สตรีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๑๘

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๗

สดุดีบุคคลสำคัญ

เล่ม ๑๘

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๗

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๘
คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๗ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๐๕๙๓ เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน.
ส ๙๒๕ ส สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๘ กรุงเทพฯ, ๒๕๔๗.
๑๑๒ หน้า. ภาพประกอบ

๑.ไทย--ชีวประวัติ, ๒.ชื่อเรื่อง
ISBN 974-7770-60-1

บรรณาธิการ นางจารุดี ผโลประการ
ผู้ช่วยบรรณาธิการ นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ

พิมพ์ที่ บริษัท ศรีเมืองการพิมพ์ จำกัด
๕/๓๗-๔๑ ถนนรองเมือง ซอย ๕ ปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๔ ๔๓๗๐, ๐ ๒๒๑๔ ๔๖๖๐ โทรสาร ๐ ๒๖๑๒ ๔๕๐๙

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณที่บรรพบุรุษได้กระทำไว้แก่ประเทศไทย และเพื่อให้บรรลุถึงเจตนาในการสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติจึงได้มอบให้คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญนำบทความประวัติบุคคลสำคัญของชาติซึ่งได้ประกอบกรณียกิจในด้านต่างๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในโอกาสอันเป็นวันที่ระลึกของท่านเหล่านั้นมาโดยลำดับ

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่นั้นล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่างๆ ในทางศิลปและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศชาติและประชาชนชาวไทย มีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ดังเช่นที่เห็นทุกวันนี้ ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่าน จึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติสร้างสรรค์เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดีซึ่งอนุชนไทยสมควรศึกษา และยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ เห็นว่า ประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นสมควรดำเนินการรวบรวมบทความทั้งหมด จัดพิมพ์เป็นหนังสือ “สดุดีบุคคลสำคัญ” เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ก็ไม่มีบำเหน็จรางวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “สดุดีบุคคลสำคัญ” เล่มที่ ๑ ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕ และจัดพิมพ์ต่อมาจนถึงเล่มนี้นับเป็นลำดับที่ ๑๘

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

ทุกวันที่ ๓๑ มีนาคมของทุกปี อันเป็น**วันที่ระลึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า**จะมีรัฐพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้แทนพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปถวายบังคมพระบรมรูปของพระองค์ ณ ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ผ่านฟ้า ถนนราชดำเนินกลาง กรุงเทพมหานคร และมีผู้แทนหน่วยราชการ พ่อค้า ประชาชนไปวางพุ่มถวายบังคมเป็นจำนวนมาก ด้วยความระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจสร้างความมั่นคง ความมั่งคั่ง และสั่งสมมรดกด้านศิลปวัฒนธรรมไว้เป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรี ให้ชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาชื่นชม ทำรายได้ให้แก่ประเทศชาติและประชาชนอยู่ทุกวันนี้ ผู้เขียนจึงขอเล่าเรื่อง**พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** เท่าที่รู้จักเพียงบางประเด็นให้เหมาะแก่หน้ากระดาษอันจำกัด เพื่อให้ลูกหลานคนไทยได้รู้จักพระผู้มีพระคุณแก่แผ่นดินตามสมควร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตตั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ.๒๓๙๔ แล้วผู้เขียนจะไปรู้จักพระองค์ท่านได้อย่างไร ประเด็นนี้ตอบไม่ยาก ก็รู้จักด้วยการอ่านเอกสารเก่าๆ เช่น เทศนาพระราชประวัติ พระราชนิพนธ์ใน**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เนื่องในการพระราชกุศลในสมัยพระชนมายุ**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**บรรจบ ๑๐๐ ปี (พ.ศ.๒๔๓๑) พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์และหนังสือจดหมายหลวงอุดมสมบัติเป็นหลัก โดยพยายามที่จะหาพระราชนิพนธ์พระราชดำรัส ของพระองค์ท่านมาเป็นตัวอย่าง เพราะจะทำให้ทราบถึงพระราชดำริ พระราชอัธยาศัยอย่างแท้จริง

หนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ นั้น ท่านผู้เรียบเรียงได้รับราชการในพระองค์ท่าน

เหตุการณ์บางเรื่องท่านเป็นผู้สนองพระเดชพระคุณด้วยตนเอง สำนวนที่กล่าวถึงพระราชดำริพระราชดำรัสแม้จะมิได้ยืนยันว่าเป็นการถ่ายทอดกระแสพระราชดำริ พระราชดำรัสอย่างชนิดคำต่อคำ แต่ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าใช่ เช่น พระราชดำรัสถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาใช้สรรพนามว่า **"พี่บดินทร์"** บ้าง **"พี่สิงห์"** บ้าง หรือคำกระทู้ที่ตระลาการซักถามกรมหลวงรักษรณเรศรถูกกล่าวโทษว่าชำระความไม่ยุติธรรม คำกระทู้นั้นเป็นพระราชนิพนธ์แน่นอนเพราะสำนวนมีทั้งรักทั้งแค้น เนื่องจากทรงถือว่าเป็นเพื่อนยากมาด้วยกัน จึงทรงสนับสนุนให้มีพระอิสริยยศสูงศักดิ์แต่กลับประพฤติพระองค์ไม่สมควร และสุดท้ายรัชกาลกระแสพระราชดำริถึงผู้สืบราชสมบัติและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่พระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กถึงการรักษาแผ่นดินในภายหน้า ก็เป็นพระราชดำรัสโดยตรงทั้งองค์

ส่วนจดหมายหลวงอุดมสมบัตินั้น เป็นจดหมายรายงานเหตุการณ์ในท้องพระโรงที่กล่าวถึงสงครามเมืองไทรบุรี ซึ่งหลวงอุดมสมบัติได้เข้าเฝ้าอยู่ในท้องพระโรงด้วยผู้หนึ่งจึงถ่ายทอดกระแสพระราชดำรัสให้พระยาศรีพิพัฒน์ซึ่งต่อมาเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ผู้เป็นแม่ทัพในสงครามเมืองไทรบุรีนั้นและเป็นผู้บังคับบัญชาของหลวงอุดมสมบัติได้ทราบความเคลื่อนไหวทางกรุงเทพ การจดจำถ่ายทอดคำพูดได้ถูกต้องทุกตัวอักษรนั้นเป็นคุณสมบัติของคนสมัยก่อน อย่างเช่นพระไตรปิฎกที่มีความยาวถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ก็ถ่ายทอดกันมาด้วยความทรงจำ ดังนั้นจดหมายหลวงอุดมสมบัติจึงเป็นเอกสารที่ทรงคุณค่ายิ่งที่แสดงถึงพระองค์ที่แท้จริงของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทางหนึ่ง

ตามพระราชประวัติ**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**ก่อนเสวยราชสมบัติปรากฏว่าเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ใน**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**ทรงรับราชการรับผิดชอบในกรมท่าซึ่งมีหน้าที่ในการค้าขายหารายได้เข้าพระคลังหลวงและทรงบังคับการสิทธิขาดในกรมพระตำรวจว่าการความรับสั่งทั้งปวง ประกอบกับทรงโอบอ้อมอารีกว้างขวางในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการน้อยใหญ่ ดังนั้นเมื่อพระบรมชนกนาถทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตอย่างกระทันหันมิได้ทรงสถาปนาเจ้านายพระองค์ใดว่าที่รัชทายาท ที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีพิจารณาเห็นว่า**สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ** ซึ่งทรงพระอิสริยยศสูงสุดขณะนั้นยังทรงพระผนวชและไม่ทรงปรารถนาในราชสมบัติ ประกอบกับสถานการณ์ความมั่นคงของบ้านเมืองก็ยังไม่เป็นที่ไว้วางใจ จึงพร้อมใจกันอัญเชิญ**พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์**พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ขึ้นดำรงสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ด้วยความเรียบร้อยสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่าถึงเหตุการณ์ตอนเปลี่ยนแผ่นดินดังกล่าวในพระบรมราโชวาทพระราชทาน**สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร** พระองค์แรก เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๓๖ ความบางตอนว่า

"...ได้ฟังจากคำรับสั่งของ **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ต่อพระโอษฐ์เองว่า

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นทรงพระสติปัญญามาก และเป็นที่โปรดปรานของ**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย**ยิ่งนัก ถึงโดยว่าถ้ามีพระสติที่จะสั่งได้ท่านไม่แน่พระทัยว่าจะทรงมอบราชสมบัติพระราชทานท่าน หรือพระราชทาน**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ด้วยในเวลานั้นบ้านเมืองยังต้องรบพุ่งติดพันกันอยู่กับพะม่า จำเป็นต้องหาพระเจ้าแผ่นดินที่รอบรู้ในราชการทั้งปวง และเป็นที่นิยมยินดีทั่วหน้าจะได้ป้องกันดัสกรภายนอกได้ เพราะเหตุฉะนี้พระองค์ท่านจึงมิได้มีความโทมนัสเสียพระทัย และก่อการลุกลามอันใดขึ้นในบ้านเมืองตามความแนะนำของบางคนซึ่งคิดแก่งแย่งต่างๆ ด้วยความรักแผ่นดินและราชตระกูล อันภายในเกิดแตกร้าวขึ้นแล้วย่อมเป็นช่องแก่ศัตรูภายนอกจึงได้เป็นการสงบเรียบร้อยกันมา

ส่วน**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว**นั้นเล่าเมื่อพิเคราะห์ดูพระอัชฌาสัยตามที่เรื่องก็เห็นได้ว่าทรงพระสติปัญญาและปราศจากความริษยาอาฆาต คือถ้าผู้ใดตั้งอยู่ในที่เช่นนั้นย่อมจะทำลายล้าง**ทูลกระหม่อม**และ**พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ** ลงเสียก่อน นี่หาเช่นนั้นไม่ ส่วน**ทูลกระหม่อม**ทรงตั้งพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย เป็นการต่อสู้อย่างยิ่งมิใช่เล่น ท่านก็มิใช่แต่ไม่ออกพระโอษฐ์คัดค้านอันหนึ่งอันใดกลับพระราชทานที่วัดบวรนิเวศฯ ให้เป็นที่เสด็จมาประทับอยู่เป็นที่ตั้งธรรมยุติกนิกายและยกย่องให้เป็นราชาคณะผู้ใหญ่ จนถึงเป็นผู้สอบไล่พระปริยัติธรรม จนจวนสวรรคตทีเดียวจึงได้ขอเลิกเรื่องห่มผ้าแหวกอกแต่อย่างเดียวเท่านั้น แต่ทรงอดกลั้นอยู่ได้ถึงกว่า ๒๐ ปี ส่วน**พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ** นั้น เป็นที่นิยมยินดีของคนเป็นอันมากว่าอยู่ยงคงกระพันชาตรีเป็นต้น ท่านก็มิได้ทรงรังเกียจอย่างหนึ่งอย่างใด ซ้ำมอบให้ว่าทหารปืนใหญ่ปืนน้อย คือกรมกองแก้วจินดาเป็นต้น ครั้นเมื่อเสด็จไปทัพญวนกลับมาแล้ว ก็ให้ว่าพวกญวนชะเลย คือพวกพระยาบันลือเป็นคนหลายร้อยคนมีกำลังเป็นอันมาก...

มาจนชั้นปลายที่สุดจวนจะสวรรคต ใช่ว่าท่านจะไม่มีพระราชประสงค์จะให้พระราชโอรสสืบสันตติวงศ์เมื่อใด แต่หากท่านไม่มั่นพระทัยในพระราชโอรสของท่านว่าองค์ใดอาจจะรักษาแผ่นดินได้ **เพราะท่านรักแผ่นดินมากกว่าพระราชโอรส** จึงได้มอบคืนแผ่นดินให้แก่เสนาบดี ก็เพื่อประสงค์จะให้เลือกเชิญ**ทูลกระหม่อม** ซึ่งเห็นปรากฏอยู่แล้วว่าทรงพระสติปัญญาสามารถจะรักษาแผ่นดินได้ขึ้นรักษาแผ่นดินสืบไป นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นพระราชหฤทัยว่า ต้นพระบรมราชวงศ์ของเราย่อมรักแผ่นดินมากกว่าลูกหลานในส่วนตัว"

เมื่อต้นรัชกาล**พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** เจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันท์เข้ามาในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๒ ได้ทูลขอชาวลาวที่ถูกอพยพเข้ามาอยู่ในหัวเมืองชั้นในของกรุงเทพตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ ๑ กลับไปประเทศลาว ทรงปฏิเสธเพราะชาวลาวเหล่านั้นได้มาตั้งหลักฐานอยู่ด้วยความผาสุกช้านานแล้ว เจ้าอนุวงศ์ขัดเคืองจึงยกทัพหมายเข้าตีกรุงเทพ หลอกลวงหัวเมืองทางอีสานว่าจะมาช่วยกรุงเทพที่จะถูกอังกฤษบุก จนทัพหน้าของเจ้าอนุวงศ์จู่โจมเข้ามาถึงสระบุรีได้แล้ว

จึงเกิดสงครามปราบเวียงจันท์เป็นเวลาถึง ๓ ปีจึงสงบ และได้วีรบุรุษจากสงครามครั้งนี้คือ**เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)** เสร็จจากสงครามเวียงจันท์ก็เกิดสงครามกับญวนที่พยายามแผ่อำนาจเข้ามาครอบครองเขมรซึ่งเป็นประเทศราชของไทย คราวนี้ต้องต่อสู้กันยืดเยื้อผลัดกันรุกผลัดกันรับถึง ๑๕ ปี เจ้าพระยาบดินทรเดชาต้องรับภาระนี้โดยตลอด หนังสือพระราชพงศาวดารได้อ้างพระราชดำริพระราชดำรัส ในการทรงติดตามข่าวการสงครามโดยตลอดเหมือนกัน โดยเหตุที่ต้องช่วยเขมรจากการรุกรานของญวนนั้นตรัสว่า **"มิให้ต้องสิ้นชาติสิ้นศาสนา"**

พระราชพงศาวดารตอนหนึ่งได้กล่าวว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชาออกไปลำบากตรากตรำคิดราชการจะเอาเมืองเขมรคืนช้านานถึง ๑๕ ปี อุปมาเหมือนหนึ่งว่ายน้ำอยู่กลางพระมหาสมุทร ไม่เห็นเกาะไม่เห็นฝั่ง พึ่งจะได้ขอนไม้ลอยมาได้เกาะ เป็นที่ยึดที่หน่วงมุ่งเข้าหาฝั่ง เจ้าพระยาบดินทร์ได้ทีแล้วก็เร่งรีบว่ายเข้าให้ถึงฝั่งติดต่อไปเสียให้ตลอด ฉันใดเมืองเขมรจะเรียบร้อยมีความสุขยืดยาวไปนานๆ... ทรงพระราชดำริว่าเจ้าพระยาบดินทรอยู่ในท้องที่อาจทราบเหตุการณ์และความจริงเห็จได้ดีกว่าที่ในกรุงเทพฯ อนุญาตให้เจ้าพระยาบดินทรบัญชาการตามที่เห็นสมควร สำนวนดังกล่าวก็มีเค้าแสดงให้เข้าใจว่าเป็นการถ่ายทอดพระราชกระแสลงมาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงถึงน้ำพระราชหฤทัยว่าทรงผูกพันกับแม่ทัพนายกองอย่างใด

เสร็จสงครามด้านญวนแล้ว ประเทศราชทางแหลมมลายูคือไทรบุรีและกลันตันเกิดแข็งเมืองขึ้นมาอีก และรุกเข้ามาถึงเมืองสงขลาโดยได้รับการสนับสนุนอย่างลับๆ จากอังกฤษ ทรงห่วงใยอยู่เป็นอันมากเพราะอังกฤษก็แสดงฝีมือรบชนะพม่ามาแล้วจึงโปรดให้กองทัพเมืองนครศรีธรรมราชลงไปช่วย แต่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกับพระยาสงขลาไม่สามัคคีกันมีแง่งอนต่างๆ ต้องส่งพระยาศรีพิพัฒน์เป็นแม่ทัพจากกรุงเทพลงไปบัญชาการอีกทัพหนึ่ง จึงเกิดจดหมายหลวงอุดมสมบัติเขียนรายงาน**ท้าวพระกรุณา**คือท่านแม่ทัพถึงข่าวความเคลื่อนไหวในท้องพระโรงรวม ๑๕ ฉบับ และสกุลบุนนาคได้เก็บไว้ถึง ๗๓ ปี จึงได้นำมาเปิดเผย ซึ่ง**สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงยอมรับว่า "เป็นหนังสือดีอย่างที่สุด น่าอ่านนับเป็นเอกได้เรื่องหนึ่ง"** ซึ่งในหนังสือนี้ได้ถ่ายทอดพระราชดำรัสไว้ได้มากที่สุด ดังเช่นในการปรึกษาราชการสงครามได้ทรงเรียกแผนที่มาตรวจดู ตอนหนึ่งตรัสถามว่า

"ปืนหน้าเรือ ปืนท้ายเรือ เอาปืนอะไรไป พระนรินทร์กราบทูลว่าปืนทองยางไช รับสั่งว่าคิดเอาปืนใหญ่จ่ารงค์รักษาพระศาสนาออกไปดี การอย่างนี้ถึงจะมีรี้พลน้อยมีแต่ปืนมากๆ อยู่แล้วมันจะเข้ามาทำไม่ได้ เอารายๆ กันเข้ายิงประเคนมันออกไป มันจะสู้อยู่ทนที่ไหน มันก็มาทางบกอย่างนี้โดยจะมีปืนใหญ่มาก็มีแต่กระสุน ๒ นิ้ว ๓ นิ้วเท่านั้น มันจะสู้ปืนจ่ารงค์ได้ที่ไหน"

ในจดหมายหลวงอุดมสมบัติเอ่ยถึงพระราชดำรัสองค์หนึ่งซ้ำอยู่หลายครั้งคือ **"ให้รักไพร่พลเหมือนหนึ่งรักแก้ว ถ้าใช้สอยไม่ได้การแล้วก็ตัดหัวมันเสีย"** แต่ถ้าศึกษาจากพระราชประวัติแล้วไม่เคย

ปรากฏว่าทรงใช้พระราชอำนาจอย่างพระราชดำรัสเลย นอกจากกรณีกรมหลวงรักษรณเรศร แม้กรณีทรงขัดเคืองเจ้าพระยานครศรีธรรมราชและพระยาสงขลาก็ปรากฏในพระราชดำรัสว่า

"การทั้งนี้มีความน้อยพระทัย เจ็บพระทัยนัก ด้วยพระยาสงขลาไม่คิดปรึกษาหารือให้พรักพร้อมกัน ทำจนไอ้แขกมันกำเริบ จะเข้ามาตีเมืองสงขลาเสียอีก ซึ่งเจ้าพระยานครฯ ขอกองทัพกรุงออกไป ๓,๐๐๐ นั้นน้อยนักหนาหาพอกับการทำ ให้แล้วได้ไม่... บอกกล่าวเข้ามาก็มีแต่ปด แก้ความว่าอ้ายแขกมันกำเริบอย่างนั้น อย่างนี้ ตกตื่นใจไปทีเดียว ช่างกระไรไม่มีทิษฐิมานะเลย น่าอายอดสูนักหนา พากันอ้อแอ้ไปเสียสิ้น" ต่อมาอีกวันหนึ่ง เมื่อข่าวคราวเงียบไปไม่มีใบบอกรายงานเข้ามา ทรงขัดเคืองพระทัยตรัสว่า

"อ้ายแขกมันจองหองคุมเหงนักหนา ยกเข้ามาในเขตแดนเมืองสงขลาทำเอาเมืองจะนะเทพา ไปได้ พระยาสงขลาก็พากันอ้อแอ้เสียหมดนิ่งให้อ้ายแขก มันหลอกลวง ทำเข้ามาได้จนในเขตแดน อ้ายแขกมันก็เป็นแต่ลูกเล็กๆ ยังให้มันทำได้ น่าเกลียดน่าชังนักหนาทีเดียว อ้ายย่าโม่อะไรมิรู้ถ้าไม่เป็นคนชอบอัธยาศัยอยู่แต่ก่อนแล้ว จะสั่งท้าวพระกรุณาให้ออกไปตัดเอาหัวมันเสีย"

และในที่สุดเมื่อพระยาสงขลารักษาเมืองไว้ได้ และเจ้าพระยานครศรีธรรมราชลงไปตีเมืองไทรบุรีคืนมาได้ ก็ทรงพระกรุณาปูนบำเหน็จแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ทั้งสองเป็นอันมาก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นถึงคุณธรรมของผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งขัดตาทัพอยู่ ณ เมืองพระตะบองจะไปทำศึกกับญวนเป็นครั้งที่ ๒ นั้น โปรดเกล้าฯ ให้นักองด้วงเจ้านายเขมรซึ่งฝักใฝ่ข้างไทยและพำนักอยู่ที่กรุงเทพ ออกไปช่วยเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ในราชการทัพด้วย เพื่อว่าเมื่อเสร็จสงครามแล้วจะได้อภิเษกนักองด้วงเป็นกษัตริย์เขมรต่อไป เมื่อนักองด้วงมากราบถวายบังคมลาได้พระราชทานพระบรมราโชวาทสั่งสอนหลายประการ โดยมีพระราชกระแสถึงการช่วยเหลือเมืองเขมรว่า ไม่ต้องพระราชประสงค์ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติยศสืบไปภายหน้าว่า ทรงกู้เมืองเขมรขึ้นไว้มิให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ พระบรมราโชวาทบางองค์น่าประทับใจมาก เช่น

"ถ้าจะตั้งพระยา พระเขมรสืบไป ก็อย่าให้ลุอำนาจแต่โดยใจว่า คนผู้นี้เป็นพวกมาแต่ก่อน ผู้นี้มิได้เป็นพวกมาแต่ก่อน ให้พิเคราะห์ดูชาติดูสกุลและคนมีความชอบ ควรจะใช้ได้อย่างไรก็ให้ตั้งแต่งตามควร ให้ผู้น้อยกลัวผู้ใหญ่เป็นลำดับกัน อย่าถือผู้น้อยให้ข้ามเกินผู้ใหญ่ อย่าเห็นแก่หน้าเกรงใจบุคคล อย่าหูเบาใจเบา พระยาเขมรจะมีความโทมนัส..." "พระองค์ด้วงสติปัญญาอายุอานามก็เป็นผู้ใหญ่แล้ว จะตริการสิ่งใดก็ให้รอบคอบทำใจให้เสมอ อย่ากอบไปด้วยฉันทาโทสาโมหาภยาคติตั้งตัวให้เที่ยงธรรม ทำให้คมคาย ให้พระยาพระเขมรกลัวอำนาจอย่าให้หมิ่นประมาทได้ **กลัวนั้นมีอยู่ ๓ ประการ กลัวอาชญาประการ ๑ กลัวบุญวาสนาประการ ๑ กลัวสติปัญญารู้เท่าทันประการ ๑ กลัวบุญกลัววาสนากลัวสติปัญญา นั้นทั้งรักทั้งกลัว** เขมรผู้ใดผิดกระทำโทษตามผิดนั้นก็ให้หยิบยกโทษผิดออก

ให้เห็น อย่าให้ผู้อื่นติเตียนว่ากระทำโทษคนหาผิดมิได้..."

ส่วนเยาวชนไทยในรัชสมัยทรงห่วงใยอย่างใด ปรากฏในพระราชนิพนธ์บทนำ**ตำรากลอนกลบท** ที่จารึกไว้ในวัดพระเชตุพนฯ ตอนหนึ่งว่า

"ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์ ทั้งเชื้อชาติผู้ดีมียศศักดิ์
ย่อมฝึกหัดศึกษาข้างอาลักษณ์ ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน
ทุกวันนี้มีแต่พาลสันดานหยาบ ประพฤติบาปไปเสียสิ้นแผ่นดินกระฉ่อน
จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระนคร จึงขอพรพุทธาไตรยาคุณ

อันกุลบุตรจะสืบสายไปภายหน้า จงปรีชาแช่มชื่นทุกหมื่นขุน
ให้ฝักใฝ่ในกุศลผลบุญ อย่ามัวมุ่นฝืนฝ่าสุราบาน
พึงส้องเสพสัปปุรุษสุจริต รู้ชั่วชอบประกอบกิจเป็นแก่นสาร
สดับเรื่องเรืองปัญญาปรีชาชาญ สุภาษิตพิสดารหมั่นอ่านเรียน
อันอักษรกลอนเพลงนักเลงเล่น จะรักใคร่พอให้เป็นแต่พาเหียร
อย่าหลงใหลในฝีปากคิดพากเพียร แท้บาปเบียนตนตามรูปนามธรรม"

เมื่อจะถึงที่สุดแห่งพระชนมชีพแล้ว พระบรมราโชวาทอันมีคุณค่าสูงสุดแก่ชาติไทย ที่พระราชทานแก่พระยาศรีสุริยวงศ์ซึ่งทรงพยากรณ์ไว้อย่างถูกต้องว่า **"การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เอ็งจะรับราชการเป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป"** คือ

"การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่งให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ดีควรจะเรียนร่ำเอาไว้ก็เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว" และเรื่องที่ผูกพันพระราชหฤทัยตลอดมาก็คือ "ทุกวันนี้คิดสละห่วงใยได้หมด อาลัยอยู่แต่วัดวา สร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยทำนุบำรุง เงินในท้องพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้การแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสักหมื่น ๑ เถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินแล้วให้ช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ให้ช่วยทำนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย"

นี่คือ **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาเจษฎาบดินทร์ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** ผู้ทรงทศพิธราชธรรมอันประเสริฐ และมีพระมหากรุณาธิคุณแก่ชาติไทยเป็นอเนกนานัปการที่ข้าพเจ้ารู้จัก

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เนื่องในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ เป็นมหามงคลสมัยครบ ๒๐๐ ปี แห่งการพระบรมราชสมภพ **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย** พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถปรับปรุงสยามประเทศให้เจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศ ทรงนำบ้านเมืองให้พ้นภยันตรายจากลัทธิจักรวรรดินิยม ทรงรับเอาศิลปวิทยาการและความคิดสมัยใหม่มาประยุกต์ เช่น การใช้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์กับงานด้านดาราศาสตร์ และองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ด้วยพระราชกรณียกิจและพระเกียรติคุณนานัปการ

รัฐบาลจึงมีมติเห็นชอบและอนุมัติให้จัดงานเฉลิมพระเกียรติ **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี เพื่อเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณให้ประจักษ์ต่อสาธารณชนสืบไป ผู้เขียนจึงขอมีส่วนเฉลิมพระเกียรติเทอดทูนพระมหากรุณาธิคุณด้วยบทความสั้นๆ เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจด้านดาราศาสตร์ เพื่อแนะนำให้เยาวชนของชาติมีความรู้เกี่ยวกับพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจอันเป็นเกียรติเป็นศักดิ์ศรียิ่งของชาติไทยสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นพระราชโอรสใน**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** รัชกาลที่ ๒ กับ**สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี** หรือเจ้าฟ้าบุญรอด พระนามเดิมว่า **สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทวาวงศ์** เสด็จ

พระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๓๔๗ ได้ทรงรับสิริราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๙๔ ขณะมีพระชนมายุ ๔๖ ปี ๕ เดือน กับ ๑๖ วัน และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นระยะเวลาครองราชสมบัติ ๑๗ ปี ๕ เดือน ๒๙ วัน สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๓ ปี ๑๑ เดือน กับ ๑๔ วัน หรือคำนวณทางจันทรคติได้ ๖๔ พรรษาบริบูรณ์

เมื่อมีพระชนมายุ ๒๐ พรรษา ก็ได้ทรงพระผนวชเป็นพระภิกษุตามโบราณราชประเพณี แต่เมื่อทรงพระผนวชได้ไม่กี่วัน พระราชบิดาคือรัชกาลที่ ๒ สวรรคตอย่างไม่มีใครคาดฝัน และมิได้ตรัสมอบราชสมบัติให้แก่ผู้ใด ถ้าว่าตามหลักการแล้ว**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**เป็นสมเด็จเจ้าฟ้า เป็นพระราชโอรสที่ทรงอิสริยศักดิ์สูงสุดควรจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบราชสมบัติ แต่ที่ประชุมเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่มีความเห็นว่า **พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์** เป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ มีพระปรีชาสามารถเป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั่วไป ประกอบกับบ้านเมืองก็ยังมีภัยคุกคามจากภายนอก จึงเห็นสมควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ สมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎจึงทรงดำรงอยู่ในสมณเพศตลอดรัชกาลที่ ๓ เป็นเวลา ๒๗ ปี

ในระยะเวลานั้น ทรงศึกษาหาความรู้ด้านพระศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง ทรงเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์สมัยนั้นส่วนใหญ่ยังประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย จึงทรงกวดขันพระภิกษุที่ใกล้ชิดพระองค์ให้ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัยของพระพุทธเจ้า และมีผู้เห็นด้วยปฏิบัติตามมากขึ้นตามลำดับ จนเป็นหมู่คณะที่เรียกว่าคณะธรรมยุต พร้อมกันนั้นก็ทรงสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ และปรับปรุงการเผยแผ่คำสั่งสอนให้ทันสมัย เหตุนี้เองทำให้ทรงสนพระทัยวิชาคณิตศาสตร์และวิชาดาราศาสตร์ในตำราโหราศาสตร์ของไทยที่จะบอกวันเดือนปีที่ถูกต้องตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระภิกษุได้เรียนรู้ไว้เพื่อตอบประชาชนได้ถูก ในที่สุดได้ทรงค้นคิดวิธีคำนวณปักข์ (คือครึ่งเดือนทางจันทรคติ) โดยอาศัยหลักตำราสารัมภ์ ของมอญ เพื่อประโยชน์ในการกำหนดวันธรรมสวนะคือวันพระ ให้ถูกต้องตามการโคจรของดวงจันทร์ที่เรียกว่า ปฏิทินปักขคณนา ยิ่งกว่านั้น ได้ทรงคิดสูตรสำเร็จในการคำนวณปักข์ออกมาในรูปกระดานไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้ามีเครื่องหมายเรียงเป็นแถว ๑๐ แถว แต่ละแถวมีจำนวนต่างกัน แล้วมีเครื่องหมายแทนดวงดาว ๕ ดวง เดินเคลื่อนไหวเหนือแถวเหล่านั้นคล้ายกับเดินตัวหมากรุก ก็จะได้วันพระที่ถูกต้องโดยไม่ต้องเสียเวลาคำนวณ เรียกว่ากระดานปักขคณนาที่คณะธรรมยุตยังคงใช้อยู่ในทุกวันนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่านี่คงเป็นจุดประกายให้ทรงเริ่มสนพระทัยในวิชาดาราศาสตร์ อันทำให้เกิด **"วันวิทยาศาสตร์ไทย"** และพระองค์ได้รับการถวายพระเกียรติว่าเป็น **"พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย"**

เรื่องการกำหนดวันวิทยาศาสตร์แห่งชาตินั้น ทางสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านดาราศาสตร์ ได้คิดกันมาหลายปีแล้วว่า **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**

รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงคำนวณล่วงหน้ามาถึง ๒ ปีแล้วว่า วันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ จะเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงในประเทศไทย และจะเห็นชัดเจนที่สุดที่หมู่บ้านหัววาฬ ตำบลหว้ากอ แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรที่นั่น พร้อมกับเจ้าเมืองสิงคโปร์และนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศสหลายคน เหตุการณ์ก็เป็นไปตามที่ทรงพยากรณ์ทุกประการ ไม่คลาดเคลื่อนแม้แต่วินาทีเดียว จึงน่าจะถือว่าวันนี้ควรเป็นวันวิทยาศาสตร์ของไทย ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติในการประชุมเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ เทอดพระเกียรติ **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**เป็น**พระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย** พร้อมกับกำหนดให้วันที่ ๑๘ สิงหาคมของทุกปีเป็น**วันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ**

เคยมีผู้สนใจตั้งคำถามว่า วิชาดาราศาสตร์ที่ทรงประสบความสำเร็จนี่เป็นวิชาของชาวตะวันตกแล้วทรงเข้าถึงวิชาเหล่านี้ได้อย่างไร คำตอบคือ **เจ้าฟ้ามงกุฎ** ซึ่งทรงพระผนวชหรือที่ชาวบ้านขานพระนามว่า **ทูนกระหม่อมพระ** ทรงโปรดสมาคมกับชาวต่างประเทศ เช่น บาทหลวงชาวฝรั่งเศสหรือพวกมิชชันนารีชาวอเมริกันที่เรียกหมอสอนศาสนา คือ เป็นแพทย์ด้วย เป็นผู้เผยแผ่ศาสนาด้วย แล้วก็ทรงศึกษาวิชาภาษาละติน และภาษาอังกฤษจากท่านเหล่านี้เป็นทำนองแลกเปลี่ยนความรู้กัน จนทรงมีความรู้แตกฉานในภาษาอังกฤษถึงขั้นอ่านตำราต่างๆ ได้ด้วยพระองค์

เรามีเอกสารของชาวต่างประเทศที่เคยติดต่อสัมพันธ์กับพระองค์ท่าน แล้วเขาบันทึกอะไรไว้เกี่ยวกับพระองค์ท่าน เช่น บันทึกของ ดร.เรโนลด์ เฮาส์ เป็นศัลยแพทย์ที่คนไทยรู้จักในนามหมอเหา ได้เดินทางเข้ามาเป็นมิชชันนารีอเมริกันเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๐ เล่าเรื่องเมื่อครั้งไปเฝ้าเจ้าฟ้าพระภิกษุที่วัดบวรนิเวศวิหารไว้แปลเป็นไทยได้ว่า

"ข้าพเจ้าได้เหลียวมองไปรอบๆ ห้อง แลเห็นพระคัมภีร์ไบเบิลของสมาคม เอ.บี. และพจนานุกรมเวบสเตอร์ตั้งอยู่เคียงกันบนชั้นที่โต๊ะเขียนหนังสือ นอกจากนี้ยังมีตารางดาราศาสตร์และการเดินเรือวางอยู่ด้วย ส่วนข้างบนอีกโต๊ะหนึ่งมีแผนผังอุปราคาที่จะเกิดขึ้นครั้งต่อไป มีรายการคำนวณเขียนไว้ด้วยดินสอ นอกจากนี้ยังมีแบบลอกแผนที่ของนายชานด์เลอร์วางอยู่ด้วย..."

นอกจากวิชาดาราศาสตร์แล้ว พระองค์ท่านยังสนพระราชหฤทัยตำราภาษาอังกฤษวิชาอื่นๆ ด้วย เช่น วิชารัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์โบราณคดี ส่วนพวกตำราและอุปกรณ์วิทยาศาสตร์ต่างๆ นั้น เมื่อเสวยราชสมบัติแล้วก็มีเพิ่มขึ้นตามลำดับ โดยทรงสั่งซื้อมาบ้าง ได้รับถวายเป็นราชบรรณาการบ้าง ยังมีปรากฏอยู่หลายอย่าง ที่น่าสนใจมากคือโต๊ะทรงคำนวณ เป็นโต๊ะไม้สักกว้าง ๘๐ เซนติเมตร ยาว ๙๐ เซนติเมตร สูง ๗๕ เซนติเมตร มีลิ้นชัก ๒ ตัว ด้านบนของโต๊ะมีบานเปิด พื้นด้านในของบานเปิดนี้เป็นกระดานชนวนอันเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทรงใช้เขียนคำนวณทางดาราศาสตร์ ต่อไปก็เป็นกล้องโทรทรรศน์ประเภทหักเหแสง มีกำลังขยายสูงสุด ๑๘๐ เท่า แล้วก็มีแผนที่ดาวบอกตำแหน่งของ

ดาว ณ ละติจูด ๓๕ องศาใต้ ทำด้วยกระดาษหนา ๒ แผ่น หนังสือดาราศาสตร์ที่ทรงศึกษา ๕ เล่ม อุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์สำคัญมากอีกชิ้น คือ เซกส์แทนต์ เป็นเครื่องมือวัดมุมในวิชาดาราศาสตร์การเดินเรือ ทรงใช้กล้องเซกส์แทนต์นี้วัดเส้นรุ้งเส้นแวงของที่ตั้งค่ายหลวงหว้ากอ และทรงตรวจสอบเวลา ณ สถานที่แห่งนั้น เมื่อครั้งเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาเต็มดวง วันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๑๑ นอกจากนั้นยังมีลายพระหัตถ์ทรงพิจารณาเกี่ยวกับวันขึ้นต้นของปักษ์ต่างๆ ตามปฏิทินจันทรคติของไทย พร้อมกับกระดานปักขคณนา เป็นสูตรสำเร็จในการหาวันธรรมสวนะที่ถูกต้องกับการโคจรของดวงจันทร์

ความสนพระราชหฤทัยของ**พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**จะเห็นได้ชัดเจนประการหนึ่งคือ ในพระราชฐานของพระองค์ทั้งที่กรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดจะมีหอดูดาวอยู่ด้วยเสมอ เช่น หอชัชวาลเวียงไชย ที่พระราชวังพระนครคีรี บนเขาวัง จังหวัดเพชรบุรี สร้างเป็นรูปกลมคล้ายกระโจมไฟ มีบันไดเวียนภายในขึ้นข้างบน หลังคาทำเป็นรูปโดมมุงด้วยกระจกโค้ง ภายในโดมห้อยโคมไฟกลางคืนจุดโคมแล้วก็จะเป็นประภาคารที่หมายนำเรือเข้าอ่าวบ้านแหลมชาวบ้านเรียกว่ากระโจมแก้ว เป็นประโยชน์แก่ชาวเรือมาก

ความจริงหอชัชวาลเวียงไชยนี้มีความสำคัญมากในประวัติศาสตร์วิชาดาราศาสตร์ของไทย เพราะมีลักษณะเป็นหอสังเกตการณ์ทางดาราศาสตร์ ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นสถานที่สังเกตการณ์ทางดาราศาสตร์ในการรักษาเวลามาตรฐานของประเทศไทยต่อไป ดังนั้นหอนี้จึงเป็นอนุสรณ์แห่งสัมฤทธิผลในทางวิทยาศาสตร์เรื่องระบบเวลา **ตามที่พระองค์ทรงสถาปนาเส้นแวงที่ ๑๐๐ องศาตะวันออกผ่านใกล้พระนครคีรี ขึ้นใช้เป็นเส้นแวงหลักของระบบเวลามาตรฐานของประเทศไทยขณะนั้น**

ระบบเวลามาตรฐานนั้นสำคัญมาก เพราะเป็นรากฐานอย่างหนึ่งของวิชาวิทยาศาสตร์ คือการดำเนินงานทางวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับหน่วยพื้นฐาน ๓ อย่าง คือระยะทาง (แอล) มวลสาร (เอม) และเวลา (ที) ในสองหน่วยแรกนั้น ทุกชาติสามารถจะให้คำจำกัดความได้ตามที่ตนต้องการ ไม่ว่าจะพิจารณาจากประเพณีนิยมหรือจากหลักการทางวิทยาการแผนใหม่ แต่สำหรับหน่วยที่สามคือเวลานั้น ทุกชาติเห็นพ้องต้องกันว่า ควรใช้หน่วยของวินาที โดยถือเอาอัตราเฉลี่ยของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของดวงอาทิตย์ในรอบปีเป็นหลัก **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ทรงสถาปนาระบบเวลามาตรฐานขึ้นในประเทศไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๕ โดยสร้างพระที่นั่งภูวดลทัศไนยขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เป็นหอสูง ๕ ชั้น ยอดบนสุดติดนาฬิกาใหญ่ ๔ ด้าน ใช้เป็นหอนาฬิกาหลวงบอกเวลามาตรฐานของประเทศไทยสมัยนั้น โดยมีเจ้าพนักงานตำแหน่งพันทิวาทิตย์ เทียบเวลาตอนกลางวันจากดวงอาทิตย์ และพันพินิตจันทรา เทียบเวลา ตอนกลางคืนจากดวงจันทร์ จึงถือได้ว่าเป็น

พนักงานทางวิทยาศาสตร์ของไทยรุ่นแรก หอนาฬิกาดังกล่าวได้จำลองมาสร้างที่หน้าวัดพระเชตุพนในโอกาสฉลองกรุงเทพมหานคร ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕

ที่น่าอัศจรรย์ในพระอัจฉริยภาพทางวิทยาศาสตร์ของพระองค์ท่านคือ รัฐสภาอังกฤษได้ผ่านกฎหมายเวลามาตรฐานของอังกฤษในคริสต์ศักราช ๑๘๘๐ และที่ประชุมนักดาราศาสตร์ในกรุงวอชิงตันได้ตกลงให้เส้นเมอริเดียนที่ผ่านเมืองกรีนิช ประเทศอังกฤษ เป็นเมอริเดียนหลักในการเทียบเวลาของโลก แต่**พระองค์ท่านทรงสถาปนาระบบเวลามาตรฐานของไทยในคริสต์ศักราช ๑๘๕๓ ก่อนประเทศอังกฤษถึง ๒๗ ปี** และทรงใช้เวลามาตรฐานของพระองค์เป็นหลักในการทรงคำนวณการเกิดสุริยุปราคาที่ตำบลหว้ากอได้อย่างถูกต้องทั้งในลักษณะของการเกิด เวลาที่จะเกิด และตำบลที่จะสังเกต

ส่วนพระราชกรณียกิจอื่นๆ ที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ นอกเหนือไปจากการที่**ทรงรักษาเอกราชของชาติ**พ้นจากภัยของลัทธิล่าอาณานิคมมาได้ด้วยการดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างสุขุมรอบคอบ ยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่ไว้ได้แล้ว กล่าวโดยสรุปแล้ว **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงรับความรู้และเทคโนโลยีของตะวันตกเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศอย่างระมัดระวัง และดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพของบ้านเมืองในรัชสมัย ทรงจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรปมาสำรวจทำแผนที่ชายแดนพระราชอาณาเขตมาเป็นครูฝึกหัดทหารแบบใหม่ มีการต่อเรือกลไฟใช้จักรเป็นเรือรบหลายลำ จัดตั้งโรงพิมพ์หนังสือราชการ โรงงานผลิตเหรียญกษาปณ์ โรงสีไฟสีข้าวด้วยเครื่องจักร เปิดการค้าเสรี และส่งเสริมการลงทุนการนำวิชาการทันสมัยของชาวต่างประเทศมาใช้ บ้านเมืองจึงเริ่มเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ในรัชกาลนี้ ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่ชาวไทยจักสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และดำเนินตามรอยพระยุคลบาทช่วยกันสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราทุกคนสืบไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอถวายราชสดุดีแด่ พระผู้รักษาแผ่นดินไว้ให้ลูกหลานไทย

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๙๖ พระราชกุมารพระองค์หนึ่ง ได้เสด็จพระราชสมภพภายใต้ร่มพระมหาเศวตฉัตรแห่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระนามว่า สมเด็จเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ฯ และต่อมาต้องทรงรับพระราชภาระที่ทรงถือว่าเป็นเคราะห์ร้ายยิ่ง คือ ต้องทรงสืบราชบัลลังก์ต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยพระชนมายุเพียง ๑๖ พรรษาและเป็นขณะที่ทรงพระประชวรหนักขนาดที่จะทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปได้หรือไม่ก็ไม่แน่ จากนั้นได้ทรงเปรียบพระองค์เองว่า ต้องถูกเทียมแอกเทียมไถบำเพ็ญพระราชกิจเพื่อแผ่นดินไทย มาเป็นเวลาถึง ๔๒ ปี จึงเสด็จสวรรคตด้วยพระโรควักกะพิการ เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ (ดังปรากฏในหนังสือราชกิจจานุเบกษา) ท่ามกลางความโศกเศร้าเสียใจของคนไทยสมัยนั้นอย่างสุดที่จะบรรยาย

จากพุทธศักราช ๒๓๙๖ ถึงพุทธศักราช ๒๕๔๖ เป็นระยะเวลา ๑๕๐ ปี แห่งวันพระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งองค์การสหประชาชาติ ได้ประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ที่มีผลงานดีเด่นสาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มนุษยวิทยา การพัฒนาสังคม และการสื่อสาร

ถึงแม้ว่าองค์การสหประชาชาติ จะเพิ่งประกาศยกย่องให้พระองค์ท่านเป็นบุคคลสำคัญ

ของโลก มีผลงานดีเด่นสาขาใดก็ตาม แต่ประชาชนหลายชั่วอายุคนมาแล้ว ได้ประกาศยกย่องว่าพระองค์คือพระมหากษัตริย์ที่เป็นที่รักของประชาชน พระมหากษัตริย์ที่ทรงรักษาแผ่นดินและอธิปไตยของประเทศไว้ให้ลูกหลานไทยได้มีที่เกิด มีที่อยู่อาศัยด้วยความสุขมาจนปัจจุบัน เป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงวางรากฐานความเจริญสมัยใหม่ให้แก่ประเทศไทย ทั้งด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการแทบทุกแขนง พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระบรมราชานุสาวรีย์ประดิษฐานอยู่แทบทุกจังหวัด มีพระบรมรูปไว้กราบไหว้บูชาแทบทุกอาคารไม่ว่าจะเป็นของราชการหรือของประชาชนเป็นจำนวนมาก และยิ่งกว่านั้นคือ พระบรมรูปของพระองค์ได้รับการอัญเชิญร้อยสายสร้อยคล้องคอชาวไทย ถือว่าเป็นวัตถุมงคลอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะคุ้มครองรักษาให้ชีวิตเขาประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง และป้องกันสรรพภัยนานาประการที่จะมากล้ำกราย

ในขณะที่คนไทยมีความสำนึกในความเป็นไทย ได้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นล้นพ้น แต่ก็มีคนซึ่งกายเป็นไทยได้พูดได้เขียนย่ำยีหัวใจคนไทย เป็นเชิงดูถูกปรามาสคนไทยว่าขาดการศึกษาลุ่มหลงงมงายในสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเขากล่าวว่าเป็นการยากที่จะล้มล้างความเลื่อมใสศรัทธาของคนไทยต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน โดยเขาอ้างสุภาษิตสากลบทหนึ่งว่าเหตุการณ์เป็นผู้สร้างวีรบุรุษ ซึ่งหมายถึง เหตุการณ์ ร.ศ.๑๑๒ หรือพุทธศักราช ๒๔๓๗ ด้วยการยอมเสียดินแดนอันเป็นประเทศลาวในปัจจุบันให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ ซึ่งความจริงไม่มีความหมายไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด เพราะดินแดนนั้นก็มิใช่ดินแดนไทย เท่ากับเป็นเรื่องหมาป่าตัวใหญ่ทะเลาะกับหมาป่าตัวเล็กในการรังแกลูกแกะแล้วหมาป่าตัวเล็กเป็นฝ่ายพ่ายแพ้เท่านั้นเอง นอกจากนั้น การที่พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ไปยึดครองดินแดนประเทศราชทั้งหลายมาเป็นของตนกลับเรียกว่าเป็นการปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค อันเท่ากับเป็นการปฏิบัติอย่างมีสองมาตรฐาน

ความคิดเห็นของนักวิชาการสมัยใหม่บางคนเป็นเรื่องที่ผู้เขียนข้องใจมานานแล้ว เพราะเขาเอาทัศนะและข้อเท็จจริงในปัจจุบันไปปรับกับทัศนะและข้อเท็จจริงในอดีตอย่างก้าวร้าว และตัดสินว่าผู้นำในอดีตทำไม่ถูก โดยผู้เขียนได้อ่านพบเขากล่าวถึง “เจ้ากรุงเทพ” อยู่บ่อยๆ อ่านครั้งแรกไม่ทราบว่าหมายถึงใคร อ่านไปๆ จึงทราบว่าเขาหมายถึงพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์นั่นเอง ซึ่งเขากำหนดว่าดินแดนไทยที่แท้จริงนั้น ได้แก่ ภาคกลางของประเทศในปัจจุบันเท่านั้น นอกจากนั้นเป็นดินแดนของประเทศราชทั้งสิ้น

ตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์โลกไม่เฉพาะประเทศไทย แว่นแคว้นต่างๆ เมื่อมีกำลังเข้มแข็งก็จะแผ่อำนาจไปยังแคว้นที่อยู่รอบตัว เหตุผลสำคัญก็คือเพื่อความมั่นคงและความปลอดภัย

ของตนเอง ส่วนไทยนั้นโชคดีอย่างหนึ่งคือ ดินแดนที่อยู่รายรอบดินแดนหลักนั้น ประชากรส่วนใหญ่มีต้นกำเนิดจากเชื้อชาติเดียวกัน มีวัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน กรุงเทพสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้แผ่อำนาจการปกครองออกไปกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ แต่ดินแดนประเทศราชเหล่านั้นก็ยังอยู่เย็นเป็นสุข เพราะได้พระบารมีคุ้มครองป้องกันภัย ยังมีสิทธิมีอิสระในการปกครองตนเอง การส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นแต่เครื่องหมายยอมอยู่ใต้อารักขาของกรุงเทพเท่านั้น

การปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นพระราชกรณียกิจที่จำเป็นเร่งด่วนเฉพาะหน้าในการสร้างราชอาณาจักรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมอำนาจการปกครองมาสู่พระองค์พระมหากษัตริย์ เป็นการสร้างรัฐประชาชาติสมัยใหม่เป็นครั้งแรก เหตุผลสำคัญคือ การรักษาเอกราชของชาติให้พ้นจากภัยของลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจชาติตะวันตก วิธีดำเนินงานของพระองค์คือ รวบรวมพื้นที่ขึ้นเป็นหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง และมณฑล ตามลำดับ เรียกว่า การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พื้นที่ซึ่งกรุงเทพเคยปกครองเองโดยตรงคือภาคอีสาน ก็รวบรวมเป็นมณฑลอยู่ในระเบียบการปกครองเดียวกันกับมณฑลอื่นๆ ในภาคเหนือและภาคใต้สุดก็ผ่อนผันมีระเบียบการปกครองที่สอดคล้องกับประเพณีเดิม เพียงแต่ส่งข้าหลวงจากกรุงเทพออกไปกำกับราชการ แล้วค่อยๆ เปลี่ยนระเบียบการปกครองให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศทีละน้อยๆ ประชาชนอยู่ภายใต้พระราชกำหนดกฎหมายเดียวกัน มีสิทธิเสรีภาพเสมอกัน

ส่วนกรณีพิพาท ร.ศ.๑๑๒ นั้น สาเหตุต้นเรื่องมาจากการอ้างอำนาจปกครองในพื้นที่ประเทศลาว ซึ่งอยู่ในความปกครองของไทยกับประเทศเวียดนามที่อยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส อันยังไม่มีการกำหนดเขตแดนให้ชัดเจน

ก่อนหน้านั้นไม่นานได้เกิดกองกำลังจีนฮ่อเข้ามารุกรานหัวเมืองทางเหนือของแคว้นหลวงพระบาง ทั้งทางไทยและฝรั่งเศส ต่างส่งกำลังออกไปแย่งปะทะขับไล่จีนฮ่อ เพื่อที่จะยึดเมืองเล็กๆ เหล่านั้นไว้แสดงกรรมสิทธิ์ว่าเป็นเมืองของลาวหรือของเวียดนาม มีเมืองหนึ่งที่ไทยยึดไว้ได้ ชื่อเมืองคำมวน อันพงศาวดารล้านช้างเรียกชื่อ เมืองแถง ภายหลังได้เป็นสมรภูมิแตกหักระหว่างฝรั่งเศสกับกองกำลังกู้ชาติเวียดนาม อันเป็นจุดจบของอาณานิคมอินโดจีน หลังสงครามโลกครั้งที่สอง โลกรู้จักในชื่อเมืองเดียนเบียนฟู

ต่อมา ฝรั่งเศสอ้างว่าเมืองคำมวนนี้เป็นของเวียดนามจึงส่งกองกำลังมาขับไล่ พระยอดเมืองขวาง ข้าราชการไทยซึ่งรักษาเมืองนี้อยู่ จนเกิดการปะทะกันขึ้นทำให้ทหารฝรั่งเศสคนหนึ่งเสียชีวิตพร้อมกับทหารเวียดนามอีกหลายคน ฝรั่งเศสได้เรียกร้องรัฐบาลไทยให้จับกุมพระยอดเมืองขวางมาดำเนินคดี พร้อมกับจ่ายเงินค่าทำขวัญให้แก่ฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก ระหว่างการเจรจาที่ยังไม่

สามารถตกลงกันได้นี้ รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งเรือปืนเข้ามายังลำน้ำเจ้าพระยาและมีการยิงต่อสู้กันกับป้อมพระจุลจอมเกล้าที่ปากน้ำเจ้าพระยา ทำให้เรือนำร่องน้ำของฝรั่งเศสจมและเรือรบเสียหายเล็กน้อย

วิกฤตการณ์ ร.ศ.๑๑๒ นี้ ได้กลายเป็นเรื่องใหญ่ถึงขนาดไทยอาจต้องสูญเสียอิสรภาพได้ โดยฝรั่งเศสได้บังคับให้ไทยยกดินแดนราชอาณาจักรลาวให้แก่ฝรั่งเศส เพราะอ้างว่าลาวก็เคยขึ้นกับเวียดนามเช่นเดียวกับเขมรที่ฝรั่งเศสได้ไปแล้วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับเรียกค่าปรับเป็นเงินจำนวนมาก เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้บริหารของไทยมีความคิดเห็นแตกต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ไม่ควรยินยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสควรต่อสู้กัน อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่ากำลังทหารของเราขณะนั้นยังไม่เข้มแข็งพอที่จะรักษาอิสรภาพของชาติไว้ได้ ควรปฏิบัติตามข้อเรียกร้องเหล่านั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตัดสินพระราชหฤทัยที่จะยินยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่คือ อิสรภาพของชาติไว้เป็นการแสดงถึงพระปรีชาญาณอันสุขุมกว้างไกลอย่างถูกต้อง แต่ก็เป็นเหตุการณ์ที่ทรงเสียพระราชหฤทัยอย่างที่สุดถึงกับทรงพระประชวรและมีพระราชดำริว่าเห็นจะถึงที่สุดแห่งพระชนม์ชีพแล้ว ทำให้พระบรมวงศ์ที่ใกล้ชิดต้องคัดค้านถวายกำลังพระราชหฤทัยให้ทรงเข้มแข็งเพื่อให้เป็นผู้นำในการต่อสู้กับเหตุการณ์ต่อไป

แม้ว่าไทยจะยินยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสด้วยความขมขื่นอย่างยิ่งแล้ว เหตุการณ์ ร.ศ.๑๑๒ ก็ยังไม่ยุติเพียงเท่านี้ เพราะฝรั่งเศสอ้างว่าไทยยังไม่ได้ปฏิบัติตามอนุสัญญาให้ครบถ้วน โดยมีประเด็นที่เป็นปัญหาอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องใช้ลำน้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับลาว แต่เกาะดอนทุกแห่งต้องเป็นของลาวทั้งสิ้น

๒. เนื่องจากแคว้นหลวงพระบางมีดินแดนอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง ดังนั้นต้องยินยอมให้ดินแดนหลวงพระบางฝั่งขวาของลาวด้วย

๓. ไทยต้องยินยอมให้คนเวียดนาม คนเขมร และคนลาว ที่อยู่ในฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะมาอยู่ในไทยด้วยเหตุใดๆ ก็ตาม ข้ามกลับไปดินแดนของตนได้

๔. ห้ามไม่ให้ไทยมีกองกำลังใดๆ ตั้งอยู่ในรัศมี ๒๕ กิโลเมตร จากริมแม่น้ำโขง

เพื่อให้ข้อโต้แย้งดังกล่าวยุติตามความต้องการของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกันจนกว่าจะตกลงกันได้ ชาวจันทบุรี จึงต้องประสบกับความจริง ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง คงต้องบังคับขับไส
เคี่ยวเข็ญเย็นค่ำกรำไป ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามทำความตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศส เพื่อยุติปัญหาอันเนื่องมาจากอนุสัญญาดังกล่าวโดยผ่านทางทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส เพื่อยุติปัญหาอันเนื่องมาจากอนุสัญญาดังกล่าว โดยผ่านทางทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ดังนั้น พระองค์จึงได้ทรงตัดสินพระราชหฤทัยที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้ผู้นำชาวยุโรปเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีอารยธรรมเจริญแล้วตามสมควร มิได้เป็นประเทศป่าเถื่อนที่เป็นภาระของยุโรปจะต้องนำความเจริญมาให้ และประเด็นสำคัญคือมีพระราชประสงค์จะไปเจรจาหาข้อยุติความขัดแย้งกับฝรั่งเศสด้วยพระองค์เอง

การเสด็จประพาสทวีปยุโรป เมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ นั้นมิได้เป็นไปอย่างง่ายดาย อุปสรรคเริ่มตั้งแต่การเจรจาทาบทามให้นานาประเทศเชื้อเชิญให้พระมหากษัตริย์ไทยเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยือน ข้อที่ทรงกังวลมากคือเกรงว่าประเทศฝรั่งเศส จะรับเสด็จอย่างไม่สมพระเกียรติ ซึ่งจะมีผลกระทบถึงการเจรจายุติข้อขัดแย้งกันด้วย พระองค์จึงได้เสด็จฯ ไปประเทศรัสเซียก่อน เพราะทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าซาร์นิโคลาสแห่งรัสเซีย ที่เคยเสด็จฯ มาเยือนประเทศไทยสมัยที่ทรงเป็นมกุฎราชกุมาร และได้รับการรับเสด็จอย่างยิ่งใหญ่เป็นที่ประทับพระราชหฤทัยยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชหัตถเลขาถึง สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่กรุงเทพ เล่าถึงการรับเสด็จที่ปารีสว่า ประธานาธิบดีฝรั่งเศสได้มารับเสด็จที่สถานีรถไฟ และนำเสด็จไปส่งยังที่ประทับซึ่งไม่เคยปฏิบัติเช่นนี้ต่อประมุขประเทศอื่น ทรงย้ำว่าที่เขาปฏิบัติเช่นนี้ไม่ใช่เพราะเขาเกรงกลัววาสนาบารมีอะไรของเรา แต่เป็นเพราะพระบารมีของพระเจ้าซาร์ต่างหาก

ผลการเสด็จประพาสทวีปยุโรปเป็นไปอย่างดีก่อให้เกิดไมตรีจิตมิตรภาพระหว่างประเทศเป็นอันมาก นอกจากการเจรจากับประเทศฝรั่งเศส ที่ยังไม่สามารถบรรลุข้อตกลงได้ทั้งหมด สุดท้ายในพุทธศักราช ๒๔๔๖ ประเทศไทยก็ต้องสูญเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงที่เป็นของแคว้นหลวงพระบาง ที่เรียกว่า มโนไพรและเมืองจัมปาศักดิ์ ที่อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้เพื่อขอให้ฝรั่งเศสคืนจันทบุรีให้ไทย และเป็นการแลกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่กำหนดคนในบังคับฝรั่งเศสขึ้นศาลกงสุลให้ชัดเจนไม่ยุ่งยากเหมือนเดิม คือยอมให้สิทธิเพียงบุตรของบุคคลในบังคับฝรั่งเศสถ้าเป็นชั้นหลานต้องขึ้นศาลไทย

เมื่อรัฐบาลไทยมอบดินแดนให้แล้ว ฝรั่งเศสก็ถอนทหารจากจันทบุรีแต่กลับไปยึดครองจังหวัดตราดและเกาะบางเกาะไว้อีกโดยปราศจากเหตุผล ไทยจึงต้องจำยอมยกมณฑลบูรพาอันประกอบด้วย เมืองศรีโสภณ เสียมราฐ และพระตะบองให้แก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงถอนทหารออกจากตราดเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๕๐ แต่ก็ไม่ได้คืนเมืองประจันตคีรีเขตร หรือเกาะกงให้ไทยจนปัจจุบัน

การคืนเมืองตราดให้แก่ไทยนั้นเป็นเวลาที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กำลังจะเสด็จพระราชดำเนินกลับจากการเสด็จประพาสทวีปยุโรปครั้งที่สอง พุทธศักราช ๒๔๕๐ เพื่อไปรักษาพระองค์และเยี่ยมเยือนบางประเทศ ดังนั้นก่อนที่เรือพระที่นั่งจะมุ่งสู่พระนคร ได้เสด็จพระราชดำเนินแวะเยี่ยมปลอบขวัญชาวจังหวัดตราดก่อน เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๐ และเสด็จฯ จันทบูรณ์ เป็นเมืองต่อมา จึงเป็นพระมหากรุณาแก่ชาวจังหวัดตราดและจังหวัดจันทบุรีเป็นอย่างยิ่งหลังจากที่ถูกฝรั่งเศสยึดครองเป็นเวลา ๓ ปี และ ๑๑ ปี ตามลำดับ

ขออัญเชิญพระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองตราด มาลงไว้ ณ ที่นี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงน้ำพระราชหฤทัยใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าทรงรักและห่วงใยต่อประชาชนของพระองค์เพียงใด ดังนี้

"ดูกรประชาชนอันเป็นที่รักของเรา ถ้อยคำซึ่งเจ้าทั้งหลายได้มอบฉันทะให้กล่าวเฉพาะหน้าเราเวลานี้เป็นที่จับใจอย่างยิ่ง

สมัยเมื่อเราต้องพลัดพรากเขตแดนอันเป็นที่พึงใจ ซึ่งเราได้ใฝ่ใจบำรุงอยู่ และเมื่อนึกถึงประชาชนทั้งหลาย อันเป็นที่รักใคร่คุ้นเคยของเราต้องได้รับความเปลี่ยนแปลง อันประกอบไปด้วยความวิบัติไม่มากก็น้อยย่อมมีความเศร้าสลดใจเป็นอันมาก

เพราะเหตุฉะนั้น ครั้นเมื่อเราได้รับโทรเลขจากเมืองตราดในเวลาที่เราอยู่ในประเทศยุโรป เป็นสมัยเมื่อเราได้มาอยู่รวมกันอีก จึงมีความยินดีอย่างยิ่ง มีความปรารถนาที่จะใคร่ได้มาเห็นเมืองนี้แลเจ้าทั้งหลาย เพื่อจะได้ระงับความลำบากอันใดซึ่งจะเกิดขึ้นด้วยความเปลี่ยนแปลง และเพื่อจะได้ปรากฏเป็นที่มั่นใจแก่เจ้าทั้งหลายว่าการทั้งปวงจะเป็นที่มั่นคงยืนยาวสืบไป เจ้าทั้งหลายผู้ที่ได้ละทิ้งภูมิลำเนาจะได้กลับเข้ามาสู่ถิ่นฐาน แลที่ได้ละเว้นการทำมาหากิน จะได้มีใจอุตสาหะทำมาหากินให้บริบูรณ์ดังแต่ก่อนแลทวียิ่งขึ้น ซึ่งเจ้าทั้งหลายคิดเห็นว่า เราเหมือนบิดาที่พลัดพรากจากบุตร จึงรีบมาหานั้น เป็นความคิดอันถูกต้องแท้ **ขอให้เชื่ออยู่ในใจเสมอไปในเบื้องหน้าดังเช่นคิดเห็นในครั้งนี้ ว่าเราคงจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และจะช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์**

บัดนี้เรามีความยินดีได้เห็นเจ้าทั้งหลายมาสโมสรประชุมกัน ณ ที่นี้ด้วยหน้าตาอันเบิกบาน ซึ่งเป็นพยานว่า ถึงเราได้อยู่ในประเทศที่ไกล แต่รัฐบาลของเราได้จัดการต้อนรับเจ้าทั้งหลายโดยความเอื้อเฟื้อเป็นธรรมและมีความกรุณา สมดังความปรารถนาแลคำสั่งของเรา เป็นที่พอใจในความจงรักภักดีของเจ้าทั้งหลาย ทั้งในเวลาที่ล่วงมาแล้วแลในเวลานี้ จึงความปรารถนาที่จะให้เมืองตราดนี้อยู่เย็นเป็นสุขสมบูรณ์ แลขออำนวยพรแก่อาณาประชาราษฎร ให้มีความเจริญสุขสิริสวัสดิ์ ทำมาค้าขึ้นบริบูรณ์มั่งคั่งสืบไปในภายหน้าฯ"

นี่คือน้ำพระราชหฤทัยของพระมหากษัตริย์ไทยผู้ที่นักวิชาการปัจจุบันบางคนดูถูกเหยียดหยาม

พระองค์ว่าเป็นเพียง "เจ้ากรุงเทพ" พระราชนิพนธ์เรื่องนิทราชาคริต ที่ทรงสรรเสริญพระเจ้ากาหลิบแห่งกรุงแบกแดด กาลเวลาต่อมาได้พิสูจน์แล้วว่าคำสรรเสริญนั้น แท้จริงแล้วควรนำมาถวายเป็นราชสดุดีพระองค์ว่า

"บารมีพระมากพ้น รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม์ ถ่องแท้
บริสุทธิดุจดวงตะวัน ส่องโลก ไสร้แฮ
ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบิตุรงค์"

ปูชา จะ ปูชะนียานัง เอตัมมังคะละมุตตะมัง
หนึ่งกราบและบูชา อภิปูชนีย์ชน
ข้อนี้แหละมงคล อดิเรกอุดมดี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เนื่องในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพใน**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ครบ ๑๕๐ ปี ในวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ที่มีผลงานดีเด่นสาขาการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคม และการสื่อสาร รัฐบาลจึงได้จัดงานเฉลิมพระเกียรติเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตาธรรม รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานแก่ชาติไทยเป็นอเนกนานัปการ

ความจริงพระราชกรณียกิจใน**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** มิได้มีความดีเด่นเฉพาะสาขาที่องค์การยูเนสโกประกาศยกย่องเท่านั้น เพราะพระองค์ท่านได้ทรงนำประเทศไทยไปสู่อารยะประเทศ ทรงวางรากฐานงานสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่ทันสมัยไว้แทบทุกประการ และสำคัญที่สุดคือทรงประคับประคองรักษาเอกราชของชาติ ให้พ้นจากภัยแห่งลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจชาติตะวันตกมาได้โดยปลอดภัย

พระบรมราโชบายในการรักษาเอกราชของชาติ นอกจากจะทรงยอมเสียสละดินแดนส่วนน้อยเพื่อรักษาแผ่นดินส่วนใหญ่ไว้แล้ว ก็ทรงเร่งสร้างความมั่นคงแข็งแรงของประเทศในด้านการเมืองและการบริหารราชการแผ่นดินให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพเป็นประการสำคัญ เพราะจะเป็นแม่บทให้สามารถดำเนินงานพัฒนาความเจริญก้าวหน้าด้านต่างๆ ได้โดยสะดวก

ทางด้านการเมืองก็นับว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญ ดังที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์อัครราชทูตไทยประจำยุโรปอันมีถิ่นพำนักที่ประเทศอังกฤษ ได้มีหนังสือเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๗ กราบบังคมทูลร่วมกับเจ้านายและข้าราชการที่ได้เคยศึกษาหรือเคยอยู่ในยุโรปมาแล้วรวม ๑๑ นาย เสนอให้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยมีคณะเสนาบดีเป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารราชการบ้านเมือง **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ทรงชี้แจงให้คณะผู้กราบบังคมทูลทราบว่าทรงเห็นด้วยและยินดีที่จะมีผู้ช่วยรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดิน แต่ขณะนั้นบ้านเมืองยังไม่พร้อม ทั้งนี้ความต้องการที่สำคัญของเมืองไทยขณะนั้นคือการปรับปรุงรัฐบาลให้ดีขึ้น **"จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุกๆ กรมทำการให้ได้เพื่อตามหน้าที่"** ดังนั้นจึงมีพระราชปณิธานที่จะทรงปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินให้สำเร็จให้จงได้

ในเวลาต่อมา **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ แต่ยังทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง ทรงศึกษารูปแบบการปกครองของอังกฤษและประเทศอื่นๆ เมื่อคราวไปร่วมงานฉลองการครองราชย์ครบ ๕๐ ปี ของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียของอังกฤษ เมื่อได้รับรายงานกราบบังคมทูลแล้ว ในพุทธศักราช ๒๔๓๑ จึงทรงเริ่มทดลองปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดิน โดยเปลี่ยนการจัดหน่วยราชการ ๖ กรมอันมีสมุหนายก สมุหพระกลาโหม และเสนาบดีอีก ๔ ตำแหน่ง มาเป็น ๑๐ กรมมีฐานะเท่าเทียมกันหมด จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ จึงมีประกาศตั้งเสนาบดีอย่างเป็นทางการเป็น ๑๒ กระทรวง อันเป็นรากฐานของการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนกลางของทุกวันนี้

การปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินเป็นเรื่องใหญ่ยากที่จะทำการสำเร็จ ทั้งนี้เพราะประเพณีการปกครองของไทยได้เป็นระเบียบแบบแผนชัดเจนตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา และใช้สืบเนื่องกันมาเป็นเวลาถึง๔๐๐ ปี แต่มีการแก้ไขเพิ่มเติมตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบางสมัย จนทำให้หลักการเดิมแปรปรวนไป เกิดหน่วยราชการต่างๆ ซับซ้อนกันไปหมด ขาดสายการบังคับบัญชาที่ชัดเจน และต้องทำหน้าที่แทบทุกด้านด้วยตนเอง การปฏิรูปนั้นเกิดผลกระทบอย่างรุนแรง คือ ทำให้บางหน่วยงานขาดกำลังพลในการใช้งานหรือขาดกำลังในการเสริมอำนาจของตน และสำคัญกว่านั้นคือขาดผลประโยชน์ส่วนตนที่เคยได้รับจากอำนาจหน้าที่เดิม

จากหนังสือ **"พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน"** อันเป็นเอกสารสำคัญยิ่งของชาติไทย แสดงให้เห็นว่าทรงมีพระปรีชารอบรู้ในทางรัฐประศาสนศาสตร์ประเพณีการปกครองของไทยอย่างเก่าเป็นอย่างดี ส่วนประเพณีการปกครองอย่างที่นิยมกันในทวีปยุโรปก็ได้ทรงศึกษาทรงทราบหลักการโดยตลอด

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชนิพนธ์คำนำหนังสือพระราชดำรัสดังกล่าว

มีข้อความน่าประทับใจบางตอนเช่น

"การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิมเป็นตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพูดกันตามธรรมดาว่า "พลิกแผ่นดิน" จะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า Revolution ไม่ใช่ Evolution" "การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบ ปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่มีเลยก็เกือบจะว่าได้....."

เมื่อ**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ทรงปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางเป็นปึกแผ่นแล้วในพุทธศักราช ๒๔๓๕ อีก ๒ ปีต่อมาก็ทรงเริ่มปฏิรูปราชการบริหารส่วนภูมิภาคจากเมืองประเทศราชและหัวเมืองเอก โท ตรีมาเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล แต่ต้องใช้ระยะเวลาในการพัฒนาการปรับปรุงจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลจากหัวเมืองชั้นในออกไปสู่หัวเมืองชายพระราชอาณาเขตเป็นเวลาถึง ๑๗ ปี ทำให้การปกครองส่วนภูมิภาค มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีประสิทธิภาพในการทำความเจริญให้แก่พื้นที่และสามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนได้ดีกว่าเดิม และประการสำคัญคือเป็นการสร้างเอกภาพให้แก่ประเทศเกิดเป็นราชอาณาจักรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกมิได้ รวมอำนาจในการปกครองมาสู่พระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลกลางสำเร็จ อันเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้จนปัจจุบัน

ระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคแต่เดิมของไทยนั้นเรียกว่า "กินเมือง" คือผู้ปกครองหรือเจ้าเมืองมักเป็นคนในพื้นที่อยู่ในตำแหน่งจนสิ้นชีพ และบุตรหลานหรือญาติใกล้ชิดมีโอกาสที่จะได้รับการแต่งตั้งให้สืบตำแหน่งเจ้าเมืองต่อ รายได้ของเจ้าเมืองไม่มีเงินเดือน อยู่ได้ด้วยอาศัยการเกื้อกูลของประชาชนในพื้นที่โดยการมาเป็นแรงงานให้บ้าง มอบเสบียงอาหารให้บ้าง และมีผลประโยชน์จากส่วนลดของภาษีอากรบางอย่างที่ต้องส่งให้แก่แผ่นดินบ้าง เจ้าเมืองนั้นต้องทำหน้าที่บริหารงานทุกงาน รวมถึงการตัดสินคดีความชั้นต้นด้วย ส่วนเมืองประเทศราชนั้นนอกจากต้องส่งเครื่องราชบรรณาการอันเป็นเครื่องหมายยินยอมอยู่ในพระราชอำนาจแล้ว ก็มีอำนาจในการปกครองตนเองเกือบเต็มที่ เช่นเดียวกับหัวเมืองชั้นนอกที่อยู่ห่างไกลก็มีอิสระในการปกครองเป็นแต่ไม่ต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองเป็นเครื่องราชบรรณาการเท่านั้น

ลักษณะของการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลคือ การจัดให้มีหน่วยบริหารราชการประกอบด้วยข้าหลวงเทศาภิบาลซึ่งต่อมาเรียกว่า สมุหเทศาภิบาล เป็นผู้ต่างพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาลรับแบ่งภาระของรัฐบาลกลางในราชธานีออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาคอันใกล้ชิดกับประชาชน เพื่อให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขและความเจริญทั่วถึงกัน โดยมีระเบียบแบบแผนอันเป็นคุณประโยชน์แก่ราชอาณาจักรด้วย และแบ่งส่วนการปกครองออกไปตามลำดับชั้นคือ มณฑล เมืองหรือจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน แบ่งหน้าที่

ราชการเป็นสัดส่วนทำนองเดียวกับราชการบริหารส่วนกลาง

เหตุที่การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลไม่อาจดำเนินการไปได้อย่างรวดเร็ว เพราะสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ การขาดแคลนบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมออกไปรับราชการในส่วนภูมิภาค และการขาดแคลนงบประมาณแผ่นดินที่จะไปใช้จ่ายในการดำเนินงาน รายการที่สำคัญ คือ เงินเดือนแทนการไปหาผลประโยชน์ต่างๆ ตามแบบเดิม และค่าก่อสร้างสถานที่ราชการ ซึ่งแต่เดิมใช้บ้านพักเป็นที่ทำการ จึงต้องแก้ไขหาวิธีปรับปรุงระบบภาษีอากรและรายได้ต่างๆ ซึ่งระบบมณฑลเทศาภิบาลมีส่วนช่วยในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างมากส่วนการขาดแคลนข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถนั้น ได้เกิดโรงเรียนฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และได้วิวัฒนาการเป็นโรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนข้าราชการพลเรือนในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ**จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**ในปัจจุบัน จึงเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

การสร้างราชอาณาจักรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแบ่งแยกมิได้ด้วยระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล นอกจากจะมีอุปสรรคเพราะหาข้าราชการที่มีความรู้ความสามารถได้ยาก และขาดงบประมาณในการดำเนินงานดังกล่าวมาแล้ว อุปสรรคที่สำคัญมากอีกประการคือความไม่พร้อมในการปรับตัวของหัวเมืองจำนวนมาก โดยเฉพาะท้องถิ่นที่เป็นประเทศราช และหัวเมืองชั้นนอกที่มีเจ้านายปกครองกันเองอยู่แล้ว ความรู้สึกหวงแหนในอภิสิทธิ และผลประโยชน์ทั้งปวงของเจ้านายก็ยิ่งเหนียวแน่น ยากที่จะตัดขาดจากรากฐานที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาเป็นร้อยๆ ปี นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่นซ้อนแทรกอยู่เช่น ประชาชนไม่พอใจต่อระบบเก็บภาษีอากรแบบใหม่ ที่มีนายอากรผูกขาดเร่งรัดการเก็บภาษีอย่างขาดความเห็นอกเห็นใจ ปัญหาความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา หรือบางแห่งก็มีอิทธิพลจากประเทศข้างเคียงที่ฝ่ายต่อต้านการปฏิรูปจะเอนเอียงไปหาได้ ทำให้เกิดขบถหรือกระบวนการก่อความไม่สงบเกิดขึ้น ดังเช่น ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ.๑๒๑ ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ.๑๒๑ และพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองคิดขบถ ร.ศ.๑๒๑ ซึ่งรัฐบาลกลางสามารถปราบปรามได้อย่างรวดเร็ว โดยใช้มาตรการทางทหารและการปกครองอย่างเฉียบขาดและรุนแรง แต่ปัญหาขั้นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความไม่สงบบางประการก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างแท้จริงจึงมีผลมาจนปัจจุบัน ที่จะต้องทำความเข้าใจและร่วมมือกันแก้ไขด้วยสันติวิธีต่อไป

พระราชกรณียกิจใน**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ที่ทรงบำเพ็ญด้วยพระวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้าตลอด ๔๒ ปี ในรัชสมัย ทำให้ประเทศไทยได้เป็นพระราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน สามารถรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไว้ได้อย่างมั่นคง จนเกิดความเจริญก้าวหน้าและอาณาประชาราษฎรได้รับความผาสุกร่มเย็น พระเดชพระคุณทั้งหมดทั้งปวงนี้จึงทำให้ชาวไทยสำนึกและเทอดทูนพระองค์ท่านตลอดไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูประบบยุติธรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๑๑ ถึง ๒๔๕๓ เป็นเวลาถึง ๔๒ ปี ได้ทรงสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่สยามประเทศแทบทุกด้านทุกสาขา ทั้งพระราชจริยวัตรก็ทรงประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมจรรยา โดยบริสุทธิบริบูรณ์ ทรงรักและห่วงใยในทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ดุจบิดาบังเกิดเกล้ามีต่อบุตรและพระราชกรณียกิจทั้งหมดทั้งมวลนั้น อาจสรุปไปสู่จุดยอดแห่งน้ำพระราชหฤทัยก็คือ**การดำรงรักษาความเป็นอิสราธิปไตยของประเทศ**เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด

มหันตภัยที่คุกคามซึกโลกตะวันออกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ คือภัยจากลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจชาติตะวันตก กล่าวเฉพาะประเทศไทยภัยนั้นได้คุกคามมาประชิดราชอาณาเขตแล้วทั้งจตุรทิศ ประเทศเพื่อนบ้านเราได้ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกหมดสิ้น มหาภัยนั้นเป็นที่ประจักษ์แก่ใจของบุคคลชั้นนำของไทยเป็นอย่างดีดังเช่นปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูล**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ของพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการไทยที่รับราชการอยู่ในทวีปยุโรป ๔ พระองค์ และ ๗ คน เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๐๓ (พุทธศักราช ๒๔๒๗) เสนอความเห็นให้ทรงพิจารณาจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ซึ่งรวมความว่าประเทศไทยควรมีการปกครองแบบพระเจ้าแผ่นดินอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ โดยให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นมหาประธานของบ้านเมือง แล้วมอบอำนาจการบริหารให้แก่ข้าราชการผู้ใหญ่ทำหน้าที่แทนในรูปของแคบิเนตหรือคณะ

รัฐมนตรี ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้พ้น **"อันตรายนั้นเป็นการใกล้กรุงสยามอย่างที่สุดจนมีหนังสือพิมพ์ออกความเห็นกะเวลาทำนายว่าไม่ช้าใน ๕ ปี คงจะต้องเกิดเหตุการณ์"**

ในเวลา ๑ ปีต่อมา **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** มีพระราชหัตถเลขาตอบคำกราบบังคมทูลนี้ ทรงชี้แจงว่าทรงยินดีที่จะให้มีผู้ช่วยบริหารราชการบ้านเมืองแทนพระองค์ การต่างๆ ที่เสนอกันมานั้น ได้ทรงพยายามทำอยู่แล้วแต่ก็ยังประสบปัญหาอยู่บ้าง และปัญหาสำคัญที่สุดที่ควรทำก่อนคือ กอฟเวอนเมนต์ รีฟอร์ม หรือการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้นต่อมาพุทธศักราช ๒๔๓๕ จึงได้มี **พระราชดำรัส ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน**โดยยกเลิกการมีอัครเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง และเสนาบดีจตุสดมภ์อีก ๔ ตำแหน่ง มาเป็นกระทรวง ๑๒ กระทรวง มีเสนาบดี ๑๒ คน มีศักดิ์และสิทธิเสมอกัน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญที่สุดคือ "เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอกราชของกรุงสยาม เป็นความสุขแก่ราษฎรทั้งปวงสืบไป" และกระทรวงสำคัญกระทรวงหนึ่งก็คือ กระทรวงยุติธรรมอันเป็นส่วนประกอบใหญ่ของการปฏิรูประบบยุติธรรมของประเทศ

ธรรมเนียมประเพณีในการพิจารณาคดีของไทยแต่โบราณนั้นรวมอยู่ในอำนาจของฝ่ายบริหาร เช่นศาลกรมนาชำระความเรื่องที่นา ศาลกรมพระคลังมหาสมบัติชำระความภาษีอากรและหนี้หลวง ในรัชกาล**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรม ปรากฏว่ามีศาลทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองซึ่งขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทย กลาโหม และกรมท่า ในกรุงเทพฯ มีศาลนครบาลว่าแต่ความอาญาอย่างเดียว ศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเกษมซึ่งไม่ได้ขึ้นต่อกระทรวงใดว่าแต่ความคดีแพ่งและมีศาลของฝ่ายบริหารอีกมากเช่น ศาลกรมนา ศาลกรมพระคลังมหาสมบัติ ศาลราชตระกูล ศาลกรมวัง และศาลกรมสุรัสวดี ว่าความในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของตน

การรับฟ้องและการพิจารณา (พิพากษาคดียังแบ่งหน้าที่เป็นหลายกรม เช่น กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้ปรับ และขุนศาลตระลาการประจำศาลต่างๆ เมื่อเกิดคดีความจะฟ้องร้องกันก็ต้องมาที่กรมรับฟ้องก่อน กรมรับฟ้องจะนำเสนอลูกขุนให้พิจารณาว่าคดีมีมูลหรือไม่ ถ้าลูกขุนตรวจแล้วเห็นว่าเป็นฟ้องที่ถูกต้องก็จะส่งกลับมาที่กรมรับฟ้องเพื่อจ่ายฟ้องนั้นไปยังศาลที่มีอำนาจพิจารณาศาลจึงดำเนินการพิจารณาชำระความนั้นได้ เว้นแต่ความอาญาบางรายศาลกระทรวงต่างๆ อาจเป็นโจทก์เสียเองชำระความได้ทันทีโดยถือว่าเป็นอำนาจของฝ่ายบริหารในการปราบปรามโจรผู้ร้าย เมื่อตระลาการของศาลชำระความเสร็จสำนวนแล้วต้องส่งสำนวนนั้นไปให้ลูกขุนชี้ขาด ครั้นลูกขุนชี้ขาดว่าผิดหรือไม่ผิดแล้วก็ต้องส่งสำนวนให้ผู้ปรับวางบทอีกชั้นหนึ่งว่าสมควรมีโทษเพียงใด วิธีพิจารณาคดีเดิมมีเพียงชั้นอุทธรณ์เท่านั้น คือถ้าคู่ความจะขอให้เปลี่ยนหรือแก้ไขคำพิพากษาอย่างใด ต้องฟ้องตระลาการผู้ชำระความต่อศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ซึ่งขึ้นอยู่ใน กระทรวงมหาดไทย

ส่วนการชำระความในศาลหัวเมือง อนุโลมตามวิธีศาลในกรุงเทพฯ โดยให้คณะกรม

การเมืองทำหน้าที่ลูกขุน และการปรับโทษผู้แพ้คดีให้ส่งคำพิพากษาไปยังเมืองที่ใกล้เคียงเป็นผู้ปรับถ้าคู่ความไม่พอใจในคำพิพากษาอาจอุทธรณ์ฟ้องตระลาการผู้พิจารณามายังกระทรวงเจ้าสังกัดเมืองนั้นได้

กระบวนการยุติธรรมดังกล่าวปรากฏว่าราษฎรได้รับความเดือดร้อนมากเพราะเกิดความล่าช้า และการที่ฝ่ายบริหารมีอำนาจในฝ่ายตุลาการทำให้เกิดความไม่ยุติธรรมได้ง่าย ที่ผู้บริหารจะชี้นำตระลาการของตนให้พิจารณาข้อเท็จจริงตามที่ต้องการ และวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาลก็มีการทรมานผู้ต้องหาซักเอาความจริง ด้วยเหตุนี้**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** จึงได้มีพระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

"การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เปรียบเหมือนเรือกำปั่นที่ถูกเพรียงและปลวกกินผุโทรมทั้งลำแต่ก่อนทำมานั้นเหมือนรั่วแห่งใดก็เข้าไม้ดามอุดยาแต่เฉพาะที่ตรงรั่วนั้นที่อื่นก็โทรมลงไปอีกครั้นช้านานเข้าก็ยิ่งชำรุดหนักลงทั้งลำ เป็นเวลาสมควรที่ต้องตั้งกงขึ้นกระดานใหม่ให้เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป แลเป็นการสำคัญยิ่งใหญ่ที่จะต้องรีบจัดการโดยเร็วหาไม่ก็จะต้องจมลง ด้วยผุยับไปเหมือนเรือกำปั่นที่ชำรุดเหลือที่จะเยียวยา จนต้องจมลงฉนั้น"

กระทรวงยุติธรรมจึงได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ โดยวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ

เพื่อรวบรวมศาลซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงต่างๆให้มาขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมแห่งเดียว

แก้ไขปัญหาเรื่องตระลาการทุจริต

แก้ไขปัญหาเรื่องคดีความล่าช้าค้างศาล และ

แยกฝ่ายตุลาการออกจากฝ่ายธุรการหรือฝ่ายบริหาร

ศาลต่างๆ ที่ยกมาขึ้นกระทรวงยุติธรรมในตอนแรกสถาปนากระทรวงนั้นได้แบ่งใหม่เป็นศาลใหญ่เพียง ๗ ศาลคือ

ศาลฎีกา เรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง

ศาลอุทธรณ์มหาดไทย เป็นศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์

ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมกันเป็นศาลพระราชอาชญา

ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมเป็นศาลแพ่งเกษม

ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเป็นศาลแพ่งกลาง

ศาลสรรพากร ศาลมรฎก รวมกันเป็นศาลสรรพากร

ศาลต่างประเทศคงไว้ตามเดิม

นอกจากนี้ได้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมอีกกรมหนึ่งสำหรับรับฟ้องและรับเรื่องราวของราษฎร แล้วให้ผู้ประทับฟ้องส่งคำฟ้องไปยังศาลทั้ง ๗ ให้ถูกต้องตามพระธรรมนูญและตามรูปความที่เป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญา เป็นการยุติการที่ราษฎรที่มีอรรถคดีไปทำเรื่องราวยื่นอธิบดีเจ้ากระทรวงเช่นเดิม นอกจากจะเป็นเรื่องราวร้องทุกข์หรือร้องกล่าวหาด้วยเรื่องในกระทรวงนั้นๆ

ศาลสังกัดกระทรวงยุติธรรม ๗ ศาลดังกล่าวเป็นศาลในกรุงเทพฯ หรือส่วนกลางเท่านั้น ส่วนศาลหัวเมืองยังสังกัดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลตามเดิม จนกระทั่งการจัดระเบียบราชการศาลในกรุงเทพฯ เข้ารูปดีแล้ว ในพุทธศักราช ๒๔๓๙ จึงได้มีพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ ให้อำนาจข้าหลวงพิเศษรับอุทธรณ์ได้เองและมีอำนาจหน้าที่เยี่ยมเยียนศาลหัวเมืองและตรวจตราการงานจัดการแก้ไขกิจการของศาลหัวเมืองให้เป็นไปโดยถูกต้องตามพระธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๔ เมื่อราชการศาลยุติธรรมหัวเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อยดีแล้ว จึงตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑) ให้มีศาลเป็น ๓ แผนกคือ ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ และศาลหัวเมืองขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปกฎหมายควบคู่ไปกับระบบศาลยุติธรรม ระบบกฎหมายของไทยแต่โบราณกาลนั้น ได้รับคัมภีร์**พระธรรมศาสตร์**ของมนูสาราจารย์จากประเทศอินเดียมาเป็นหลักปฏิบัติเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ โดยเรารับถ่ายทอดจากมอญมาอีกชั้นหนึ่งและรวมกับพระบรมราชวินิจฉัยของสมเด็จพระบุรพมหากษัตริย์ที่เรียกว่า **"ราชศาสตร์"** ที่มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมมาตามลำดับเวลาเป็น**พระธรรมศาสตร์ไทย**และมีการตรวจชำระแก้ไขหลังสุดในรัชสมัย**พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ที่เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง ได้ใช้ถือปฏิบัติมาจนถึงต้นรัชสมัย**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**

ในแผ่นดิน**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นยุคที่มีการติดต่อกับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง สังคมไทยเริ่มแปรเปลี่ยนไปตามอารยธรรมตะวันตกมากขึ้น กรณีความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศกฎหมายตราสามดวงไม่อาจใช้บังคับได้ทุกกรณี บทบัญญัติบางบทกลายเป็นกฎหมายที่ล้าสมัยยุ่งยาก บางบทก็ไม่เที่ยงธรรมหรือรุนแรงเกินสมควร **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** จึงทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายขึ้นใหม่แก้ไขกฎหมายตราสามดวงเป็นร้อยๆ ฉบับ ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับของชาวตะวันตก สนธิสัญญาของชาติตะวันตกที่ทำกับประเทศไทยจึงสงวนสิทธิที่จะใช้กฎหมายของตนบังคับแก่คนชาติตน โดยขึ้นต่อศาลกงสุลที่เรียกว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ดังนั้นจึงเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่เร่งด่วน ที่ไทยจะต้องพยายามปรับปรุงระบบกฎหมายไทยให้ได้มาตรฐานของชาวตะวันตก โดยเป็นที่เข้าใจกันว่าเมื่อเราปรับปรุงมาตรฐานกฎหมายดีแล้ว เราก็จะได้

เอกราชทางศาลกลับคืนมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายขึ้นเป็นคณะแรกในพุทธศักราช ๒๔๔๐ มีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานกรรมการประกอบด้วยนักกฎหมายไทยและนักกฎหมายชาวต่างประเทศหลายชาติ และการนำหลักกฎหมายฝ่ายตะวันตกมาใช้เป็นหลักในการตรวจชำระระบบกฎหมายไทยนั้น เรามาถึงทาง ๒ แพร่งว่าจะเลือกใช้ระบบกฎหมายอังกฤษหรือระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายดี เพราะประเทศไทยขณะนั้นได้ใช้กฎหมายอังกฤษอยู่ในศาลไทยแล้วหลายลักษณะ นอกจากนั้นนักกฎหมายไทยชั้นนำยังได้รับการอบรมศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศอังกฤษหลายนายแต่การจำเริญรอยตามแบบฉบับอังกฤษนั้นย่อมทำได้ด้วยความลำบาก เพราะกฎหมายอังกฤษไม่ได้จัดระเบียบและหมวดหมู่ไว้อย่างเรียบร้อย สำหรับประเทศไทยในยุคพัฒนานั้นประเด็นสำคัญที่สุดในด้านกฎหมายคือความเข้าใจง่ายและการใช้สะดวก ดังนั้น**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** จึงทรงตัดสินพระราชหฤทัยให้เลือกเอาระบบประมวลกฎหมายของประเทศต่างๆ ในภาคพื้นยุโรป ซึ่งมีกฎหมายโรมันเป็นหลักและมีการจัดแบ่งหมวดหมู่ของกฎหมายอย่างมีระเบียบและเข้าใจง่าย เป็นรากฐานในการพิจารณาเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายไทยให้ทันสมัยในเวลาต่อมา

เพื่อแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของ**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ในรัฐประศาสโนบายอันเกี่ยวกับการปฏิรูปกฎหมายไทย ที่จะทรงนำอารยธรรมตะวันตกมาประสมประสานกับอารยธรรมตะวันออก มาใช้ในบ้านเมืองได้อย่างแนบเนียนและอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรของพระองค์โดยทั่วกัน จึงขออัญเชิญพระราชดำรัสในพระราชพิธีเปิดรัฐมนตรีสภา ที่จะทำหน้าที่ในการร่างกฎหมาย เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓ ความตอนหนึ่งว่า

"... บางทีก็จะมีอยู่เนืองๆ ที่ท่านทั้งหลายจะต้องค้นหาและเทียบเคียงกฎหมายต่างๆ ที่ใช้อยู่ในเมืองต่างประเทศแลหัวเมืองของเมืองต่างประเทศทั้งหลายที่มีเฉพาะสำหรับกับบ้านเมืองเราอยู่นี้เป็นสำคัญเป็นนิตย์ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะเราไม่ควรที่จะเปลี่ยนแปลง ฤๅจะจัดการแก้ไขธรรมเนียมที่มีอยู่ทุกวันนี้ให้ใหม่ไปหมดสิ้นทีเดียว แลไม่ควรที่จะหลับตาเอาอย่างทำตามธรรมเนียมที่มีในที่อื่น หากว่าเราจะต้องค่อยๆ ทำการให้ดีขึ้นโดยลำดับ ในการที่เป็นสิ่งต้องการจะจัดให้ดีแล้วแลเพิกถอนแต่สิ่งที่เห็นเป็นแน่แท้ว่าไม่ดี ฤๅเป็นของใช้ไม่ได้แล้วเท่านั้น ทุกเมืองอื่นๆ แลในเมืองนี้เป็นสำคัญทั้งสิ้นย่อมมีธรรมเนียมหลายอย่างซึ่งเป็นที่จะต้องนับถือกัน ไม่ใช่เพราะว่าเป็นธรรมเนียมเก่าแก่มาแต่โบราณเสมอเหมือนกับอายุของประเทศนี้อย่างเดียว หากเพราะว่าเป็นธรรมเนียมที่สนิทแน่นแฟ้นแก่น้ำใจ แลความเชื่อมั่นของประชาชน แลเพราะว่าถ้าจะเพิกถอนธรรมเนียมเช่นนี้เสียก็จะไม่เป็นแต่เพียงที่จะเป็นภัยเกิดขึ้นแก่เมืองที่ตั้งอยู่ได้อย่างเดียวหากจะกระทำให้อาณาประชาราษฎรไม่

เป็นผาศุกด้วย..."

ในรัชกาลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายวิธีบัญญัติใช้บังคับไปพลางก่อนหลายฉบับ เช่น กฎหมายเกี่ยวกับลักษณะพยาน พระธรรมนูญศาลต่างๆ กฎหมายวิธีพิจารณาความมีโทษ และกฎหมายกระบวนการพิจารณาความแพ่ง พร้อมกันนั้นก็เร่งร่างประมวลกฎหมายหลักต่างๆ คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ปรากฏว่าได้ตรากฎหมายลักษณะอาญาเสร็จเรียบร้อยแล้วโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๑ ถือว่าเป็นประมวลกฎหมายอาญาที่ทันสมัยยิ่งในขณะนั้น มีบทบัญญัติ ๓๔๐ มาตรา ล้วนแต่สั้นกะทัดรัดและเข้าใจง่ายสะดวกแก่ผู้ใช้ และได้ใช้มาเกือบกึ่งศตวรรษจึงยกเลิกไปโดยประมวลกฎหมายอาญาในปัจจุบัน ส่วนประมวลกฎหมายฉบับอื่นๆ ก็ได้ทยอยเสร็จในเวลาต่อมา

การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัย**พระปิยะมหาราช**ยังไม่อาจสมบูรณ์ถ้าไม่ได้กล่าวถึงการสร้างบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในระบบกฎหมายแบบใหม่ขึ้นมาปฏิบัติงาน ได้มีพระราชดำริที่จะจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นแต่ก็ยังหาบุคคลที่เหมาะสมมาดำเนินงานนี้ไม่ได้ จนกระทั่งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ กลับมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงรับพระราชภาระนี้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น จนกระทั่งมีพระบรมราชานุญาตให้เป็นโรงเรียนหลวงอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และเป็นรากฐานในการสอนวิชากฎหมายในสถาบันการศึกษาต่างๆ ในเวลาต่อมา พร้อมกันนั้น**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ก็โปรดเกล้าฯ ให้ส่งนักเรียนทุนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมายในต่างประเทศด้วย ผู้พิพากษาในรัชสมัยจึงเริ่มมีศักดิ์ศรี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และเงินเดือนในระดับสูง มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยปราศจากการแทรกแซงของฝ่ายบริหาร

พระมหากรุณาธิคุณแห่ง**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**ในการปฏิรูประบบความยุติธรรม จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งในการรักษาเอกราชของชาติและเอื้ออำนวยความผาสุกของอาณาประชาราษฎร์ได้อย่างแท้จริง ด้วยประการฉะนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าทรงเลิกทาส

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การที่ประชาชนชาวไทยได้พร้อมใจกันยอมรับการถวายพระราชสมัญญา**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า "สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า"** ก็เพราะทรงเป็นที่รักของชาวไทยอย่างแท้จริง สมดังพระราชดำรัสตอบประชาชนชาวจังหวัดตราดตอนหนึ่ง คือ

".....ซึ่งเจ้าทั้งหลายคิดเห็นว่า เราเหมือนบิดาซึ่งพลัดพรากจากบุตรจึงรีบมาหานั้น เป็นความคิดอันถูกต้องแท้ ขอให้เชื่ออยู่ในใจเสมอไปในเบื้องหน้าดังเช่นคิดเห็นในครั้งนี้ ว่าเราคงจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และจะช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์....."

พระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่งของพระองค์ท่าน คือ การเลิกทาส ซึ่งเป็นประชากรจำนวนมากให้เป็นไทแก่ตัว อันเป็นการยอมรับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยพระปรีชาสามารถอันสุขุมคัมภีรภาพเป็นอย่างยิ่ง ที่ทำให้การเลิกทาสนั้นเป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย ไม่เกิดความขัดแย้งจนถึงมีการใช้กำลังต่อสู้กัน เช่นในบางประเทศ ดังจะขออัญเชิญพระราชกรณียกิจดังกล่าวมาเฉลิมพระเกียรติตามสติปัญญาอันมีจำกัด

เรื่องทาสเป็นเรื่องสำคัญในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติตามหลักฐานในประวัติศาสตร์ชาติไทย เรื่องทาสกรรมกรในประเทศไทยแต่เดิมหามีไม่ คนไทยที่มาอยู่ข้างใต้มารับความประพฤติการใช้ทาสตามประเพณีขอม ดังปรากฏในกฎหมายตั้งแต่ต้นกรุงศรีอยุธยา เช่น พระอัยการทาส ได้อ้างถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ระบุว่าทาสมี ๗ ประเภท คือ ทาสสินไถ่ ทาสเกิดในเรือนเบี้ย ทาสที่ได้มาจากฝ่ายพ่อแม่ ทาสที่มีผู้ให้ ทาสที่ช่วยมาจากโทษทัณฑ์ ทาสที่เลี้ยงไว้ในกาลข้าวแพง และทาสเชลย

เมื่อ**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงบริหารราชการแผ่นดินโดยสิทธิ์ขาดไม่

ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๖ แล้ว ได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป และให้ประชาชนได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้ากัน จึงมีพระราชดำริที่จะยกเลิกธรรมเนียมการใช้ทาส โดยเสนอให้ที่ประชุมสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินพิจารณา เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๑๗ ดังมีข้อความตอนต้นว่า

"ข้าพเจ้ามีความปรารถนาว่า การสิ่งไรซึ่งเป็นการเจริญมีคุณแก่ราษฎร ควรจะเป็นไปให้ทีละเล็กละน้อยตามการตามเวลา การสิ่งไรเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ แต่ไม่สู้เป็นยุติธรรมก็อยากจะเพิกถอนเสีย แต่จะจู่โจมโหมหักเอาทีเดียวนั้นไม่ได้ จะต้องค่อยตัดรอนไปทีละเล็กทีละน้อย พอให้เบาบางเข้าทุกที เมื่อเป็นอยู่ดังนี้การก็คงจะเป็นไปทีละน้อยๆ เรียบร้อยไปตามเวลาตามการ บัดนี้ได้คิดเห็นว่าลูกทาสซึ่งเกิดในเรือนเบี้ยนายเงินนั้นในพิกัดกฎหมายเดิมต้องเป็นลูกทาสคิดอายุตั้งแต่ ๒๖ ปี ถึง ๔๐ ปี เต็มค่า ๑๔ ตำลึง ถ้าหญิงอายุตั้งแต่ ๒๑ ปี ถึง ๓๐ ปี เต็มค่า ๑๒ ตำลึง ถ้าชายเกินอายุ ๔๐ ปี หญิงเกินอายุ ๓๐ ปี จึงให้ลดน้อยถอยค่าตัวลงทุกทีจนถึงอายุ ๑๐๐ ปี ยังมีค่าตัวชายตำลึง ๑ หญิง ๓ บาท ยังหาขาดค่าตัวไม่ ของเดิมมีอยู่ดังนี้

ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าลูกทาสซึ่งเกิดในเรือนเบี้ย ตั้งแต่ออกจากท้องพอลืมตาก็ต้องนับเป็นทาสมีค่าตัวไปจนถึงอายุ ๑๐๐ หนึ่งก็ยังไม่หมดดังนี้ ดูเป็นหาความกรุณาแก่ลูกทาสไม่ ด้วยตัวเด็กที่เกิดมาไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นสิ่งไรเลย บิดามารดาทำชั่วไปขายตัวท่านแล้วยังพาบุตรไปให้เป็นทาสจนสิ้นชีวิตอีกเล่าเพราะรับโทษทุกข์ของบิดามารดาเท่านั้นเอง หาควรที่จะเอาเป็นทาสจนตลอดชีวิตไม่"

เมื่อได้ทรงนำกระแสพระราชดำริเรื่องนี้เข้าที่ประชุมสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินแล้ว ปรากฏว่า เสนาบดีและบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยโดยมากไม่เห็นชอบด้วยพระราชดำริ แม้เมื่อความแพร่ไปถึงพวกทาสเองก็ไม่พอใจที่จะให้เลิก เนื่องจากเป็นการขัดกับความนิยมของมหาชนขณะนั้น เพราะบุคคลชั้นสูงต้องอาศัยใช้แรงงานทาสทำงานบ้านเรือนและเรือกสวนไร่นา ตัวทาสเองก็เข้าใจว่าถ้าพ้นจากความเป็นทาสจะกลับได้ความเดือดร้อน ต้องทำมาหาเลี้ยงกินเองลำบากกว่าเป็นทาสที่นายเลี้ยงและถ้านายทาสปกครองทางอย่างทารุณโหดร้าย ทาสก็มีสิทธิหานายเงินคนใหม่มาไถ่ตัวไปเป็นทาสผู้อื่นได้ ด้วยเหตุนี้**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**จึงทรงหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงการเลิกทาส **แต่ทรงใช้กฎหมายเดิมในการพิกัดอัตราค่าตัวลูกทาสที่ใช้อยู่ อันใครๆ ก็เห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรม มาปรับปรุงอัตราค่าตัวเสียใหม่**และผ่อนผันไม่ให้ใครเดือดร้อน เพราะบังคับใช้เฉพาะลูกทาสลูกไทยที่เกิดในรัชกาลของพระองค์ท่าน คือตั้งแต่ปีมะโรงพุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นต้นไปไม่เกี่ยวข้องกับลูกทาสลูกไทยที่เกิดก่อนนั้นที่ยังใช้พิกัดตามกฎหมายเดิม ลูกไทยหมายถึงลูกของคนที่ไม่ได้เป็นทาสแต่เอาลูกไปขายเป็นทาส จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณเช่นเดียวกับลูกทาสในเรือนเบี้ยไปด้วย

หลักการที่ **สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้า** ทรงตรา **พระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาสลูกไทย จุลศักราช ๑๒๓๖ หรือพุทธศักราช ๒๔๑๗** คือ กำหนดอายุลูกทาสลูกไทยระหว่าง ๗ ปี ถึง ๘

ปี เป็นขั้นสูงสุด คือเด็กชายค่าตัว ๓๒ บาท เด็กหญิงค่าตัว ๒๘ บาท ต่อนั้นไปลดพิกัดค่าตัวลงตามลำดับ จนเด็กอายุในระหว่าง ๑๘ ปีจนถึง ๒๐ ปี ค่าตัวลดเหลืออยู่ ๓ บาท ทั้งชายและหญิง เทียบเท่าอายุ ๑๐๐ ปี ตามพิกัดเดิม

เมื่อลูกทาสอายุถึง ๒๑ ปี ก็จะพ้นความเป็นทาสและลูกไทยเมื่ออายุครบ ๒๑ ปี จะขายเป็นทาสไม่ได้ เท่ากับคนที่เกิดในรัชกาลของพระองค์ท่านตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๑๑ จะพ้นจากความเป็นทาสตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๒ เป็นลำดับกันไป และคนที่เกิดภายหลังพุทธศักราช ๒๔๓๒ จะเป็นไทยแก่ตัวหมด ถึงแม้จะสมัครเป็นทาสก็ทำไม่ได้ โดยทรงกำหนดโทษทั้งผู้ยอมขายตัวและผู้รับซื้อไว้ด้วย ทั้งนี้พระราชปรารภในพระราชบัญญัติดังกล่าวตอนหนึ่งกล่าวว่า

"....ลูกทาสที่เป็นชาย เมื่อหลุดพ้นค่าตัวแล้วจะได้รับจ้างทำงานค้าขายฝึกหัดวิชาการและจะได้บรรพชาอุปสมบทบ้างถ้าเป็นหญิงก็จะได้มีลูกผัว มีช่องทางที่จะประกอบอาชีพโดยอิสรภาพต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นการเจริญรุ่งเรืองแก่ประชาชนและประเทศบ้านเมืองโดยแท้จริง"

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าทรงอ้างถึงการที่ลูกทาสลูกไทยจะได้มีโอกาสบวช เพราะคนที่เป็นทาสตามพระวินัยจะรับบวชไม่ได้ จึงทรงนำเอาศีลธรรมมาเป็นหลักใครค้านก็จะเป็นบาปเพราะเท่ากับเป็นการกีดกันมิให้คนบวช อาศัยพระบรมราโชบายดังกล่าว จำนวนทาสจึงค่อยลดลงโดยลำดับจนหมดไปทั่วพระราชอาณาเขต

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาสลูกไทย จุลศักราช ๑๒๓๖ ได้ ๓ ปี คือ พุทธศักราช ๒๔๒๐ พระองค์มีพระชนมายุครบ ๒ รอบ นอกจากมีพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาแล้วยังทรงบริจาคพระราชทรัพย์เท่ากับจำนวนวันใน ๒๔ ปี วันละ ๑ บาท เป็นเงิน ๘,๗๖๗ บาท พระราชทานเงินช่วยไถ่ทาสซึ่งขายตัวอยู่กับนายเงินคนเดียวไม่เปลี่ยนนายใหม่ มาตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๑๕ ขึ้นไป กับลูกหมู่ของทาสนั้นด้วย เพราะมีพระราชดำริว่าพวกทาสที่อยู่กับนายเงินคนเดียวถึง ๒๕ ปี คงเป็นคนดีมากกว่าคนชั่ว ทาสที่ทรงไถ่มานั้นเป็นชาย ๑๖ คน หญิง ๒๐ คน ลูกทาสชาย ๕ คน หญิง ๓ คน รวม ๔๔ คน แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานไร่นาและเครื่องใช้สอยต่างๆ ไปประกอบการทำมาหากินต่อไป จึงเห็นได้ว่าทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นผู้นำเพื่อให้ผู้อ่านได้เจริญรอยตามโดยมิต้องทรงบังคับแต่ประการใด เป็นทำนองปลูกฝังพระราชนิยมให้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชนได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสมควรแก่การสรรเสริญพระปรีชาญาณในประการนี้เป็นอย่างยิ่ง

ก้าวต่อไปของพระบรมราโชบายในการเลิกทาส คือ การพิจารณาหาวิธีการเลิกทาสในมณฑลพายัพ โดยทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๙ (พุทธศักราช ๒๔๔๓) ขึ้นบังคับใช้ โดยมีหลักการสำคัญว่า ให้ลดค่าตัวทาสเชลยทั้งปวงในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ คือเชียงใหม่ น่าน ลำปาง ลำพูน แพร่ และเถิน ซึ่งเดิมกำหนดค่าตัวไว้ต่างกันให้

เหมือนกันหมดดังนี้คือ ทาสเชลยมีค่าตัวเพียงชาย ๒๕ บาท หญิง ๓๒ บาท ถ้าอายุถึง ๖๐ ปี แล้วให้พ้นค่าตัวเป็นไท ส่วนทาสสินไถ่ค่าตัวคงเป็นไปตามพระราชบัญญัติเดิม แต่ถ้าอายุถึง ๖๐ ปีแล้ว ให้พ้นค่าตัวเป็นไทเช่นเดียวกับทาสเชลย ทั้งนี้บังคับให้นายเงินที่มีทาสไปทำหนังสือสารกรมธรรม์ต่อนายแขวงคือนายอำเภอตามกำหนดเวลา เพื่อจะได้เป็นหลักฐานต่อไปด้วย

ต่อจากนั้นก็มีประกาศลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา ลงวันที่ ๙ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓ (พุทธศักราช ๒๔๔๗) มีใจความสำคัญว่า "ให้เจ้าเงินลดค่าตัวทาสเดือนละ ๔ บาท เสมอไปจนกว่าจะหมดค่าตัว และบรรดาลูกทาสให้นับว่าเป็นไทหมด บรรดาทาสที่เป็นไทแล้วก็ดี หรือยังไม่ได้เป็นทาสก็ดี ห้ามมิให้ขายตัวเป็นทาส"

เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าประชาชนได้เคยชินต่อมาตรการเลิกทาสมาตามลำดับด้วยความเรียบร้อยแล้ว จึงทรงรวบรัดจำกัดเวลาให้สั้นลงด้วยการตราพระราชบัญญัติทาส รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔ ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๘ เป็นต้นไปทั่วพระราชอาณาจักร เว้นแต่มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มณฑลบูรพา ที่ได้จัดระเบียบการเลิกทาสไปแล้ว และไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ซึ่งใช้กฎหมายตามลัทธิศาสนาของเมืองนั้น มีหลักการสำคัญว่า "บรรดาลูกทาสให้นับว่าเป็นไทหมด มิให้มีพิกัดเกษียณอายุดังที่ใช้ในพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาสลูกไท จุลศักราช ๑๒๓๖ นั้นต่อไป และทาสจะเปลี่ยนนายเงินใหม่ห้ามมิให้ทำสารกรมธรรม์ขึ้นเป็นค่าตัว" ตามพระราชบัญญัตินี้ทำให้ประเพณีการมีทาสลดน้อยลงไปอีก เพราะบรรดาลูกทาสพอเกิดมาก็ได้เป็นไทหมด

และท้ายสุดของการเลิกทาสคือการประกาศใช้**ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗** (พุทธศักราช ๒๔๕๑) ซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กันยายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ เป็นต้นไป เป็นอันว่าผู้ใดจะเอาคนลงเป็นทาสดังแต่ก่อน นอกจากผู้ได้รับการผ่อนผันไว้ตามพระราชบัญญัติทาส รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๔ ต่อไปอีกไม่ได้ หากผู้ใดฝ่าฝืนท่านว่ามันมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่ปีหนึ่งจนถึง ๗ ปี และให้ปรับตั้งแต่ร้อยบาทขึ้นไปจนถึงพันบาทด้วยอีกโสดหนึ่ง ประเพณีการใช้ทาสในประเทศไทยซึ่งมีสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยแห่ง**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นเวลา ๕๐๐ ปีเศษ จึงยุติลงในเวลา ๓๓ ปี ด้วยประการฉะนี้

พระมหากรุณาธิคุณใน**พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย จึงสมดังพระราชนิพนธ์เรื่องนิทราชาคริตของพระองค์ท่านที่ว่า

"บารมีพระมากพ้น รำพัน
พระพิทักษ์ยุติธรรม์ ถ่องแท้
บริสุทธิดุจดวงตะวัน ส่องโลก ไสร้แฮ
ทวยราษฎร์รักบาทแม้ ยิ่งด้วยบิตุรงค์"

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาษาไทยกับงานบริหารราชการ ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

ผู้ที่ติดตามข่าวและเหตุการณ์บ้านเมืองผ่านสื่อต่างๆ อยู่เป็นประจำ คงจะยังจำกันได้ว่าได้มีการพบหลักศิลาโบราณหลักหนึ่งในแปลงนาของ นางสาเก กล่ำภู่ ชาวนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อราวต้นเดือนสิงหาคม ศกนี้ หลักศิลาดังกล่าวมีคำจารึกอยู่ทั้ง ๔ ด้าน แต่ทว่าอ่านออกอยู่เพียง ๒ ด้าน คือ ด้านที่มีคำจารึกว่า...

"ห้ามไม่ให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ทำอันใดภัยแก่หลักนี้ ให้โอนออก เคลื่อนไหวจากที่เป็นอันขาด และได้ปักไว้ที่ตรงนี้ แต่เมื่อ ร.ศ. ๑๒๓"

หลักศิลาโบราณที่พบดังกล่าว ถือเป็นสมบัติล้ำค่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการออกโฉนดที่ดิน คือเป็นหมุดหรือหลักเขต เป็นศูนย์กลางสำหรับออกโฉนดที่ดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่วางโครงแผนที่ไปตามเขตมณฑล แบ่งเป็นเขตจังหวัด จัดทำระวางรายละเอียด ตามมาตราส่วนที่กำหนดสำหรับเขตภูมิประเทศ เรือกสวนไร่นา หมู่บ้าน เพื่อให้เจ้าของที่ดินนำชี้แนวเขตได้

จากการติดตามเรื่องราวเมื่อแรกออกโฉนดที่ดิน และพระบรมราชภารกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับงานออกโฉนดและการทะเบียนที่ดินจากเอกสารต่างๆ ก็ได้พบเอกสารที่น่าสนใจ ทั้งในส่วนของการบริหารงานทะเบียนที่ดิน ทั้งในส่วนของการใช้ถ้อยคำภาษาไทย อันแสดงให้เห็นถึงความยุติธรรมด้านการบริหารราชการ และที่เหนือไปกว่านั้น คือความงดงามและความถูกต้องเหมาะสมของการใช้ภาษา ยิ่งอ่านยิ่งซาบซึ้งถึงคุณค่าและความสำคัญของภาษาไทย พร้อมๆ

ไปกับความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาและพระปรีชาสามารถ ตลอดถึงการบริหารปกครองที่เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม สมควรที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จะได้นำมาเผยแพร่ให้เป็นที่ทราบต่อไป ทั้งเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้จดจำรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระบุรพมหากษัตริยาธิราชและบรรพบุรุษของชาติไทย ผู้ให้ความสำคัญแก่การใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาไทยอันไพเราะเหมาะสม ทั้งมีความถูกต้อง สมควรเทิดทูนยกย่องและยึดถือเป็นแบบอย่าง

เอกสารประวัติศาสตร์อันเป็นประจักษ์พยานที่ขอยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ ปรากฏอยู่ในวารสาร "ที่ดิน" ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๕ กันยายน-ตุลาคม ๒๕๑๘ (หน้า ๕-๘) คือ...

ที่ ๒๓/๔๖๔๒ **กระทรวงเกษตราธิการ**

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้หลวงประมวญภูมิเทศ ออกไปราชการปักปันพระราชอาณาเขตนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำหนังสือที่ ๘๖/๑๒๗๑๓ ลงวันที่ ๒ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานขุนภูมิพิทยาภรณ์ นายทะเบียนที่ดินเมืองกรุงเก่า มารับราชการเป็นผู้แทนปลัดกรมทะเบียนที่ดิน กับขอพระราชทานขุนสถลมารคคำนวณเป็นผู้แทนนายทะเบียนที่ดินกรุงเทพฯ ชั่วคราวหนึ่ง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วนั้น ในเดือนมกราคมนั้น มีเหตุเกิดขึ้นที่หอทะเบียนที่ดินกรุงเทพฯ คือเงินค่าธรรมเนียมหายไป ๓๙๗๑ บาท ๕๖ อัฐ ได้ความว่านายเขียน เสมียนเอกในหอทะเบียนเป็นผู้เอาเงินไปใช้ เมื่อมามีเหตุขึ้นเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ให้งดขุนวิวิธไว้ ยังมิได้ให้ไปรับราชการเป็นนายทะเบียนคงออกประกาศแต่ให้ขุนภูมิพิทยาภรณ์มารับราชการแทนปลัดกรมทะเบียนที่ดิน ส่วนการทะเบียนที่กรุงเทพฯ และกรุงเก่านั้น คงให้ผู้ช่วยนายทะเบียนทำการแทนตลอดมา เพราะยังหาตัวผู้ที่จะเป็นตัวนายทะเบียนไม่ได้ เป็นแต่ได้ขอให้พนักงานแผนที่ในกรมแผนที่มาฝึกหัดอยู่ในกรมทะเบียน ไว้สำรองราชการ ๔ นาย ส่วนเรื่องเงินหายนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ขอให้กรมอัยการฟ้องศาลพิจารณาได้ความจริงแล้ว พิพากษาให้จำคุกอ้ายเขียน ๒ ปี แลให้ใช้เงิน ถ้าไม่มีเงินใช้ให้จำคุกอีก ๑ ปี อ้ายเขียนอุทธรณ์ ในเวลานี้ยังอยู่ในระหว่างอุทธรณ์ ส่วนขุนวิวิธพจนวิภาคนั้น ถึงแม้จะมิได้เป็นผู้เอาเงินไปเองก็ดี แต่ที่ละเลยการในหน้าที่เสียจนเสมียนเอาเงินไปใช้ ดังนี้ ก็เป็นผู้มีความผิด ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งงดเงินเดือนในตำแหน่งนายทะเบียนเสียแต่เดือนกุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓ มาแล้ว และเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่าขุนวิวิธไม่ควรจะรับราชการเป็นนายทะเบียนต่อไป เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตถอดขุนวิวิธออกเสียจากตำแหน่งนายทะเบียน เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ข้าราชการต่อไป

ส่วนราชการในกรมทะเบียนนั้น ในเวลานี้มีแต่ผู้แทนอยู่ทั้งเจ้ากรมแลนายทะเบียนกรุงเทพฯ และกรุงเก่าก็ว่าง มีแต่ผู้ช่วยทำการอยู่ พนักงานแผนที่ที่มีฝึกหัดอยู่นั้นก็พอจะรับราชการสนองพระเดชพระคุณได้บ้างแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการดังนี้

๑. ขอรับพระราชทานหลวงประมวญภูมิเทศ เป็นเจ้ากรม กรมทะเบียนที่ดิน

๒. ขอรับพระราชทานขุนภูมิพิทยาภรณ์ เป็นปลัดกรมทะเบียนที่ดิน

๓. ขอรับพระราชทานขุนสถลมารคคำนวณ เป็นนายทะเบียนที่ดินกรุงเทพฯ ตามที่ได้

รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เป็นผู้แทนอยู่แล้ว

๔. ขอรับพระราชทานย้ายนายเจียง นายทะบียนที่ดินเมืองนครไชยศรีมาเป็นนายทะเบียนที่ดินเมืองกรุงเก่า

๕. ขอรับพระราชทานย้ายนายเล็ก ผู้ช่วยนายทะเบียนเมืองกรุงเก่าไปเป็นผู้ช่วยนายทะเบียนเมืองนครไชยศรี เพราะเหตุว่าโฉนดที่หอทะเบียนเมืองนครไชยศรีเวลานี้ยังน้อยอยู่ ยังไม่ต้องมีตัวนายทะเบียนก่อน เมื่อมีโฉนดมากสมควรที่จะมีนายทะเบียนเมื่อใด ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะนำกราบบังคมทูลพระกรุณาขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตครั้งหลัง

๖. ขอรับพระราชทานนายเชย พนักงานแผนที่ที่ได้มาฝึกหัดอยู่ในกรมทะเบียนที่ดินแล้วเป็นผู้ช่วยนายทะเบียนที่ดินเมืองกรุงเก่า

อนึ่ง นายเจียงผู้นี้เป็นผู้ที่ได้รับราชการอยู่ในกระทรวงมาช้านาน ได้ราชการเรียบร้อยดี ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เป็นนายทะเบียนเมืองนครไชยศรี ก็ได้รับราชการมาโดยเรียบร้อย และมีความรู้ในการทะเบียนที่ดินดีกว่าผู้อื่นในเวลานี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตย้ายมาเป็นนายทะเบียนเมืองกรุงเก่าในครั้งนี้ เพราะหอทะเบียนเมืองกรุงเก่ามีโฉนดมาก ต้องเป็นผู้มีความรู้ดีอยู่แล้วจึงจะจัดการได้เรียบร้อย แต่นายเจียงยังหาได้มีบรรดาศักดิ์ไม่ ถ้าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานสัญญาบัตรบรรดาศักดิ์ ก็ควร

ตามที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณามาครั้งนี้ จะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

(ลงชื่อ) ข้าพระพุทธเจ้า เทเวศรวงศ์วิวัฒน์
เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ที่ ๗/๕๒๗ **พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท**

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

ถึงเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ด้วยได้รับหนังสือที่ ๒๓/๔๖๕๒ ลงวันที่ ๒๑ เดือนนี้ ว่าด้วยเรื่องอ้ายเขียนเอาเงินค่าธรรมเนียมในหอทะเบียนที่ดินไปใช้ และศาลได้พิพากษาโทษแล้ว กับขออนุญาตตั้งและย้ายตำแหน่งข้าราชการในกรมทะเบียนที่ดิน และขอถอดขุนวิวิธออกจากตำแหน่ง นายทะเบียนที่ดินเพราะละเลยการในหน้าที่ ปล่อยให้เสมียนเอาเงินหลวงไปใช้ และว่านายเจียงควรจะได้รับสัญญาบัตรเป็นขุนนั้นทราบแล้ว อนุญาต

เรื่องเงินที่หายสูญต้องระวังอย่าให้ผิดตกแต่กับผู้น้อย ผู้รับผิดชอบในหน้าที่นั้นถึงจะได้ความว่าไม่ได้เกี่ยวข้องอย่างไร ต้องให้มีผิดด้วยในฐานรับผิดชอบทุกครั้ง หาไม่จะทอดธุระให้แต่คนเล็กน้อย เงินสูญหายไปก็เหลือแต่หนังกับเขาจะเอาอะไรไม่ได้

สยามินทร์

ที่ ๒๗/๔๙๘๑ **กระทรวงเกษตราธิการ**

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานพระราชหัตถเลขาที่ ๗/๕๒๗ ลงวันที่ ๒๓ เดือนนี้ โปรดเกล้าพระราชทานพระราชกระแสเรื่องอ้ายเขียนเอาเงินค่าธรรมเนียมในหอทะเบียนไปใช้ว่าเงินในหน้าที่หายสูญต้องระวังอย่างให้ความผิดตกแต่กับผู้น้อยผู้รับผิดชอบในหน้าที่นั้นถึงจะได้ความว่าไม่ได้เกี่ยวข้องด้วย ต้องให้มีผิดด้วยในฐานรับผิดชอบทุกครั้งนั้น ได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อมแล้ว พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม แต่เรื่องนี้เกิดขึ้นในเวลาที่เป็นหัวต่อ คือในระหว่างพระยาอาหารบริรักษ์ เจ้ากรมถึงแก่กรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หลวงประมวญภูมิเทศว่าที่แทน ไม่ช้านักหลวงประมวญต้องออกไปราชการปันแดนพระราชอาณาเขต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายขุนภูมิพิทยาภรณ์ นายทะเบียนเมืองกรุงเก่ามารับราชการในตำแหน่งปลัดกรมและทำการแทนในตำแหน่งเจ้ากรมทะเบียนด้วยนั้น ความเรื่องนี้จึงปรากฏขึ้นในเวลาหลวงประมวญออกไปราชการ ครั้นข้าพระพุทธเจ้าจะลงโทษแก่หลวงประมวญประการใด ก็เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่าเป็นเวลาที่ไปรับราชการไกลกลับมาจึงได้รับใส่เกล้าใส่กระหม่อมภาคทัณฑ์ไว้ครั้งหนึ่ง ส่วนขุนวิวิธพจนวิภาคนายทะเบียนนั้น ก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ถอดออกจากตำแหน่งนายทะเบียนแล้ว

อนึ่ง การเก็บเงินค่าธรรมเนียมต่อไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้ตกลงกับกระทรวงพระคลังจัดการใหม่ คือเมื่อราษฎรมาทำสัญญาต่อนายทะเบียน ให้ราษฎรซื้อแสตมป์ค่าฤชากรจากเจ้าพนักงานกระทรวงพระคลัง มาปิดหลังสัญญาใช้แทนเงิน หาได้ใช้เงินค่าธรรมเนียมตกอยู่ในหอทะเบียนอย่างแต่ก่อนไม่ เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า การที่เจ้าพนักงานจะเอาเงินไปใช้เช่นที่เป็นแล้วนี้ คงไม่มีต่อไปอีก

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ

(ลงชื่อ) ข้าพระพุทธเจ้า เทเวศรวงศ์วิวัฒน์

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ข้างต้นนี้คือหนังสือกราบบังคมทูลพระมหากรุณาของเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ อันเทียบได้กับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรของสมัยนี้ และพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ เกี่ยวกับงานบริหารราชการฝ่ายที่ดินเมื่อ ร.ศ.๑๒๔ (พ.ศ.๒๔๔๘) และเนื่องในวาระครบรอบ ๑๕๐ พรรษา วันเสด็จพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช และพระพุทธเจ้าหลวง ของปวงชนชาวไทย ๒๐ กันยายน ๒๕๔๖ ขอเชิญชวนทุกๆ ท่านได้ร่วมใจกันน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ที่ประเทศชาติและประชาชนไทยได้รับพระราชทานจากพระองค์ท่านโดยทั่วกัน

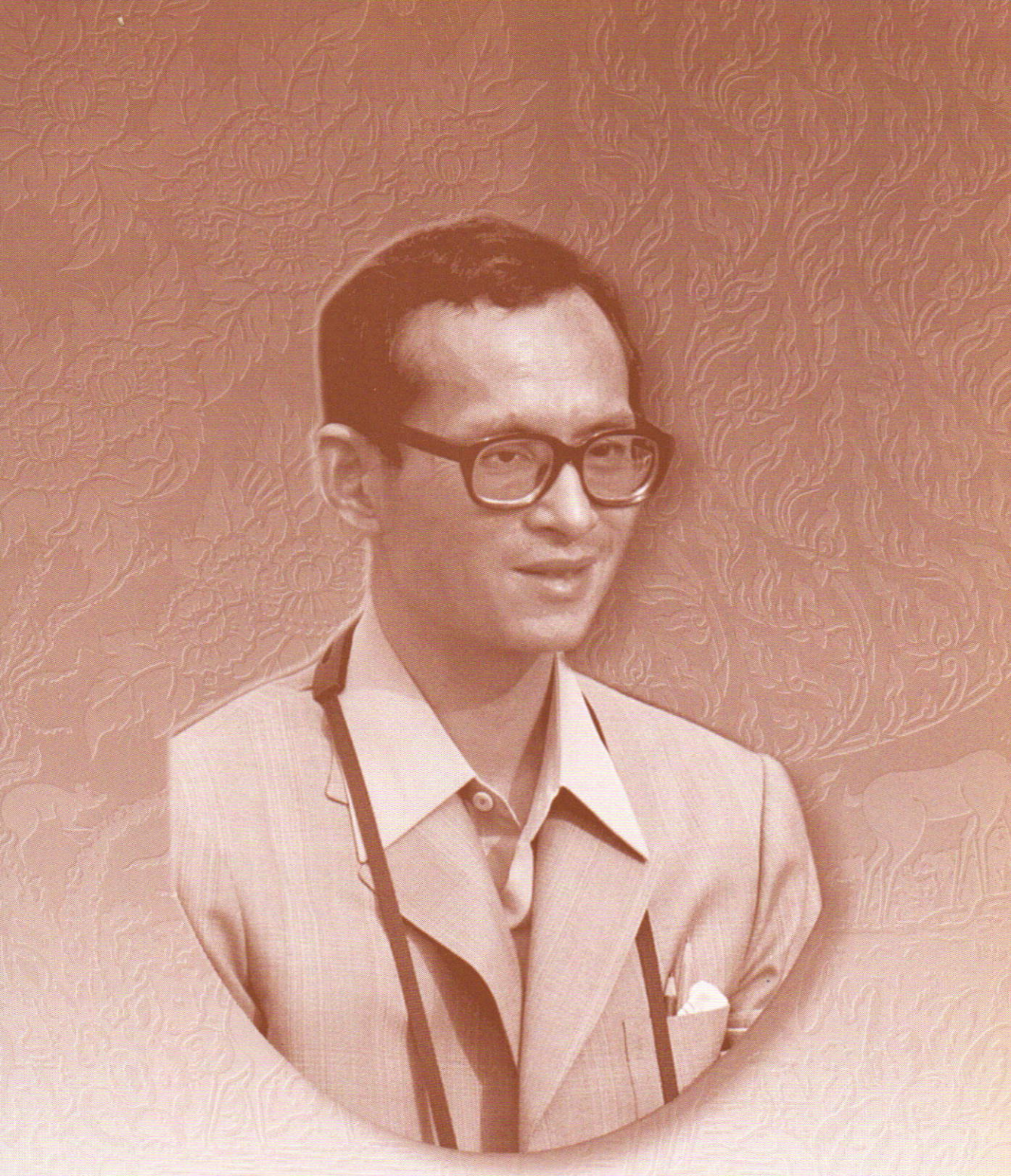

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย

นางสายไหม จบกลศึก เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ ณ โรงพยาบาลเมาท์ออเบอร์น เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสสาชูเซตต์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์เล็กแห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมราชชนนี ผู้ที่ทั้งสองพระองค์นี้องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ประกาศให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญผู้มีผลงานดีเด่นของโลก คือ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์ อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ประจำพุทธศักราช ๒๕๔๐ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่น ด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ประยุกต์ การพัฒนามนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๓

เมื่อพระราชบิดาทรงสำเร็จการศึกษา ปริญญาแพทยศาสตร์บัณฑิตเกียรตินิยม จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด แล้วทรงพาครอบครัวเสด็จกลับประเทศไทยเพื่อทรงเริ่มงานด้านการแพทย์และสาธารณสุข ที่ทรงมุ่งหมายจะให้บังเกิดประโยชน์แก่ชาวไทยที่เจ็บป่วย และเพื่อพัฒนาวิชาการแพทย์ไทยให้ก้าวหน้าอย่างสากล ประทับ ณ วังสระปทุม และก็ทรงด่วนเสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ ขณะเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๒ พรรษา

เพื่อรักษาพระสุขภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลพระราชโอรสพระองค์ที่สอง เกี่ยวกับระบบภูมิแพ้ และดูแลการศึกษาของพระราชธิดาและพระราชโอรส สมเด็จพระศรีนครินทรา

บรมราชชนนี จึงทรงตัดสินพระราชหฤทัยนำพระราชบิดาและพระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์ ไปประทับ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ดินแดนประชาธิปไตยที่มีความเป็นกลางชาติเดียวในยุโรป

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเล่าไว้ในหนังสือที่ทรงพระนิพนธ์ เรื่องเจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์ ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉายแวววพระอัจฉริยภาพการช่างเทคโนโลยีเกี่ยวกับวิศวกรรมมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ด้วยทรงสังเกตได้จากของเล่นที่ทรงเล่น สิ่งที่ทรงปฏิบัติจากคำแนะนำ หรือจากที่ทรงสังเกตเห็นด้วยพระองค์เอง ซึ่งพระปรีชาสามารถด้านอื่นๆ ทั้ง ดนตรี ถ่ายภาพ ศิลปะ ฯลฯ ค่อยๆ ปรากฏ มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยเฉพาะภาษา ทรงรอบรู้หลายภาษา คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และละติน เฉพาะงานช่างทางเทคโนโลยีที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางฯ ทรงกล่าว ได้แก่ การสร้างเขื่อน ช่างกล ช่างไฟฟ้า และการสื่อสาร

การสร้างเขื่อน ทรงเล่นขุดดินเป็นแอ่งน้ำเล็กๆ เก็บน้ำ ขุดคลอง แล้วนำน้ำมาใส่ในแอ่งให้ไหลไปตามคลอง

ช่างกล ทรงเป็นนายช่างซ่อมจักรเย็บผ้าของพระพี่เลี้ยงที่ชำรุดให้สามารถใช้การได้ดี

ช่างไฟฟ้า เมื่อพระชนมพรรษา ๑๑ พรรษา ทรงนำของเล่นรถไฟฟ้ามาแล่นที่สนาม ใช้ลวดทองแดงเส้นเล็กๆ เส้นเดียวเสียบที่เต้ารับไฟฟ้าบนพระตำหนักแล้วล่ามมาต่อกับรถไฟ ทำให้รถแล่นได้โดยมิได้ใช้สายไฟ ๒ เส้นตามปรกติ ด้วยทรงทราบว่า พื้นดินเป็นสายนำไฟฟ้าได้สายหนึ่ง ซึ่งหลักการนี้ปรากฏว่าอีกหลายปีต่อมามีนักวิทยาศาสตร์ประกาศการใช้ไฟฟ้าสายเดียวเช่นที่พระองค์ทรงเล่นมาแล้ว

การสื่อสาร ทรงลึกซึ้งในเรื่องการสื่อสารตั้งแต่พระชนมพรรษา ๑๐ พรรษา ทรงสร้างเครื่องรับฟังจากวิทยุ ด้วยการรับไฟฟ้าในอากาศที่เป็นคลื่นวิทยุสามารถสื่อสาร รายงานข่าว ฟังเพลง ให้ทรงทราบกันระหว่างพระเชษฐา และพระอนุชาเสมอๆ

ส่วนการช่างนั้น ได้ปรากฏว่า เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงจำลองเรือรบแบบต่างๆ ด้วยไม้ ได้แก่ เรือรบหลวงศรีอยุธยา เรือใบ และเครื่องบิน ยังได้พระราชทานให้ประมูลเพื่อการกุศลในโอกาสต่อมาด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาในแผนกวิทยาศาสตร์ สาขาสหวิทยาศาสตร์และแขนงวิชาวิศวกรรมศาสตร์ ครั้นเมื่อต้องทรงรับพระราชภาระในฐานะพระประมุขของประเทศ ในพุทธศักราช ๒๔๘๙ จึงทรงศึกษาวิชากฎหมาย และวิชารัฐศาสตร์

การเสด็จเยี่ยมราษฎรในช่วงต้นแห่งระยะเวลาการครองราชย์ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๙๕-๒๕๐๑ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทรงทราบปัญหาความเดือดร้อน ความทุกข์ยาก ความเจ็บป่วย การขาดความรู้ ขาดการศึกษา จึงทรงมุ่งมั่นหาทางบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎร์ เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ จึงเป็นที่มาของโครงการตามพระราชดำริจำนวนกว่า ๒๔๐๐

โครงการกระจายอยู่ทั่วประเทศ ซึ่งโครงการส่วนใหญ่นั้น ล้วนทรงนำวิชาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันเป็นศาสตร์ที่เป็นพระอัจฉริยภาพประจำพระองค์มาประยุกต์ใช้ให้บังเกิดผลอย่างอเนกอนันต์ทั้งสิ้น

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้ในการพัฒนา จะครอบคลุมการแก้ปัญหาของประเทศทุกด้าน ประกอบด้วย การเกษตร สิ่งแวดล้อม การพัฒนาแหล่งน้ำ เทคโนโลยีสารสนเทศ การคมนาคมและสื่อสาร พลังงาน สาธารณสุขและการแพทย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์และพัฒนาการประมง การป้องกันและบรรเทาปัญหาน้ำท่วมในเขตกรุงเทพและปริมณฑล

พระองค์ทรงทันสมัยตลอดเวลา มิได้ทรงหยุดยั้งการศึกษาเทคโนโลยีชั้นสูง ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ อันจะเป็นแนวทางให้นำไปสู่การค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยพระองค์เองตลอดทั้งทรงมอบหมายให้องค์การต่างๆ และหน่วยงานภาครัฐ เช่น มูลนิธิชัยพัฒนา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้ง ๖ ศูนย์ โครงการส่วนพระองค์ โครงการหลวง และหน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมดำเนินการ ศึกษาค้นคว้า ทดลอง เพื่อการพัฒนา เทคโนโลยีใหม่ๆ นั้น ให้ประสบผลสำเร็จสามารถสนองประโยชน์ และนำมาใช้แก้ไขปัญหาบ้านเมืองได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งนอกจากจะเพื่อการพัฒนาภายในประเทศแล้ว ผลงานและผลิตภัณฑ์นั้น ยังเกื้อกูลมนุษยชาติในซีกโลกอื่น พระปรีชาสามารถได้แผ่กระจายไปสู่นานาประเทศ ทรงได้รับการประกาศพระเกียรติคุณอย่างไพศาล ได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายสิทธิบัตร และรางวัลระดับโลกจำนวนมาก อันเป็นเกียรติภูมิอย่างสูงของชาติ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมอบให้แก่ชาวไทยและประเทศไทยอย่างถาวร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องจักรกล เครื่องทุ่นแรง เครื่องใช้ ฯลฯ ทั้งเพื่องานด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และสิ่งแวดล้อมได้ประจักษ์ สิ่งประดิษฐ์ที่รู้จักกันทั่วไปในปัจจุบัน คือ ควายเหล็ก โรงงานหลายลักษณะที่เป็นแบบอย่างการประกอบอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เช่น โรงงานนม มีทั้งนมอัดเม็ด และนมเพื่อดื่ม โรงงานปุ๋ยหมัก โรงงานหล่อเทียน ฯลฯ เครื่องเติมอากาศกังหันน้ำชัยพัฒนา

ทรงเป็นนักสร้างสรรค์ ด้วยการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเมื่อยุคแรกๆ ที่คอมพิวเตอร์เริ่มแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย ทรงบันทึกโน้ตเพลงลงไว้ ได้ทรงประดิษฐ์ตัวอักษรเทวนาครีในระบบคอมพิวเตอร์ อันเป็นแบบแผนที่ใช้ได้อย่างถูกต้อง โดยที่เจ้าของภาษาเองยังไม่สามารถทำได้

ทรงนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในงานพัฒนาอย่างกว้างขวาง เช่นนำแผนที่เพื่อการสำรวจพื้นที่ที่ทรงงาน ทรงใช้ภาพถ่ายทางอากาศจำแนกลักษณะดินจากพื้นที่ทางธรณีวิทยาเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ใช้การสื่อสารผ่านดาวเทียมทั้งเพื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม สำหรับ

โรงเรียนที่ขาดแคลนครู และการสำรวจสภาพดินเพื่อจัดสรรการเกษตรกรรม ปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพดินและอากาศ และการจัดตั้งสถานีวิทยุเพื่อการสื่อสารรับรู้

ทรงนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาใช้ในการทดลอง วิจัย คิดค้นวิธีการต่างๆ ได้แก่ การทำฝนหลวงหรือฝนเทียมเพื่อแก้ไขภัยแล้ง ชุบชีวิตพืชกล้าให้เติบโต ซึ่งเป็นงานที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีวิทยาศาสตร์ ใช้ความสังเกตเมฆและเสี่ยงภัยขึ้นไปปฏิบัติงานโปรยสารเคมีบนท้องฟ้า อาศัยความคล่องแคล่วฉับไวและแม่นยำ เพื่อบังคับให้ฝนตกในเวลาที่ต้องการและตรงตามเป้าหมาย

การแก้ไขสภาพดินเสียหลายลักษณะ ให้สามารถทำประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์ ได้แก่ ดินเสื่อมคุณภาพ ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ดินพรุ ต้องใช้กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์มาแก้ไข ซึ่งแต่ละประเภทมีวิธีการที่ไม่เหมือนกันเลย ทรงแก้ไขสิ่งแวดล้อมของชายฝั่งทะเลที่สูญเสียทั้งดินและธรรมชาติเมื่อหลังจากเลิกกิจการทำนากุ้งด้วยการปลูกป่าชายเลน หรือตลอดจนการคิด ๑๑ ทฤษฎีใหม่ เพื่อการดำรงชีวิตที่พอเหมาะ ด้วยทรงเลือกพื้นที่ตัวอย่างให้ราษฎรเห็นถึงความเป็นไปได้อย่างดี

การรักษาต้นน้ำด้วยการปลูกป่า การสร้างเขื่อน อ่างกักเก็บน้ำ เพื่อการพลังงานไฟฟ้า การคิดค้นวิธีขจัดน้ำเสียด้วยการนำน้ำดีไล่ หรือการบำบัดน้ำเสียให้เป็นน้ำดีตามวิธีธรรมชาติด้วยผักตบชวา หรือการเติมอากาศ การป้องกันน้ำท่วมด้วยขบวนการ “แก้มลิง” ในพื้นที่กว้าง ซึ่งให้ผลทั้งเก็บน้ำไว้ใช้มิให้ขาดแคลนในหน้าแล้ง ผันและระบายให้กระแสน้ำไหลไปในทิศทางที่อ้อมตามคลองซอยในอาณาบริเวณกว้างเมื่อฤดูน้ำหลาก ในหลายพื้นที่ เช่น คลองด่าน นครนายก เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

แม้แต่การคิดค้นวิธีนำน้ำมันพืชจากต้นปาล์มมาเปลี่ยนให้เป็น “ไบโอดีเซล” เพื่อการขับเคลื่อนยานพาหนะ

พระปรีชาสามารถในการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาประยุกต์เพื่อการพัฒนา จึงทรงได้รับการสดุดีว่า “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา” เท่าที่รวบรวมมาอย่างสังเขปแม้จะยังไม่ครอบคลุมหมดทุกด้าน ก็ประจักษ์อย่างถ่องแท้ว่า พระองค์คือ “พระบิดาแห่งเทคโนโลยีของไทย” และได้บันทึกเวลาแห่งพระเกียรติคุณไว้ดังนี้

วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๖ ทรงได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายสิทธิบัตรในพระปรมาภิไธย “กังหันน้ำชัยพัฒนา” ให้เป็นสิ่งประดิษฐ์เครื่องเติมอากาศเครื่องที่ ๙ ของโลก ที่ได้รับสิทธิบัตร

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖ Mr.Richard G.Grimshaw หัวหน้าสาขาการเกษตร ฝ่ายวิชาการภูมิภาคเอเชีย ของธนาคารโลก ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลหญ้าแฝกชุบสำริด เพื่อเฉลิมพระเกียรติด้านวิชาการและการพัฒนาในการส่งเสริมเทคโนโลยีปลูกหญ้าแฝกระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๓ คณะกรรมการนานาชาติของงาน Brussels Eureka :๔๙th Anniversary of the World Exhibition of Innovation Research and New Technology ณ กรุงบรัสเซลล์ ประเทศเบลเยี่ยมซึ่งจัดขึ้นโดย The Belgium Chamber of Inventor อันเป็นองค์กรสิ่งประดิษฐ์ที่เก่าแก่ที่สุดในยุโรป ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล Prix OMPI Femme Inventor Brussels Eureka ๒๐๐๐ สำหรับ "กังหันน้ำชัยพัฒนา" ซึ่งเป็นรางวัลด้านการประดิษฐ์ดีเด่นระดับโลกเพียงรางวัลเดียว

ระหว่าง วันที่ ๑๔ - ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๔ คณะกรรมการนานาชาติของงาน Brussels Eureka : ๕๐th Anniversary of Invention Research and New Technology ณ กรุงบรัสเซลล์ ประเทศเบลเยี่ยม ได้มีมติทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลและประกาศนียบัตร เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติในพระปรีชาสามารถที่ทรงประดิษฐ์คิดค้นผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ ดังนี้

๑. รางวัล Diploma "D" Un concept Nouveau De Development De La Thaïlande (ผู้ให้แนวความคิดใหม่เพื่อการพัฒนาประเทศไทย) พร้อมถ้วยรางวัลทำด้วยเงิน

๒. รางวัล Special PRIX ประกอบด้วย ถ้วยรางวัลพร้อมประกาศนียบัตร และประกาศนียบัตร Honored Member Of BACCI ซึ่ง Bulgerian American Chamber Of Commerce And Industry (BACCI) ได้มอบสำหรับผลงานประดิษฐ์คิดค้น "ทฤษฎีใหม่" "น้ำมันปาล์ม" และ "ฝนหลวง"

๓. รางวัล Gold Medal With Mention พร้อมประกาศเกียรติคุณสำหรับผลงานประดิษฐ์คิดค้น "โครงการน้ำมันไบโอดีเซล" สูตรสกัดจากน้ำมันปาล์ม หรือ Palm oil Formula

๔. รางวัล Gold Medal With Mention พร้อมประกาศเกียรติคุณสำหรับผลงานประดิษฐ์คิดค้น "ทฤษฎีใหม่"

๕. Gold Medal With Mention พร้อมประกาศเกียรติคุณสำหรับผลงานประดิษฐ์คิดค้น "ฝนหลวง"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระมหากรุณาธิคุณแก่นาฏศิลป์ไทย

เพื่อรักษาศิลปะสำคัญของชาติในประเภทวิชาดนตรีไทยไว้มิให้ผันแปรเสื่อมสูญ ในพุทธศักราช ๒๕๐๖ และ ๒๕๒๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการให้จัดพระราชพิธีครอบประธานพิธีไหว้ครูโขนละคร และต่อกระบวนรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุดในวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นอัครศิลปินและคีตกวีแห่งจักรีบรมราชวงศ์พระองค์นี้ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม แม้ด้านดนตรีก็มิได้ทรงเว้น เป็นดนตรีจากพระราชหฤทัย จึงทรงเป็นศูนย์รวมใจแห่งปวงชน

พระมหากรุณาธิคุณแก่นาฏศิลป์ไทย

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่นาฏศิลป์ไทยอย่างสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านาน นับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จนกระทั่งปัจจุบัน จะเห็นได้จากการรับรองพระราชอาคันตุกะทุกครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะโปรดให้รัฐบาลจัดการแสดงนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร ในงานเลี้ยงรับรอง ทำให้เกิดนาฏศิลป์ไทยชุดใหม่ๆ มากมายทั้งโขน ละคร และการแสดงชุดเบ็ดเตล็ดต่างๆ

พ.ศ. ๒๕๐๔ ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้นาฏศิลปินของกรมศิลปากร รำเพลงหน้าพาทย์เก็บไว้เป็นหลักฐาน โดยการบันทึกเป็นภาพยนตร์ส่วนพระองค์เป็นเพราะทรงพระปริวิตกว่าในอนาคตท่ารำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ อาจจะมีผู้รำผิดแผกแตกต่างกันไปไม่เป็นมาตรฐานแบบเดียวกัน หรือบางเพลงอาจจะไม่มีผู้รำได้ และในการรำเพลงหน้าพาทย์ครั้งนั้น ปรากฏว่ามีเพลงหน้าพาทย์อยู่เพลงหนึ่ง คือเพลงองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุดในวงการดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ในเวลานั้นมีผู้ที่รำได้เหลืออยู่เพียงคนเดียวคือนายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) ท่านผู้นี้ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้เป็นศิลปินแห่งชาติ นายรงภักดีสามารถรำเพลงองค์พระพิราพได้เพียงผู้เดียว โดยไม่สามารถจะต่อท่ารำเพลงนี้ให้แก่ผู้อื่นได้ นอกจากว่าจะมีพระบรมราชโองการ หรือท่านได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงจะต่อท่ารำให้ผู้อื่นได้ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้นายรงภักดี ประกอบพิธีครอบองค์พระ

พิราพให้แก่ศิษย์สามารถรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพได้ นาฏศิลปินของกรมศิลปากรที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เข้ารับการต่อท่ารำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพจากนายรงภักดี คือ นายอาคม สายาคม ท่านผู้นี้แสดงโขนเป็นพระราม ไม่เคยแสดงเป็นยักษ์ แต่ที่ได้ต่อท่ารำเพลงองค์พระพิราพซึ่งเป็นท่ารำของยักษ์ เพราะนายอาคมเป็นนาฏศิลปินอาวุโส และเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขนละครของกรมศิลปากร ส่วนนาฏศิลปินโขนอีก ๓ คนเป็นผู้แสดงโขนเป็นยักษ์ คือ นายอร่าม อินทรนัฏ นายหยัด ช้างทอง และนายยอแสง ภักดีเทวา

การต่อหน้าพาทย์องค์พระพิราพในครั้งนั้น เป็นพระราชพิธีเรียกว่า พระราชพิธีครอบองค์พระพิราพจัดที่บริเวณโรงละครพระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน โปรดเกล้าฯ ให้นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) นำศิษย์ทั้ง ๔ คน ออกรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ เมื่อรำจบแล้ว นายรงภักดี นำศิษย์ทั้ง ๔ คน เข้าเฝ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานน้ำพระสุหร่ายเป็นเสร็จพระราชพิธี

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้มีพระราชพิธีต่อกระบวนรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพขึ้นอีกครั้งหนึ่ง รวมกับพระราชพิธีครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร เหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดพระราชพิธีขึ้นในครั้งนี้ เนื่องจากว่า นายอาคม สายาคม ผู้เป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละครของกรมศิลปากร และได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ต่อท่ารำหน้าพาทย์องค์พระพิราพได้ถึงแก่กรรม และต่อมานายอร่าม อินทรนัฏ นายยอแสง ภักดีเทวา ก็ถึงแก่กรรมตามลำดับ เหลือผู้ที่สามารถรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพได้อยู่เพียง ๒ คือนายรงภักดี และนายหยัด ช้างทอง ซึ่งขณะนั้นไม่สามารถรำได้จนจบเพลงแล้วเนื่องจากชรามาก เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละครและต่อกระบวนรำหน้าพาทย์องค์พระพิราพขึ้นณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ในวันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗

พระราชพิธีครั้งนั้น กรมศิลปากรได้เลือกนาฏศิลปินโขนฝ่ายพระ ๕ คน เข้ารับพระราชทานครอบเป็นประธานประกอบพิธีและครอบโขนละคร และคัดเลือกนาฏศิลปินโขนฝ่ายยักษ์ที่อาวุโสและมีฝีมือดี ๗ คน เข้ารับพระราชทานต่อกระบวนรำเพลงองค์พระพิราพ นาฏศิลปินโขนฝ่ายพระ คือ นายธีรยุทธ์ ยวงศรี นายธงไชย โพธยารมย์ นายอุดม อังศุธร นายทองสุข ทองหลิม และนายสมบัติ แก้วสุจริต ส่วนนาฏศิลปินโขนฝ่ายยักษ์ ๗ คน คือนายรามพ โพธิเวส นายจตุพร รัตนวราหะ นายจุมพล โชติทัตต์ นายสุดจิต พันธ์สังข์ นายสมศักดิ์ ทัดติ นายไชยยศ คุ้มมณี และนายศิริพันธ์ อัฏฏะวัชระ ปัจจุบันนี้ผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร ถึงแก่กรรมไปแล้ว ๒ คน คือ นายธีรยุทธ์ ยวงศรี และนายทองสุข ทองหลิม

แต่ผู้ที่จะเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร ก็จะไม่ต้องรบกวนใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอีกต่อไป เนื่องจากในพระราชพิธีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นาฏศิลปินโขนฝ่ายพระที่ได้รับพระราชทานให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร สามารถมอบหน้าที่ให้ศิษยานุศิษย์ได้ในโอกาสต่อไป เช่นเดียวกับนาฏศิลปินโขนฝ่ายยักษ์ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้รำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ สามารถต่อท่ารำเพลงองค์พระพิราพให้ศิษย์ได้ในโอกาสต่อไปเช่นกัน ปัจจุบันนี้จึงมีนาฏศิลปินโขนฝ่ายพระที่มีฝีมือดี ได้รับการมอบผู้ทำหน้าที่เป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขนละครอีกหลายคน และเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ กรมศิลปากรได้จัดพิธีถ่ายทอดท่ารำหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ โรงละครแห่งชาติ นาฏศิลปินโขนและครูโขนฝ่ายยักษ์ที่เข้ารับการถ่ายทอดครั้งนี้มีถึง ๑๔ คน จึงเป็นที่หวังได้ว่าผู้ที่จะเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขนละคร และผู้ที่สามารถรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพได้ จะมีอยู่ในวงการนาฏศิลป์ไทยตลอดไป ทั้งนี้เพราะพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีแก่วงการนาฏศิลป์ไทย

พระมหากรุณาธิคุณแก่นาฏศิลป์ไทยอีกประการหนึ่ง คือ ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณทรงฝึกหัดโขนเป็นลิงและยักษ์ เมื่อแรกทรงฝึกหัดเป็นหนุมานและได้ทรงแสดงเป็นหนุมานในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ชุดสืบมรรคา เนื่องในงานรื่นเริงวันปิดภาคเรียนของโรงเรียนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ในการที่ทรงแสดงเป็นหนุมานครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ โปรดให้สร้างหัวหนุมานเป็นหัวโขนส่วนพระองค์ กรมศิลปากรเคยขอพระราชทานนำไปจัดตั้งแสดงที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในงานนิทรรศการหัวโขน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

ต่อมาภายหลังสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณทรงมีพระวรกายสูงใหญ่ขึ้น ไม่เหมาะที่จะทรงฝึกหัดและแสดงเป็นหนุมาน จึงทรงเปลี่ยนไปหัดโขนเป็นตัวยักษ์และได้ทรงแสดงเป็นวิรุญจำบัง พิเภก ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณทรงแสดงโขนเป็นทศกัณฐ์ ในการแสดงโขนชุดพิธีอุโมงค์ และการแสดงโขนครั้งนี้นับเป็นครั้งสุดท้าย เพราะต่อมาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนจิตรลดาขึ้นในสวนจิตรลดา การศึกษาของโรงเรียนจิตรลดามีวิชานาฏศิลป์รวมอยู่ด้วย ครูนาฏศิลป์ของกรมศิลปากรได้ไปเป็นครูสอนวิชานาฏศิลป์อยู่ที่โรงเรียนจิตรลดาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ในสมัยที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สยามบรมราชกุมารี เมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสิรินธร และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ในขณะที่ทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนจิตรลดา ก็ทรงฝึกหัดละครที่โรงเรียนจนทรงสามารถแสดงในงานปิดภาคการศึกษาของโรงเรียนด้วย

พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่นาฏศิลป์ไทยนั้นมีตลอดไป ไม่มีวันสิ้นสุด ครูอาจารย์และนาฏศิลปินโขนละครต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ตราบชั่วนิรันดร

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ศาสตราจารย์พิเศษ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

การที่พระพุทธศาสนาและการศึกษาของประเทศมีความเจริญมั่นคงในปัจจุบัน ย่อมสืบเนื่องมาจากสติปัญญาและความวิริยะอุตสาหะของบรรพชนชาวไทยที่ได้บำเพ็ญและวางรากฐานมาด้วยความยากลำบาก จึงเป็นการสมควรที่อนุชนชาวไทยจะได้ศึกษา รับทราบประวัติและผลงานของท่านผู้มีพระคุณเหล่านั้นไว้ตามสมควร และสืบสานร่วมกันสร้างความเจริญก้าวหน้าสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพชนสืบต่อไป ดังในโอกาสนี้ที่จะขอเสนอพระประวัติและผลงานของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นักการศาสนาและนักการศึกษาไทย ที่มีส่วนร่วมสถาปนาความมั่นคงเจริญก้าวหน้าให้แก่พระพุทธศาสนาและการศึกษาของไทย โดยสังเขปต่อไป

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเจ้าจอมมารดาเทพ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในพระบรมมหาราชวัง ทรงศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นในสำนักของท่านนก ธิดาพระศรีวิโรจน์ ทรงศึกษาวิชาเลขในสำนักกรมหลวงวรเสรฐสุดา พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๓ และทรงศึกษาภาษาบาลีและอักษรขอมกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) นอกจากนั้นได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาการสมัยใหม่ต่างๆตามพระราชนิยมแห่งพระบรมชนกนาถของพระองค์ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา ทรงบรรพชาเป็นสามเณรประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา ๗๘ วัน เมื่อพระชนมายุ ๑๘ พรรษา ทรงรับราชการในกรมราชเลขา ตำแหน่งเจ้าพนักงานสารบบฎีกา

พอพระชนมายุ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ เจ้าคุณพระจันทรโคจรคุณ (จันทรังสี ยิ้ม) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้ ๕ ประโยค พระองค์ทรงพอพระหฤทัยเพียงเท่านั้น เพราะพระบรมชนกนาถเมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เคยทรงแปลพระปริยัติธรรมได้ ๕ ประโยคมาก่อน หลังจากนั้นก็ทรงได้รับสถาปนาพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส พระราชาคณะเจ้าคณะรองคณะธรรมยุติกนิกาย พระนามกรมแปลว่าพระโอรสที่ประเสริฐแห่งวชิรญาณ ซึ่งเป็นพระบรมฉายานามของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงรับสถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหลวง มาถึงในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นองค์สกลมหาสังฆปริณายก ที่เรียกทั่วไปว่า สมเด็จพระสังฆราช แต่โดยที่เป็นพระราชโอรสและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ จึงทรงรับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณะเป็นกรณีพิเศษ เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และทรงได้รับสถาปนาเลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับสถาปนาเปลี่ยนคำนำหน้าพระนามเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นพระราชอุปัชฌาจารย์ของพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ คือรัชกาลที่ ๖ และที่ ๗ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียะเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติเป็นอเนกประการ ได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ณ พระตำหนักเดิมวัดบวรนิเวศวิหาร สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๒ พรรษา

ดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ทรงพยายามเร่งรัดปรับปรุงประเทศชาติ ให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศในทุกๆ ด้าน ตามรัฐประศาสโนบายที่พระบรมชนกนาถรัชกาลที่ ๔ ทรงวางไว้ เช่น การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเพื่อรวบรวมเอกภาพของประเทศ ดึงอำนาจทางการปกครองเข้าสู่พระมหากษัตริย์ ทรงยกเลิกการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินแบบจตุสดมภ์ ซึ่งใช้ต่อเนื่องกันมาถึง ๔๐๐ ปีเศษ มาเป็นกระทรวงทบวงกรมเช่นปัจจุบัน ทรงจัดตั้งกองทัพสมัยใหม่ ปรับปรุงกฎหมายและระบบศาลยุติธรรม วางรากฐานการศึกษาของชาติ ปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ บำรุงการเกษตร การคมนาคม และการพาณิชยการต่างๆ รวมความว่าเป็นการสร้างประเทศใหม่ทุกด้าน ดังนั้น จึงจำต้องมีบุคคลผู้มีความสามารถในด้านต่างๆ มาช่วยกันบริหารและดำเนินงาน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เป็นพระองค์หนึ่งที่มีส่วนสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศ ในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา ทั้งการศึกษาของคณะสงฆ์และการศึกษาของชาติ ทรงดำเนินการตั้งมหามกุฏราช

วิทยาลัยขึ้นเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ ได้ทรงนำวิชาการและวิธีการแบบใหม่ เข้ามาทดลองสอนและสอบในมหามกุฏฯ เป็นประการแรกเริ่ม โดยมีการเรียนทั้งภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาอังกฤษ ให้เรียนคณิตศาสตร์เบื้องต้น และวิชาการอย่างใหม่อื่นๆ ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับเรียนภาษาอังกฤษและตำราคณิตศาสตร์เบื้องต้นสำหรับใช้สอนในมหามกุฏฯ ทรงนำระบบวัดผลการศึกษาแผนใหม่เข้ามาใช้ คือสอบด้วยการเขียนแทนสอบปากเปล่าแบบเดิม มีการคิดคะแนนในการสอบเป็นเครื่องตัดสินการสอบว่าได้หรือตก โดยทรงวางหลักเกณฑ์ในการคิดคะแนนเป็นแบบแผนด้วยพระองค์เอง การทดลองใช้วิธีการวิชาการแบบใหม่ในมหามกุฏราชวิทยาลัยประสบผลสำเร็จเป็นที่นิยมแพร่หลายออกไปอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่ต้องพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก

ในเรื่องการวางรากฐานการศึกษาแห่งชาตินั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ แล้วทรงประกาศชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการทั้งหลาย ให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนนี้ ต่อมาก็ได้ทรงขยายโรงเรียนออกไปอีกหลายแห่ง จนเป็นที่นิยมแพร่ไปทั่วพระนคร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นอธิบดีเป็นพระองค์แรกเพื่อควบคุมโรงเรียนทั้งหลายในพระนคร จากนั้นทรงพระกรุณาโปรดให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เพื่อฝึกหัดครูส่งไปสอนตามโรงเรียนต่างๆ ในพระนคร เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษาในพระนครหลวงเจริญแพร่หลายดีแล้ว จึงมีพระราชดำริจะขยายการศึกษาออกไปในหัวเมืองต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร เพื่อให้กุลบุตรของชาติได้รับการศึกษา มีความรู้ความสามารถอันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและการปกครองแห่งบ้านเมืองโดยทั่วกัน โดยมีพระราชประสงค์ให้วัด ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาของกุลบุตรมาแต่โบราณกาลแล้วเป็นที่ตั้งโรงเรียนสอนเด็ก ตามแบบและหลักสูตรที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ ให้เป็นแบบเดียวกัน เป็นการตั้งต้นการศึกษาประชาบาลในปัจจุบัน และให้พระภิกษุเป็นผู้ช่วยรับภาระต่างๆ ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงได้ทรงปรึกษาการนี้กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส และผู้ทรงเกี่ยวข้องใกล้ชิด ที่สุดก็มีพระบรมราชโองการประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร โดยทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ให้ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรในหัวเมือง ตลอดพระราชอาณาจักร และโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ช่วยจัดการอนุกูลในกิจที่ฝ่ายฆราวาสจะพึงทำ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ได้ทรงรับสนองพระราชประสงค์ในการนี้อย่างเต็มพระกำลัง ได้ทรงนำเอาวิธีการและแบบอย่างต่างๆ ที่ทรงเคยใช้ได้ผลสำเร็จในโรงเรียนของมหามกุฏราชวิทยาลัย มาเลือกใช้และปรับปรุงให้เหมาะสมกับการจัดการศึกษาในหัวเมืองจนได้รับผลดีสมพระราชประสงค์ และประโยชน์อันสำคัญอีกประการหนึ่งของมหามกุฏฯ คือเป็นที่ฝึกอบรมพระภิกษุทั้งในกรุงเทพฯ และจากหัวเมือง เพื่อให้เป็นครูส่งออกไปสอนตามโรงเรียนต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร ในการนี้พระองค์ท่านต้องทรงทุ่มเทกำลังพระปรีชาสามารถ และพระวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง เพราะต้องทรงดำริจัดการทุกอย่างด้วยพระองค์เอง เพื่อให้การศึกษาเจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์ เช่น มีพระดำริสร้างหลักสูตรสำหรับการเล่าเรียนของกุลบุตรในหัวเมือง ทรงแนะนำชักชวนให้กุลบุตรทั้งหลายนิยมยินดีในการศึกษา ทรงชักนำประชาชนให้เห็นประโยชน์ของการศึกษา และช่วยกันสร้างโรงเรียนให้บุตรหลานของเขาเองได้ใช้เป็นที่เรียน ทรงจัดฝึกอบรมพระสงฆ์ผู้ใหญ่ผู้มีความรู้ความสามารถให้เข้าใจในการศึกษา แล้วตั้งให้เป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาในหัวเมืองประจำมณฑลต่างๆ และต้องทรงคอยช่วยเหลือแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องต่างๆ ให้ลุล่วงไปด้วยพระดำริและทรงอำนวยการดังกล่าวจึงได้เกิดโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาดังที่เห็นในปัจจุบันนี้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นนักการศึกษาไทยพระองค์หนึ่ง ที่มีส่วนอย่างยิ่งในการวางรากฐานการศึกษาใหม่ของประเทศไทย และได้พัฒนามาเป็นระบบการศึกษาในปัจจุบัน

ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ ก็ยืนยันได้ว่า พระองค์ทรงเป็นพระผู้ประทานกำเนิดการศึกษาแบบใหม่ของคณะสงฆ์ไทย กล่าวคือได้ทรงปรับปรุงระบบการศึกษาแบบโบราณซึ่งยากแก่การเล่าเรียน ต้องใช้เวลานานมาก และไม่เป็นที่แพร่หลายทั่วไป มาเป็นระบบการเรียนแบบใหม่ได้รับความสำเร็จสูงยิ่ง โดยได้ทรงกำหนดหลักสูตรวิธีการเรียนการสอนมาทดลองใช้ในสำนักเรียนของวัดบวรนิเวศวิหารก่อน โดยทรงนิพนธ์ตำราขึ้นใหม่ สำหรับสอนพระนวกะวัดบวรนิเวศวิหาร และใช้วิธีทดสอบการศึกษาด้วยการเขียนกระดาษคำตอบเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ จนเป็นที่ตระหนักแก่พระหฤทัยว่าวิธีการนี้ถูกต้องและใช้ได้ผลดี จึงได้ทรงขยายไปสู่การศึกษาของคณะสงฆ์โดยทั่วไป และพระองค์ได้ทรงเปิดการสอบ "องค์ของสามเณรรู้ธรรม" ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เพื่อเป็นหลักเกณฑ์สำหรับสามเณร ผู้ควรจะได้รับการยกเว้นจากการถูกเรียกเป็นทหารตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ และการศึกษาแบบใหม่นี้ได้เจริญมาจนปัจจุบันเรียกว่า "หลักสูตรนักธรรม" ซึ่งมี ๓ ชั้น คือ นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก อันเป็นการศึกษาชั้นมูลฐานของคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรในบัดนี้ ในการนี้ได้ทรงรจนาหลักสูตรนักธรรมทั้ง ๓ ชั้นขึ้นใช้ เป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยดีขึ้นโดยทั่วไป ส่วนการศึกษาภาษาบาลีก็ทรงเปลี่ยนระบบการสอบพระปริยัติธรรมภาษาบาลี แบบแปลปากเปล่ามา

เป็นแปลโดยวิธีเขียน และประกาศใช้เป็นทางราชการในการสอบทุกประโยคเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความชำนาญในอักขรวิธี และเขียนอ่านภาษาไทยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน นอกจากนั้นยังได้ทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตรภาษาบาลีประโยคต่างๆ ให้เหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ผู้ได้เล่าเรียนไปแล้วมากกว่าเดิม ทรงชำระคัมภีร์ปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในหลักสูตร ทรงรจนาตำราบาลีไวยากรณ์ขึ้นใหม่ ทำให้การศึกษาภาษาบาลีง่ายกว่าเดิมมาก หลักสูตรและตำราต่างๆ นั้นได้ใช้มาตลอดถึงปัจจุบันนี้ และพระนิพนธ์ของพระองค์ได้รับการยกย่องจากนักปราชญ์นักศึกษาวิชาพุทธศาสนา ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้นำไปใช้ในการศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศใกล้เคียง พระนิพนธ์บางเล่ม เช่น นวโกวาท วินัยมุขเล่ม ๑-๒ ธรรมวิภาค ธรรมวิจารณ์ และอุปสมบทวิธี ได้รับการแปลออกเป็นภาษาต่างประเทศ พระเกียรติคุณของพระองค์จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายในกลุ่มผู้รู้และนักศึกษาชาวต่างประเทศมากยิ่งขึ้น

ในด้านการเผยแพร่ศาสนาสู่ประชาชนโดยตรง เพื่อสำเร็จประโยชน์แก่มหาชนตามอุดมการณ์แห่งพระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงวางแนวแห่งการเผยแพร่พุทธศาสนาให้เหมาะสมกับระดับชั้นของประชาชน ที่สามารถจะรู้เข้าใจและนำไปประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้อง กล่าวคือได้ทรงรจนาหนังสือเบญศีลเบญจธรรมและธรรมวิภาค คิหิปฏิบัติ เป็นคำสอนเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาสำหรับสามัญชนนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทรงรจนาอรรถศาสน์ แสดงประโยชน์อันบุคคลจะพึงได้ในชีวิตนี้และชาติหน้าตามคติทางพระพุทธศาสนา นับเป็นคำสอนที่สูงขึ้นมาในระดับกลาง และทรงรจนาธรรมวิจารณ์แสดงคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างง่ายๆ ด้วยถ้อยคำสำนวนแบบธรรมดาเหมาะแก่กาลสมัย ตามคำอาราธนาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ที่ทรงพบว่าพระภิกษุสงฆ์ตามหัวเมืองยังแสดงพระธรรมเทศนาแต่เรื่องชาดกที่ไม่สู้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังนัก

การปกครองคณะสงฆ์ก็เป็นระเบียบมั่นคงเนื่องมาจากการที่พระองค์ได้ทรงจัดการศึกษาหัวเมือง ในการนี้จำต้องปฏิรูปการปกครองให้เป็นแบบแผน มีผู้รับผิดชอบจากระดับวัดไปถึงระดับประเทศ จากนั้นจึงได้เกิดพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จัดแบ่งการปกครองออกเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค มีมหาเถรสมาคม เจ้าคณะตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าอาวาส ปกครองบังคับบัญชากันเป็นชั้นๆ ตามลำดับ พระองค์ประทับเป็นประธานในมหาเถรสมาคม ทรงประชุมปรึกษาและประทานพระมหาสมณวินิจฉัย ทรงวางระเบียบต่างๆ ที่ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยด้วยความเรียบร้อยและที่สำคัญที่สุดก็คือ พระสงฆ์ได้ปกครองกันเองพ้นจากกระทรวงธรรมการ ทำให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นสัดส่วนดังที่เห็นในปัจจุบัน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แม้ว่าจะทรงเป็นเจ้านายสุขุมาลชาติ

แต่ในสมัยที่พระองค์ทรงบริหารการคณะสงฆ์ และทรงจัดการศึกษาของชาติในส่วนหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร ได้เสด็จออกไปตรวจการคณะสงฆ์และการศึกษา ในหัวเมืองมณฑลต่างๆ เท่าที่ทรงสามารถเสด็จไปถึงเป็นครั้งคราวอยู่เสมอ บางแห่งที่พระองค์เสด็จไปต้องทรงลำบากพระวรกายเป็นอันมาก บางครั้งต้องเสด็จดำเนินไปด้วยพระบาทเปล่าจากตำบลหนึ่งไปสู่อีกตำบลหนึ่ง แต่ก็มีพระวิริยะอุตสาหะและพระขันติเป็นอย่างยิ่ง เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนาและการศึกษาของชาติ โดยมิเคยทรงนำพาถึงความทุกข์ยากส่วนพระองค์ พระเกียรติประวัติและพระจริยวัตรต่างๆ แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระองค์นั้นดังกล่าวมาเป็นสังเขปข้างต้น ย่อมยืนยันได้ว่าทรงพระปรีชาสามารถเพียงไหน ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาเพียงไร จึงทรงเป็นปูชนียบุคคล เป็นนักการศาสนาและนักการศึกษาที่ยิ่งใหญ่ควรแก่การเคารพบูชาของชาวไทยตลอดไป

สมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) แห่งกรุงธนบุรี

สมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) แห่งกรุงธนบุรี

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

สมเด็จพระสังฆราชผู้ทรงดำรงฐานะเป็นสกลมหาสังฆปริณายกของไทย ที่นำพระเกียรติประวัติมาเสนอในวันนี้ เป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๓ หรือ รูปสุดท้ายแห่งสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระชีวประวัติของพระองค์ ผันแปรขึ้นลง ทั้งๆ ที่ทรงภูมิธรรมความรู้ในเรื่องการพระศาสนาและพระราชพงศาวดาร เป็นที่เจริญศรัทธาของพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเป็นมหาราชของไทยถึง ๒ พระองค์

สมเด็จพระสังฆราชรูปนี้ มีนามเดิมว่า ชื่น เป็นชาวเมืองแกลง (ปัจจุบันเป็นอำเภอ อยู่ในเขตจังหวัดระยอง) ประสูติในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ หรือสมเด็จพระสรรเพ็ชญที่ ๙ แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อวันอังคาร เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ ปีระกา จุลศักราช ๑๐๙๑ (พ.ศ. ๒๒๗๒) นามโยมบิดาโยมมารดา ประวัติการศึกษา และวันเดือนปีที่ทรงผนวช ไม่ปรากฏหลักฐาน พระชีวประวัติเมื่อปรากฏในเอกสารเป็นครั้งแรกนั้น ท่านทรงดำรงสมณศักดิ์เป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ในเมืองแกลงแล้ว คือเป็นสังฆราชาเมืองแกลง พระนิพนธ์เรื่อง "ตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ ในกรุงรัตนโกสินทร์" ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ว่าเป็นเจ้าคณะหัวเมือง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า "นาม ธรรมธีรราชมหามุนีนี้ ในทำเนียบสมณศักดิ์ครั้งกรุงเก่า เป็นตำแหน่งสังฆราชาเมืองแกลง"

ส่วนการที่ได้เข้ามาจำพรรษาอยู่ ณ วัดหงษ์ หรือ วัดหงส์รัตนาราม จังหวัดธนบุรี มีเรื่องเล่าไว้ในหนังสือ "ที่ระลึกงานสมโภชพระพุทธรูปทองโบราณ วัดหงส์รัตนาราม ๒๕๐๑" ว่า

"คงเคยร่วมทำประโยชน์สร้างชาติอันควรแก่สมณวิสัยมาบ้าง ในขณะที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จผ่านมาทางนี้ เมื่อทรงริเริ่มงานกู้ชาติในสมัยนั้น ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ผ่านไอศูรย์ศิริราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระคุณเจ้าจึงได้รับอาราธนามาดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดหงส์ฯ นี้"

สมณศักดิ์ที่ได้รับคือ พระโพธิวงศ์

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ขอแทรกประวัติวัดหงส์ฯ หรือวัดหงส์รัตนารามโดยสังเขป คือ ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ กล่าวว่า "พื้นที่ของวัดเดิมเป็นของโบราณ มีมานานสำหรับเมืองธนบุรี คนแก่ๆ เป็นอันมากเรียกว่าวัดเจ้าขรัวหง แลว่ากันว่า เจ้าสัวมั่งมี บ้านอยู่กะดีจีน สร้างไว้แต่ครั้งกระโน้น จีนที่มั่งมี คนเรียกว่า เจ้าขรัว ดังนี้"

และในหนังสือประวัติของวัดยังได้กล่าวไว้ว่าเมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งเมืองธนบุรีเป็นราชธานี พื้นที่ตั้งวัดอยู่ใกล้เขตพระราชฐาน พระองค์ได้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดใหม่ กับทั้งได้ยกฐานะให้เป็นวัดหลวงชั้นหนึ่ง พร้อมทั้งพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดหงส์อาวาส"

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ชื่อวัดก็เปลี่ยนไปอีกหลายชื่อแต่ยังคงคำว่า วัดหงส์เป็นชื่อนำเปลี่ยนแต่คำที่เป็นสร้อย คือ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนเป็นครั้งสุดท้ายเมื่อการก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์สำเร็จ คือ ทรงเปลี่ยนเป็น "วัดหงส์รัตนาราม" เพื่อเป็นพระอนุสรณ์ถวายแด่สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระศรีสุดารักษ์ พระบรมราชอัยกี (ยาย) ของพระองค์มีพระนามเดิมว่า "แก้ว" คำว่า "รัตน" ที่เป็นสร้อยนามของวัดนั้นแปลว่า "แก้ว"

ต่อจากนี้ขอนำพระประวัติสมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) มาเสนอท่านสืบต่อไป กล่าวคือในสมัยที่ท่านมีสมณศักดิ์เป็นพระโพธิวงศ์และดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสอยู่นั้น พระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จกรีธาทัพไปปราบก๊กเจ้าพระฝาง ซึ่งยังตั้งตนเป็นอิสระครองดินแดนภาคเหนือทั้งๆ ที่ยังครองเพศเป็นพระ มีอาณาเขตอยู่ในภาคเหนือตั้งแต่เมืองพิษณุโลกไปจนจดเขตเมืองเชียงใหม่ ตั้งศูนย์กลางการครองอำนาจอยู่ที่เมืองสวางคบุรี การปราบปรามก๊กเจ้าพระฝาง สำเร็จลงด้วยดีจึงนำทัพกลับกรุงธนบุรี แล้วโปรดให้พระโพธิวงศ์นำพระสงฆ์ราชาคณะขึ้นไปปรับปรุงการพระศาสนาที่ทรงเห็นว่าทรุดโทรมมาก

พระโพธิวงศ์ขึ้นไปพักอยู่ ณ เมืองศรีพนมมาศทุ่งยั้ง (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์) ดำเนินการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์จนเป็นที่เรียบร้อยสมพระราชประสงค์ จึงกลับมาจำพรรษา ณ วัดหงส์รัตนารามสืบไป

แต่ถึงปลายสมัยกรุงธนบุรี ภายหลังพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปราบปรามก๊กต่างๆ ที่ตั้งตนเป็นอิสระได้สำเร็จเสร็จสิ้นลง ก็เกิดเหตุการณ์ทางบ้านเมือง วิปริตแปรผัน คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ ตามพระราชพงศาวดารบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมีพระสัญญาวิปลาสสำคัญว่า

พระองค์ทรงเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล ได้โปรดให้ประชุมพระราชาคณะ ณ โรงพระแก้ว ซึ่งประดิษฐานอยู่บริเวณด้านหลังระหว่างพระวิหารน้อย วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ได้มีพระราชปุจฉาตรัสถามพระราชาคณะ ดังที่ เริง อรรถวิบูบย์ กล่าวไว้ในหนังสือ "ทำเนียบสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระสังฆราช ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" ว่า

พระสงฆ์ปุถุชนจะไหว้นบเคารพคฤหัสถ์ซึ่งเป็นพระโสดาบุคคลนั้น จะได้หรือมิได้ประการใด พระราชาคณะที่มีสันดานโลเล...เป็นคนประสมประสาน เจรจาให้ชอบพระอัธยาศัยนั้นมีมาก มีพระพุทธโฆษาจารย์ (ทองอยู่) วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆัง) พระโพธิวงศ์ (ชื่น) และพระรัตนมุนี (แก้ว) วัดหงส์ฯ เป็นต้น ถวายพระพรว่า พระสงฆ์ปุถุชนควรจะไหว้นบคฤหัสถ์ซึ่งเป็นพระโสดาบันนั้นได้ แต่สมเด็จพระสังฆราช (สี) วัดบางว้าใหญ่ พระพุฒาจารย์ วัดบางว้าน้อย (วัดอมรินทราราม) และพระพิมลธรรม วัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนฯ) สามพระองค์นี้มีสันดานมั่นคงถือพระพุทธวจนะโดยแท้มิได้เป็นคนสอพลอประสมประสาน จึงถวายพระพรว่าถึงมาตรว่า คฤหัสถ์เป็นพระโสดาบัน แต่เป็นหินเพศต่ำ อันพระสงฆ์ถึงเป็นปุถุชนก็ตั้งอยู่ในอุดมเพศอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวพัสตร์และจตุปาริสุทธศีลอันประเสริฐ จะไหว้นบคฤหัสถ์อันเป็นพระโสดาบันนั้นมิบังควร สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระพิโรธว่าถวายพระพรผิดพระบาลี ด้วยพวกที่ว่าควรนั้นเป็นอันมาก จึงดำรัสให้พระโพธิวงศ์ พระพุทธโฆษาจารย์ และพระพิมลธรรม กัมฐานเปรียญอันดับ ซึ่งเป็นอันเตวาสิก และสัทธิงวินาริกแห่งพระราชาคณะทั้งสามไปลงทัณฑ์กรรม ณ วัดหงส์ฯ ทั้งสิ้น ให้เฆี่ยนและถอดสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชาคณะทั้งสอง จากสมณฐานันดรศักดิ์ลงเป็นพระอนุจร แต่นั้นพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายที่ถวายพระพรว่าพระภิกษุปุถุชนไหว้คฤหัสถ์ที่เป็นพระโสดาบันบุคคลได้ ก็ถวายบังคมพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็โปรดตั้งพระโพธิวงศ์ (ชื่น) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และทรงตั้งพระพุทธโฆษาจารย์ (ทองอยู่) เป็นพระพนรัตน"

พระโพธิวงศ์ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชครั้งนั้นพระชนมายุ ๕๒ ปี และเป็นรูปที่ ๓ ในสมัยกรุงธนบุรี

แต่เหตุการณ์บ้านเมืองในกรุงธนบุรีกลับทรุดหนักยิ่งขึ้น จนในที่สุดเกิดการกบฏ ในหนังสือ "ตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" กล่าวว่า "พระยาสรรค์เป็นขบถเข้าล้อมพระราชวังพระเจ้ากรุงธนบุรีให้สมเด็จพระสังฆราช ชื่น ให้เป็นหัวหน้าออกไปเจรจากับพระยาสรรค์ๆ ให้พระเจ้ากรุงธนบุรีออกทรงผนวช สมเด็จพระสังฆราชชื่น เห็นจะได้เป็นพระอุปฌาย์"

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงผนวชในอุโบสถ์วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี บันทึกถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า

"พระยาสรรค์ให้นิมนต์พระราชาคณะให้ถวายพระพรให้ทรงบรรพชาชำระพระเคราะห์เมือง

๓ เดือน ทรงพระสรวลตบพระเพลาว่า เอหิภิกขุ มาถึงแล้ว ให้เชิญพระกรรบิดออกไปเพลา ๓ โมง เข้าทรงบรรพชา ณ เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ (ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔)"

ต่อมาพระองค์ก็สิ้นพระชนม์ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช กล่าวถึงวันสำคัญวันนี้ไว้ในนิตยสาร "ชุมนุมจุฬา" ฉบับ เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๐๖ ว่า

"สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงผนวช เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ พระองค์สิ้นพระชนม์ (ตามหลักฐานของสังฆราชฝรั่งเศส) ในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ดังนั้นพระองค์จึงทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์อยู่เพียง ๒๔-๒๗ วันเท่านั้น

ขึ้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระปฐมมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก ณ วันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีขาลจัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ (ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕) ทรงตั้งข้าราชการวังหลวง แบ่งหัวเมืองขึ้น กลาโหม มหาดไทย กรมท่า และตั้งข้าราชการวังหน้า แล้วทรงถอดถอนและตั้งสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ บำรุงและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาสืบต่อไป เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) กล่าวไว้ในเรื่อง "พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑" ว่า

"...ฝ่ายพุทธจักร ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเสื่อมทรุดเศร้าหมองให้วัฒนารุ่งเรืองสืบไป จึงดำรัสให้สึกพระวันรัต (ทองอยู่) กับพระรัตนมุนี (แก้ว) ออกเป็นฆราวาส ดำรัสว่าเป็นคนอาสัตย์สอพลอทำให้เสียแผ่นดิน แล้วโปรดให้ตั้งนายแก้ว เป็นพระอาลักษณ์ตามเดิม (พระรัตนมุนีรูปนี้ ก่อนบวชเคยรับราชการเป็นอาลักษณ์มาก่อน) ให้เป็นผู้ขนานนามพระองค์เจ้าต่างกรม แต่นายทองอยู่นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวรสถานมงคลลงพระราชอาญาแล้วจะให้ประหารชีวิต ด้วยมีความผิดแก่พระองค์มาก่อน มีพระบรมราชโองการขอชีวิตไว้ แล้วโปรดให้เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ อยู่ในกรมมหาดไทย ดำรัสให้สมเด็จพระสังฆราช พระพุฒาจารย์ พระพิมลธรรม ซึ่งเจ้ากรุงธนบุรีให้ลงโทษถอดเสียจากพระราชาคณะ เพราะไม่ยอมถวายบังคมนั้น โปรดให้คงที่สมณฐานันดรศักดิ์ดังเก่าให้คืนไปอยู่ครองพระอารามตามเดิม... ....แล้วดำรัสว่า พระสังฆราชชื่น วัดหงส์ ซึ่งเจ้ากรุงธนบุรีตั้งขึ้นใหม่นั้น ก็เป็นคนอาสัตย์สอพลอพลอยว่าตามนายแก้วนายทองอยู่ไป มิได้เป็นต้นเหตุ แต่รู้พระไตรปิฎกมากอยู่ อย่าให้สึกเสียเลย และที่พระวันรัตนั้นว่างอยู่ หาตัวมิได้ จึงโปรดตั้งให้เป็นพระธรรมธีรราชมหามุนีว่าที่พระวันรัต (ตำแหน่งรองสมเด็จพระสังฆราช)..."

แต่แล้วก็เกิดเรื่องอีกครั้ง พระนิพนธ์เรื่องตั้งพระราชาคณะผู้ใหญ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวไว้ว่า

"ต่อมา (พระธรรมธีรราชมหามุนี ว่าที่พระวันรัต) ถวายพระพรว่า ไม่ควรพระราชทาน

ปัจจัยมลเป็นนิจภัตร์แก่พระสงฆ์ด้วย พระสงฆ์รับเงินต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ทรงเชื่อฟังให้โลกจ่ายเงินนิจภัตรเสีย พระราชทานกัปปิยจังหันแทน ครั้นต่อมาปรากฏว่า พระธรรมธีรราชมหามุนี เอาผ้าส่วนของพระราชทานเป็นเครื่องยศไปขายเอาเงิน ทรงขัดเคืองจึงให้ลดสมณศักดิ์ลงเป็นพระธรรมไตรโลกอีกครั้ง ๑..."

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งได้ทรงตั้งพระราชปณิธานไว้ตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์ว่า "ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา" ก็โปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก พระคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาขึ้น การทำสังคายนาครั้งนี้นับครั้งที่ ๒ ในประเทศไทย (ครั้งแรก หรือ ครั้งที่ ๑ นั้น ทำที่นครเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าติโลกราชครองราชย์ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ ที่วัดโพธาราม) ในเรื่อง "ตำนานพระไตรปิฎกฉบับหลวง" ของพุทธธรรมสมาคม จัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้กล่าวถึงการทำสังคายนาของพระองค์ไว้ตอนหนึ่งว่า

"ประชุมพระสงฆ์ทรงปริยัติธรรม เลือกได้ในเวลานั้น ๒๑๙ รูป มีสมเด็จพระสังฆราช (สี) เป็นประธานกับราชบัณฑิตอีก ๓๐ นาย แบ่งเป็น ๔ กอง สมเด็จพระสังฆราช (สี) วัดระฆัง เป็นแม่กองชำระพระสุตตันตปิฎก พระวันรัต (สุก) วัดมหาธาตุ เป็นแม่กองชำระพระวินัยปิฎก พระพิมลธรรม วัดพระเชตุพน เป็นแม่กองชำระพระอภิธรรมปิฎก พระพุฒาจารย์ (เป้า) วัดบางยี่เรือใต้ เป็นแม่กองชำระสัททาวิเสส พระธรรมไตรโลก (ชื่น) วัดหงส์ เป็นผู้ช่วยอีกองค์ ๑ แยกกองกันตรวจชำระพระไตรปิฎก ณ วัดมหาธาตุ (ขณะนั้นมีชื่อว่า วัดนิพพานาราม) ...ลงมือทำสังคายนา เมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีวอกสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๕๐ พ.ศ. ๒๓๓๑... ทำสังคายนาอยู่ ๕ เดือน จึงสำเร็จเมื่อเดือน ๕ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒"

ท่านผู้ฟังที่เคารพ สมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) แม้จะต้องโทษลดสมณศักดิ์จากสมเด็จสังฆราชลงมาเป็นพระธรรมธีรราชมหามุนีว่าที่พระวันรัต และถูกลดเป็นพระธรรมไตรโลกในเวลาต่อมา แต่ความเป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของท่านมีความสำคัญมาก ดังจะเห็นได้ว่าท่านทำหน้าที่ชำระพระคัมภีร์ สัททาวิเสส อันมีอยู่ในพระอภิธรรมปิฎกด้วย"

ความสำคัญของสมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) อีกประการหนึ่งก็คือ เป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารฉบับที่เรียกว่า "ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)" คือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ความจริงพระราชพงศาวดาร ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีอีกเล่ม ๑ คือ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๔ เป็นพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา แต่เฉพาะประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีเล่มนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัย ซึ่งกรมศิลปากรได้เชิญพระวินิจฉัยมาลงไว้ในคำนำหนังสือ "กรุงศรีอยุธยา" ฉบับพระราชพงศาวดาร สมเด็จพระพนรัตน์" ว่า

"พระราชพงศาวดารธนบุรีนั้น เป็นอีกสำนวนหนึ่งต่างพวก ซึ่งยังไม่ทราบแน่ว่าผู้ใดเป็น

ผู้เขียน เพราะที่ขึ้นต้น พระราชพงศาวดารฉบับนี้ รู้สึกว่าเป็นการสรรเสริญเยินยอสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก คือเริ่มต้นด้วยข้อความว่า

อนึ่ง แต่ ณ วันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้นสี่ค่ำ ปีจอ อัฐศก ขณะเมื่อกรุงเทพพระมหานครยังมิได้เสียนั้น พระเจ้าอยู่หัวอันมีอภินิหาร นับในเนื้อหน่อพุทธางกูรเจ้าตรัสทราบพระญาณว่า กรุงศรีอยุธยาจะเป็นอันตราย แต่เหตุที่อธิบดีเมืองและราษฎร์มิเป็นธรรม จึงอุตสาหะด้วยกำลังกรุณาแก่สมณพราหมณาจารย์และบวรพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ จึงชุมนุมพรรคพวกพวกทหารจีนไทย ประมาณพันหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธ ประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่นั้น...

ข้อความตอนนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวินิจฉัย ไว้ในตำนานหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระนิพนธ์ตนว่า สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิต ซึ่งทรงเป็นเชื้อสายของราชวงศ์จักรีคงจะไม่ทรงเขียนอย่างนั้น และไม่มีเหตุผลอันใดที่พระองค์จะต้องเขียนอย่างนั้นด้วย แม้สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนก็ไม่น่าจะเขียนเช่นนั้น เพราะเมื่อเป็นพระพิมลธรรม เป็นผู้ไม่ยอมถวายบังคมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถูกเฆี่ยนและถูกถอด เพิ่งได้ตำแหน่งกลับคืน เมื่อรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ผู้ที่ฝักใฝ่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีอยู่องค์หนึ่ง คือ พระธรรมธีรราชมหามุนี (ชื่น) วัดหงส์ ท่านองค์นี้เป็นผู้รู้พระปริยัติแตกฉานมาก และเป็นผู้ฝักใฝ่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ฉะนั้นจึงทำให้น่าคิดว่า พระธรรมธีรราชมหามุนี (ชื่น) น่าจะเป็นผู้เขียนพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี เนื่องจากท่านเป็นผู้ฝักใฝ่ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก การเขียนยกย่องเทิดทูนบุคคลที่ท่านนับถือ จึงเขียนโดยบริสุทธิ์ใจ ดังข้อความที่ปรากฏในตอนต้นของพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฯลฯ

ฉะนั้น จึงเป็นที่ทราบแน่นอนว่า พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสนั้นได้ใช้พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เล่มนี้เป็นหลัก แล้วแก้ไขเพิ่มเติมและแทรกเรื่องใหม่เข้าไปอีก รวมพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนีเขียนไว้เข้าไปด้วย โดยแก้ไขเพิ่มเติมข้อความตอนท้ายบ้างแล้วแต่งต่อลงมาจนถึง จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕)"

เรื่องรายละเอียดของงานด้านการแต่งพระราชพงศาวดารของสมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) ซึ่งแต่งในสมัยที่ทรงถูกลดสมณศักดิ์ลงมาเป็นพระธรรมธีรราชมหามุนี ส่วนสมเด็จพระสังฆราชรูปนี้มรณภาพเมื่อไรนั้น ไม่ปรากฏหลักฐาน ท่านผู้ฟังผู้สนใจในงานโดยเฉพาะการแต่งพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีโดยละเอียด ก็ขอได้โปรดศึกษาในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ นั้นเถิด

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หนี

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เป็นพระมหาเถระสมณศักดิ์สูงและสำคัญยิ่งรูปหนึ่งของไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มหาอำมาตย์ตรี พระยาทิพโกษา (สอน โลหนันทน์) สรรเสริญความสำคัญของสมเด็จฯ ไว้ในต้นบันทึก "เรื่องชีวประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)" ที่ท่านแต่งว่า

"เจ้าพระคุณองค์นี้ เป็นที่ฤาชาปรากฏเกียรติศัพท์ เกียรติคุณ เกียรติยศ ขจรขจายไปหลายทิศหลายแคว มหาชนพากันสรรเสริญออกเซ็งแซ่ก็กก้องซ้องสาธุการ บางคนก็บ่นร่ำรำพันประสานขานประกาศกรุ่น ประกาศถึงบุญคุณสมบัติจริยาสมบัติของท่าน เป็นนิตยกาลนานทุกทิวาราตรีมิรู้มีความจะจืดจาง"

ความสำคัญดังอ้าง ปรากฏว่าในปัจจุบันมีหนังสือชีวประวัติและเกียรติคุณของสมเด็จพระราชาคณะรูปนี้ จัดพิมพ์ขึ้นอย่างแพร่หลาย ทั้งเล่มใหญ่เล่มเล็ก มีความพิสดารมากบ้างน้อยบ้างตลอดเวลา

แต่บทความนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอท่านผู้ฟังเพียงชีวประวัติเฉพาะเรื่องการหนีออกจากวัดและจากกรุงเทพมหานครไปจำพรรษา ณ ต่างจังหวัด ตามหลักฐานที่ปรากฏมีถึงสองครั้ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ครั้ง ๑ และในสมัยรัชกาลที่ ๔ อีกครั้ง ๑ โดยมีเหตุผลในการหนีแต่ละครั้งของสมเด็จฯ แตกต่างกันโดยลำดับ ดังนี้

ในสมัยรัชกาลที่ ๓

หนังสือเรื่อง "ประวัติ งาน และเกียรติคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)" ซึ่งพระมหาเฮง อิฏฐาจาโร วัดกัลยาณมิตร เป็นผู้แต่ง ฉบับพิมพ์ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ มีข้อความเกี่ยวกับ

การหนีในครั้งนี้ว่า

"เจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านไม่ปรารถนายศศักดิ์ เมื่อเรียนรู้พระปริยัติธรรม ก็ไม่เข้าแปลหนังสือเป็นเปรียญและไม่รับถานานุกรม ประหลาดที่ท่านไม่เข้าสอบเป็นเปรียญ แต่เรียกกันว่าพระมหาโตแต่แรกบวชมา บางคนก็เรียกว่า ขรัวโต เพราะท่านมักประพฤติแปลกๆ จะทำอย่างไรก็ทำตามความพอใจของท่าน ไม่ถือความนิยมของผู้อื่นเป็นใหญ่ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ ท่านทูลขอตัวเสีย กล่าวกันว่า ในรัชกาลนั้น ท่านมักหลบหนีไปพักแรมในถิ่นห่างไกลเนืองๆ (ว่ามักไปธุดงค์) ด้วยท่านเกรงจะต้องรับสมณศักดิ์"

จากหลักฐานนี้ ชี้ให้เห็นว่า "เจ้าประคุณสมเด็จฯ ท่านไม่ปรารถนายศศักดิ์" จึงมีเรื่องการหนีเกิดขึ้น และไม่ได้หนีแต่เพียงครั้งเดียว คงจะหนีทุกครั้งเมื่อใกล้วันที่จะมีการประกอบพระราชพิธีที่มีการพระราชทานสมณศักดิ์ ดังนี้ จึงปรากฏว่าท่านไม่ได้เป็นพระราชาคณะในรัชกาลที่ ๓

ส่วนปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการหนีไปอยู่ที่ไหน หนังสือส่วนชีวประวัติของท่านส่วนมากตรงกันว่า "มักไปธุดงค์" แต่มีหนังสือเล่มหนึ่งระบุว่าท่านไปจำพรรษาอยู่ที่วัดๆ หนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเลยเวลาการพระราชทานสมณศักดิ์แล้วก็จะกลับมาจำพรรษาอยู่วัดระฆังโฆสิตาราม ฝั่งธนบุรีที่ท่านจำพรรษาอยู่เป็นประจำ ซึ่งขอกล่าวถึงเรื่องนี้ในภายหลัง

อีกปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับข้อความที่ว่า "ประหลาดที่ท่านไม่เข้าสอบเป็นเปรียญ แต่เรียกกันว่า พระมหาโต แต่แรกบวชมา"

เรื่องนี้ ท่านผู้แต่งทำเชิงอรรถอธิบายไว้ว่า "ปรากฏนามเจ้าประคุณสมเด็จฯ ในบัญชีรายนามพระสงฆ์รับพระราชทานฉันและสดับปกรณ์รายร้อยในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา รัชกาลที่ ๓ ลงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ (แต่ไม่ลงปี) เขียนว่า "พระมหาโตเปรียญยก" และในพระราชพงศาวดาร (กรุงรัตนโกสินทร์) รัชกาลที่ ๔ ตอนว่าด้วยการตั้งพระราชาคณะ ว่า "ตั้งมหาโต เปรียญ ๔ ประโยคยก เป็นพระธรรมกิติ..."

คำว่า "เปรียญยก" มีความหมายว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่มิได้เข้าสอบไล่พระปริยัติธรรม แต่เป็นผู้ทรงภูมิความรู้สูงเทียบกับผู้ที่เข้าสอบได้ ให้เป็นเปรียญประโยคไหนก็สุดแต่พระราชอัธยาศัย ถือเป็นพระราชนิยม และเรียกกันโดยใช้คำว่า "พระมหา" หรือ "มหา" นำหน้าชื่อ พระมหาเฮง อิฏฐาจาโร ได้กล่าวไว้ในเชิงอรรถถึงเรื่องนี้อีกตอนหนึ่งว่า "ได้ฟังเล่ากันว่าครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าโปรดให้เจ้าประคุณสมเด็จฯ ลองแปลพระปริยัติธรรมถวาย ณ ที่รโหฐานท่านได้แปลถวายตามพระราชประสงค์ ดำรัสว่าท่านมีความรู้สูงถึงภูมิเปรียญเอก ว่าจะพระราชทานพัดเปรียญ ๙ ประโยค แต่ท่านขอให้ระงับไว้ก่อน ด้วยยังไม่ได้เข้าสอบไล่ในที่ประชุมคณะกรรมการ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔

หลักฐานในหนังสือของพระมหาเฮง อิฏฐาจาโรเล่มที่อ้างกัน มีข้อความเกี่ยวกับการรับพระราชทานสมณศักดิ์และเหตุผลไว้ว่า "ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่าคุณธรรมของท่านยิ่งหย่อนเพียงไร จึงทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่พระธรรม เมื่อปีชวด ๒๓๙๕ (เวลานั้นท่านมีอายุได้ ๖๕ ปีแล้ว)...

เล่ากันว่า เมื่อพระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งเจ้าประคุณสมเด็จฯ เป็นที่พระธรรมกิตินั้น มีพระราชดำรัสถามว่า "ในรัชกาลที่ ๓ หนีไม่รับสมณศักดิ์คราวนี้ทำไมจึงรับไม่หนีอีกล่ะ" ท่านถวายพระพรว่า "รัชกาลที่ ๓ ไม่ได้เป็นเจ้าฟ้า เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินจึงหนีได้ ส่วนมหาบพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นทั้งเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน จะหนีไปข้างไหนพ้น" พระบาทสมเด็จฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระสรวล ไม่ตรัสว่ากระไร..."

นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงให้ท่านเป็นพระราชาคณะที่พระธรรมกิติแล้ว ยังทรงตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสครองวัดระฆังโฆสิตารามอีกด้วย

ครั้นกาลเวลาล่วงมาอีก ๒ ปี ปีขาล พ.ศ. ๒๓๙๗ ก็ทรงตั้งให้เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่พระเทพกระวี ครั้นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศ ถึงมรณภาพ จึงทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗ ในรัชกาลที่ ๕

ท่านผู้ฟังที่เคารพ เรื่องประวัติของสมเด็จพระพุฒาจารย์ในรัชกาลที่ ๔ ตามที่กล่าวมาเป็นการรับพระราชทานสมณศักดิ์ไม่มีเรื่องการหนี แต่ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า มีการหนีอีกในรัชกาลที่ ๔ แต่ไม่ใช่เรื่องการรับสมณศักดิ์ หลักฐานนี้ปรากฏในหนังสือชื่อ "เปิดกรุหลวงพ่อโต วัดบางกะทิง" ซึ่งจำลอง ฤกษ์เกษม เป็นผู้แต่ง และจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ภาพหน้าปกเป็นพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดนี้ มีภาพพระครูพิศิษฐ์สังฆการ (สมบูรณ์ อิสิญาโณ) กำลังเข้าเฝ้าถวายพานพระเครื่องที่ขุดได้ในกรุของวัดนี้

หนังสือ "เปิดกรุ หลวงพ่อโตวัดบางกะทิง" พิมพ์ที่โรงพิมพ์จำลองพิมพ์ มีเรื่องประวัติของวัด พระเครื่องหลวงพ่อ ประวัติของการสร้างพระเครื่อง ชีวประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นต้น โดยเฉพาะประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ที่หนีวัดระฆังมาวัดนี้ในครั้งนี้ และหนีมาเมื่อมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมกิติแล้ว แต่ก่อนจะกล่าวถึงเรื่องการหนีและมูลเหตุของการหนี ขอกล่าวถึงประวัติของวัดโดยสังเขปก่อน ดังนี้

วัดบางกะทิง ปัจจุบันตั้งอยู่ตำบลหัวเวียง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดโบราณ สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา ปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระยาสีหราชเดโชชัย

(ทิป) เป็นผู้นำในการสร้างและสร้างลงในบริเวณพื้นที่ติดกับเขตบ้านของท่าน แต่ยังไม่ทันสำเร็จเรียบร้อย ต้องมาสร้างเพิ่มเติมในสมัยสมเด็จพระเพทราชา เสร็จแล้วตั้งชื่อว่า วัดใหม่บางกะทิง ตามชื่อตำบลขณะนั้น ถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ต้องย้ายจากที่เดิมมาตั้งอยู่ ณ บริเวณพื้นที่ปัจจุบัน ซึ่งอยู่ใต้พื้นที่เดิมห่างกันประมาณ ๑ เส้น เหตุที่ย้ายก็เพราะสายน้ำที่เคยผ่านหน้าวัดเดิม เปลี่ยนทางเดินใหม่ ทำให้ทางสายเดิมกลายเป็นคลองและตื้นเขิน เป็นที่ดอนขึ้นโดยลำดับ วัดต้องห่างจากแม่น้ำมาก เมื่อสร้างใหม่เสร็จแล้วจึงตั้งชื่อใหม่ว่า "วัดใหม่เจ้าพระยามัคคาราม" เพื่อให้เหมาะสมกับที่ตั้งวัดใกล้ลำน้ำเจ้าพระยา แต่ชาวบ้านเรียกกันเพียงว่า "วัดใหม่" ถึงสมัยพระครูพิศิษฐ์สังฆการ (สมบูรณ์ อิสิญาโณ) มาเป็นเจ้าอาวาสครองวัด (พ.ศ. ๒๔๘๑) จึงได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น "วัดบางกะทิง" อย่างเดิม เพื่อรักษาชื่อเดิมของวัดและชื่อเดิมของตำบลที่ตั้งวัดเดิม

เรื่องเกี่ยวกับการหนีมายังวัดนี้ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ครั้งนี้ หนังสือ "เปิดกรุหลวงพ่อโตวัดบางกะทิง" กล่าวว่าท่านหนีมาเมื่อได้รับสมณศักดิ์เป็นพระธรรมกิติแล้ว เหตุที่หนีก็เพราะท่านเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดการทอดพระเนตรละครหลวงหรือละครในมาก จึงห่วงใยถึงพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ ได้เข้าเฝ้าถวายพระพรเตือน แต่หาได้ทรงเชื่อฟังไม่ เจ้าประคุณสมเด็จฯ จึงหนีไปอยู่วัดบางกะทิงอีกครั้ง

การหนีมาจำพรรษา ณ วัดนี้อีกครั้งหลังจากได้รับสมณศักดิ์เป็นพระธรรมกิติดังกล่าว สาเหตุหนึ่งคงจะเป็นเพราะต้องการสร้างพระพิมพ์หลวงพ่อโต กรุวิหารเพิ่มเติมให้เต็มจำนวนที่ตั้งใจ คือ ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่าจำนวนพระธรรมขันธ์ตามคติโบราณที่ทำสืบกันมา และนับถือกันว่าเป็นมหากุศล

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบ จึงทรงพระกรุณารับสั่งให้มหาดเล็กออกมาตาม

"ครั้นเมื่อมหาดเล็กมาตามที่วัดบางกะทิง จึงแจ้งให้ท่านทราบว่า พระเจ้าแผ่นดินให้มาตามขรัวโตกลับ ท่านเจ้าประคุณสมเด็จสั่งให้มหาดเล็กให้ไปกราบทูลกับพระเจ้าแผ่นดินด้วยว่า ขรัวโตที่นี่ไม่มีมีแต่ขรัวโป้ครั้นเมื่อมหาดเล็กนำเรื่องไปกราบบังคมทูลตามคำบอกของท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จึงบอกว่า "โต หรือ โป้ นั่นแหละ ขอนิมนต์ให้กลับให้ได้" มหาดเล็กจึงต้องมาอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ท่านเจ้าประคุณสมเด็จฯ ยอมกลับแต่โดยดี"

การมา ณ วัดบางกะทิงดังที่กล่าวมาโดยลำดับนั้น สมเด็จพระพุฒาจารย์ท่านได้กระทำสิ่งที่ชอบมาก คือ สร้างพระเครื่อง เพราะเมื่อมาจำพรรษาที่วัดนี้ ได้เห็นพระเครื่องของเก่าของวัด ซึ่งเรียกกันว่า หลวงพ่อโต ซึ่งสร้างไว้ก่อนแล้ว สมเด็จฯ จึงได้สร้างเพิ่มเติมเป็นจำนวนมาก โดยมีพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านช่วยกันทำ สมเด็จฯ เป็นประธานกดพิมพ์และเผา (เพราะเป็นพระที่สร้างด้วยดิน) ทำพิธีปลุกเสก แล้วนำเอาไปไว้ในวิหารเรียกว่า หลวงพ่อโตกรุวิหาร ส่วนของเดิมอยู่ในโบสถ์ก็เรียกว่า กรุโบสถ์

แต่อย่างไรก็ตาม พระเครื่องที่สมเด็จฯ ท่านสร้างที่เรียกชื่อว่า หลวงพ่อโต เหมือนพระสร้างแต่เดิมนั้น ครั้นเรื่องมหาดเล็กมาตามท่าน ท่านบอกว่าท่านชื่อ "ขรัวโป้" การเรียกชื่อพระที่ท่านสร้างจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหลวงพ่อโป้ พระเครื่องที่มีชื่อว่า หลวงพ่อโต ทั้งที่สร้างเก่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสร้างใหม่โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์นั้น ผู้ศึกษาประวัติความเป็นมาแนะนำไว้อย่างกว้างๆ ว่า

"เป็นเนื้อดินเผาทั้งนั้น มีอยู่เพียง ๒ พิมพ์ คือ ปางมารวิชัย กับ ปางสมาธิ มี ๕ ขนาด คือ ใหญ่พิเศษ ใหญ่ รอง กลาง เล็ก และมีสีต่างๆ คือ สีแดง สีดำ สีแดงอ่อนนวล และสีขาวมอ เนื้อพระเป็น ๒ ชนิด คือ ดินเนื้อเก่า และดินเนื้อใหม่ เนื้อดินเก่าเป็นพระสมัยอยุธยา ส่วนเนื้อดินใหม่นั้นเป็นพระสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) สร้าง..."

ท่านผู้ฟังที่เคารพ บทความเรื่อง "สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) หนี" ควรจะยุติเพียงเท่านี้ แต่เพื่อประโยชน์ของท่านผู้ฟังที่จะศึกษาเรื่องประวัติ และงานของสมเด็จพระพุฒาจารย์ให้ได้รับประโยชน์ยิ่งขึ้น จึงขอเสนอหนังสือที่ พระมหาเฮง อิฏฐาจาโร แต่งเล่มนี้ไว้เป็นแนวพิจารณา ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) เขียนจดหมายชม และแนะนำไว้เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ มีข้อความว่า

"หนังสือที่คุณมหาแต่งขึ้นนี้ ค้นคว้า และแต่งได้เป็นอย่างดีไม่แพ้หนังสือ "วิทยานิพนธ์" ที่แต่งขึ้นเพื่อรับปริญญาในมหาวิทยาลัย และทั้งแต่งด้วยสำนวนโวหารที่น่าอ่านด้วย ผมจึงขอแสดงความยินดี เพราะผู้ที่จะแต่งหนังสือชนิดนี้ต้องใช้ความเพียรค้นคว้า และต้องเป็นผู้อ่านมาก รู้จักเรื่องที่ค้นคว้าว่าสิ่งใดควรทิ้งหรือควรเก็บ และควรมีความเห็นในทาง "วิพากษ์วิจารณ์" ข้อเหล่านี้คุณมหาทำได้เป็นอย่างดี ผมจึงได้แสดงความยินดี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เป็นอัจฉริยบุคคล ข้อนี้ไม่มีที่คัดค้าน ผู้เป็นอัจฉริยบุคคลคือผู้ที่ผิดกว่าบุคคลสามัญ แต่ผู้ที่ผิดกว่าคนสามัญ ถ้าผิดมากไปก็เป็นคนไม่ใช่ปกติชน เพราะสิ่งใดดีเกินความพอดีก็กลายเป็นไม่ดีไป เช่นความกล้าหาญเป็นสิ่งดี ถ้าเกินความพอดีไปก็เป็นบ้าระห่ำ สิ่งใดชั่วถ้าเกินเขตไปก็กลายเป็นดีก็ได้ เช่น ฆ่าคนเป็นสิ่งชั่ว ถ้าคนเป็นหมื่นๆ แสนๆ ก็กลายเป็นผู้ชนะอันยิ่งใหญ่ คือเป็นพระมหาวิชัยบุรุษ หรือพระเจ้าชนะทุกทิศไป สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เป็นคนพิเศษแต่ด้วยความนับถือคุณวิเศษของท่าน เล่าเรื่องกันจนเกินพอดีไป เรื่องจริงไม่จริงก็เอาไปเพิ่มให้ท่านจนเหลิงเจิ้ง เลยทำให้คนรุ่นหลังอ่านแล้ว อาจคิดเห็นว่าท่านเป็นคนไม่ปกติก็ได้ เพราะฉะนั้นที่คุณมหาเลือกเอาแต่ที่เห็นที่ควรลงไว้ในประวัติของท่าน ไม่เก็บเอาเรื่องที่เขาเล่ากันมาทั้งหมด คือเลือกเป็นสิ่งที่ควรและไม่ควรดังนี้ จึงเป็นที่ถูกใจผม ไม่ทำให้ประวัติของสมเด็จถึงด่างพร้อย ดีมาก"

พระมหาเฮง อิฏฐาจาโร ผู้แต่ง "ประวัติ งาน และเกียรติคุณ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)" รูปนี้ต่อมาท่านได้รับสมณศักดิ์เป็นพระครูกัลยานุกูล

พระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน)

นางอุทัยศรี ณ นคร เรียบเรียง

เมื่อวันอังคาร แรม ๑ ค่ำ ปีวอก พ.ศ.๒๓๙๑ ณ บริเวณฝั่งธนบุรี ย่านสามเหร่ ครอบครัวคหบดีเชื้อสายจีนทราบชื่อว่า นายปั้น จุ๊ลั่ว กับภรรยาชาวไทยชื่อ นางหนู ได้ให้กำเนิดเด็กชายชื่อว่า เทียนฮี้ ในเวลานั้นเป็นช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีคณะมิชชันนารีอเมริกันเริ่มเข้ามาในเมืองไทย ได้ริเริ่มตั้งโรงเรียนสอนภาษาและวิชาการต่างประเทศในละแวกชายฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เด็กชายเทียนฮี้ จึงได้มีโอกาสเข้าศึกษาวิชาการจากคณะมิชชันนารีเหล่านั้น ด้วยความเฉลียวฉลาดและนิสัยรักการเรียน จึงได้เป็นเด็กไทยคนแรกของประเทศที่คณะมิชชันนารีอเมริกันส่งไปศึกษาต่อวิชาแพทย์ จนสำเร็จปริญญาแพทยศาสตร์จากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ.๒๔๑๔ และได้กลับมารับราชการใต้เบื้องพระยุคลบาทในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกันเกือบ ๓๐ ปี ก่อนที่จะกราบถวายบังคมลาออกด้วยเหตุผลทางสุขภาพ เมื่อปี ๒๔๔๔

การเข้ารับราชการครั้งแรกหลังจากเรียนจบกลับมาของนายแพทย์เทียนฮี้ เกิดจากการที่นายแพทย์เฮาส์ มิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้ส่งให้นายแพทย์เทียนฮี้ไปเรียนนั้น ได้นำตัวเข้าพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ขณะนั้นดำรงยศเป็นจมื่นไวยวรนาถ เมื่อได้ทราบคุณสมบัติก็เห็นว่าน่าจะเกิดประโยชน์เป็นอย่างยิ่งแก่ราชการทหารมหาดเล็กที่เพิ่งตั้งขึ้นใหม่ จมื่นไวยวรนาถจึงได้นำนายแพทย์เทียนฮี้ถวายตัวเข้ารับราชการในปี พ.ศ.๒๔๑๕ เป็นผู้ช่วยแพทย์ทหารบก สังกัดกรม

ทหารมหาดเล็ก ตั้งแต่บัดนั้น

ด้วยจิตใจอันแน่วแน่และจงรักภักดีในการรับใช้เบื้องพระยุคลบาท และด้วยปณิธานอันมั่นคงในจรรยาบรรณแห่งแพทย์ นายแพทย์เทียนฮี้ได้อุทิศตนปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มกำลังตลอดช่วงเวลาเกือบ ๓๐ ปี ในราชการในกรมทหารมหาดเล็ก และกรมทหารหน้า เป็นแพทย์ประจำกองทัพที่ได้ร่วมออกสนามรบปราบจีนฮ่อกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็น จมื่นไวยวรนาถ ในท้องถิ่นทุรกันดารที่เต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บถึง ๒ ครั้ง รวมเวลาถึง ๔ ปีเศษ คือระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๘ - พ.ศ. ๒๔๓๐ และ พ.ศ. ๒๔๓๐ - พ.ศ. ๒๔๓๒

ในการเดินทัพผ่านหัวเมืองต่างๆ นอกจากงานเยียวยารักษาไข้ของทหารในกองทัพแล้ว นายแพทย์เทียนฮี้และผู้ช่วยแพทย์เพียงสองนาย ยังจะต้องช่วยเยียวยารักษาอาการไข้ต่างๆ นานาของราษฎรชาวบ้านตามหัวเมืองที่ผ่านไปนั้นด้วย ยิ่งระหว่างที่เกิดโรคไข้ป่าระบาดในค่ายทหาร ในการเดินทางไปปราบจีนฮ่อครั้งแรก นายแพทย์เทียนฮี้และผู้ช่วยแพทย์ทั้งสองต้องตรากตรำเป็นที่สุดทั้งแรงกายแรงใจ ต้องคอยดูแลผู้ป่วยในค่ายทหารตลอดวันตลอดคืนไม่มีเวลาพักผ่อน

จากความมุมานะบากบั่นในการปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างเต็มกำลังและความเสียสละทั้งกายและใจอย่างสูง นายแพทย์เทียนฮี้จึงได้รับปูนบำเหน็จคุณงามความดีมาตามลำดับ ได้รับพระราชทานยศนายร้อยเอกและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก ชั้น ๕ หลังกลับจากการปราบจีนฮ่อครั้งที่ ๑ (พ.ศ.๒๔๓๐) ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๒ หลังเสร็จสิ้นการปราบจีนฮ่อครั้งที่ ๒ ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพันตรีแพทย์ทหารบก และเมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงเกษตรพาณิชยการ พันตรีเทียนฮี้ก็ไปดำรงตำแหน่งล่ามประจำกระทรวง และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงดำรงแพทยคุณ

หลังจากรับราชการที่กระทรวงเกษตรฯ ประมาณ ๒ ปี ก็ได้ไปเป็นผู้ตรวจการโรงพยาบาลและผู้ฝึกสอนนักเรียนในโรงเรียนแพทย์ที่กระทรวงธรรมการ ได้เป็นกำลังสำคัญในการปรับปรุงและพัฒนาโรงเรียนแพทย์ และโรงพยาบาลต่างๆ ในขณะนั้น รวมทั้งโรงพยาบาลของพวกมิชชันนารีหลายๆ แห่งที่เข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทย สุดท้ายในปี พ.ศ.๒๔๔๑ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ขอหลวงดำรงแพทยคุณมารับราชการบำบัดความเจ็บไข้ของราษฎรตามหัวเมืองต่างๆ ที่กระทรวงมหาดไทย ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจ ตำแหน่งเจ้ากรมฝ่ายเหนือก่อนที่ท่านจะกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เมื่อมีอายุได้ ๕๓ ปี

เมื่อออกจากราชการแล้ว พระมนตรีพจนกิจก็ได้หันมาประกอบกิจการค้าขาย ทำโรงสีขึ้นที่คลองบางหลวง เนื่องจากพื้นเพเดิมมาจากตระกูลพ่อค้า ได้ประกอบสัมมาอาชีวะในการค้าขาย

เจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด จนได้ชื่อว่าเป็นตระกูลที่มีฐานะดีตระกูลหนึ่ง ทั้งยังมีรายได้จากการเก็บค่าเช่าในสิ่งปลูกสร้าง และที่ดินอีกเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ดี แม้จะประสบความสำเร็จมีฐานะมั่นคงแล้ว พระมนตรีพจนกิจก็มิได้หลงลืมทอดทิ้งทั้งญาติมิตร ผู้มีพระคุณ แม้กระทั่งผู้เดือดร้อนต้องการที่พึ่งพิงช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ เช่น ได้ตอบแทนคณะมิชชันนารีที่ส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ โดยซื้อที่ดินส่วนหนึ่งบริเวณถนนสีลมให้เป็นสุสานฝังศพของพวกคริสเตียน ซื้อที่ดินจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีที่ตั้งโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนให้เป็นสมบัติของโรงเรียน ซื้อที่ดินบริเวณถนนวรจักรให้เป็นที่ทำการวายเอ็มซีเอ และบริจาคทรัพย์จำนวนมากอีกจำนวนหนึ่ง ซื้อที่ดินและสร้างโบสถ์สืบสัมพันธวงศ์ เพื่ออนุสรณ์ระลึกถึงบุตรชายผู้ล่วงลับให้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของชาวคริสเตียน ที่ถนนประมวลใกล้ๆ กับ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน

นอกจากนั้น ยังได้เป็นกรรมการผู้ก่อตั้งปูนซีเมนต์ไทย จำกัด เป็นผู้ร่วมก่อตั้งธนาคารสยามกัมมาจล (ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) เป็นต้นคิดสร้างโรงเรียนพาณิชยการวัดแก้วฟ้า สร้างโรงพยาบาลสมเด็จ ณ ศรีราชา โดยสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี เป็นผู้ประทานทุนทรัพย์ให้ทั้งหมด และได้โอนโรงพยาบาลแห่งนี้ให้เป็นของสภากาชาดไทยในเวลาต่อมา

คุณงามความดีที่พระมนตรีพจนกิจได้บำเพ็ญไว้กับทางราชการอย่างต่อเนื่องมิได้พ้นสายพระเนตรพระกรรณ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ.๒๔๖๐ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระมนตรีพจนกิจเป็นพระยาสารสินสวามิภักดิ์ และพระราชทานนามสกุลว่า "สารสิน" ด้วยทรงระลึกว่าพระมนตรีพจนกิจนั้น เป็นผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในความจงรักภักดีและพร้อมที่จะสนองพระเดชพระคุณทุกเมื่อ

พระยาสารสินสวามิภักดิ์ เป็นบัณฑิตแพทย์นักเรียนนอกคนแรกของเมืองไทย เป็นแพทย์แผนปัจจุบันคนแรกที่เข้ารับราชการทหารและได้รับการยกย่องให้เป็นนายแพทย์ใหญ่ทหารบกคนแรกของเมืองไทย เป็นต้นสกุล "สารสิน" สมรสกับคุณหญิงสุ่น มีบุตรธิดา ๕ คน คือ คุณหญิงแสงธรรม บัณฑิตสิทธิศฤงคาร นายพจน์ สารสิน หม่อมอรุณ อาภากร ณ อยุธยา นายกิจ สารสิน และนางสาวคนึง สารสิน ซึ่งทุกคนได้ถึงแก่กรรมหมดแล้ว

พระยาสารสินสวามิภักดิ์ ได้ป่วยด้วยโรคหืดหอบและได้ถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ.๒๔๖๘ ด้วยโรคหัวใจล้มเหลว ขณะที่นายพจน์ สารสิน บุตรชายคนแรกที่เกิดกับคุณหญิงสุ่นมีอายุเพียง ๑๙ ปีเท่านั้น จากรากฐานอันมั่นคง มั่งคั่ง อบอุ่น มีเกียรติ และความสง่างามของตระกูล "สารสิน" ก่อให้เกิดนายพจน์ สารสิน นักการทูต นักบริหารที่ยึดมั่นในหลักการ และอดีตนายกรัฐมนตรีคนที่ ๙ ของไทย

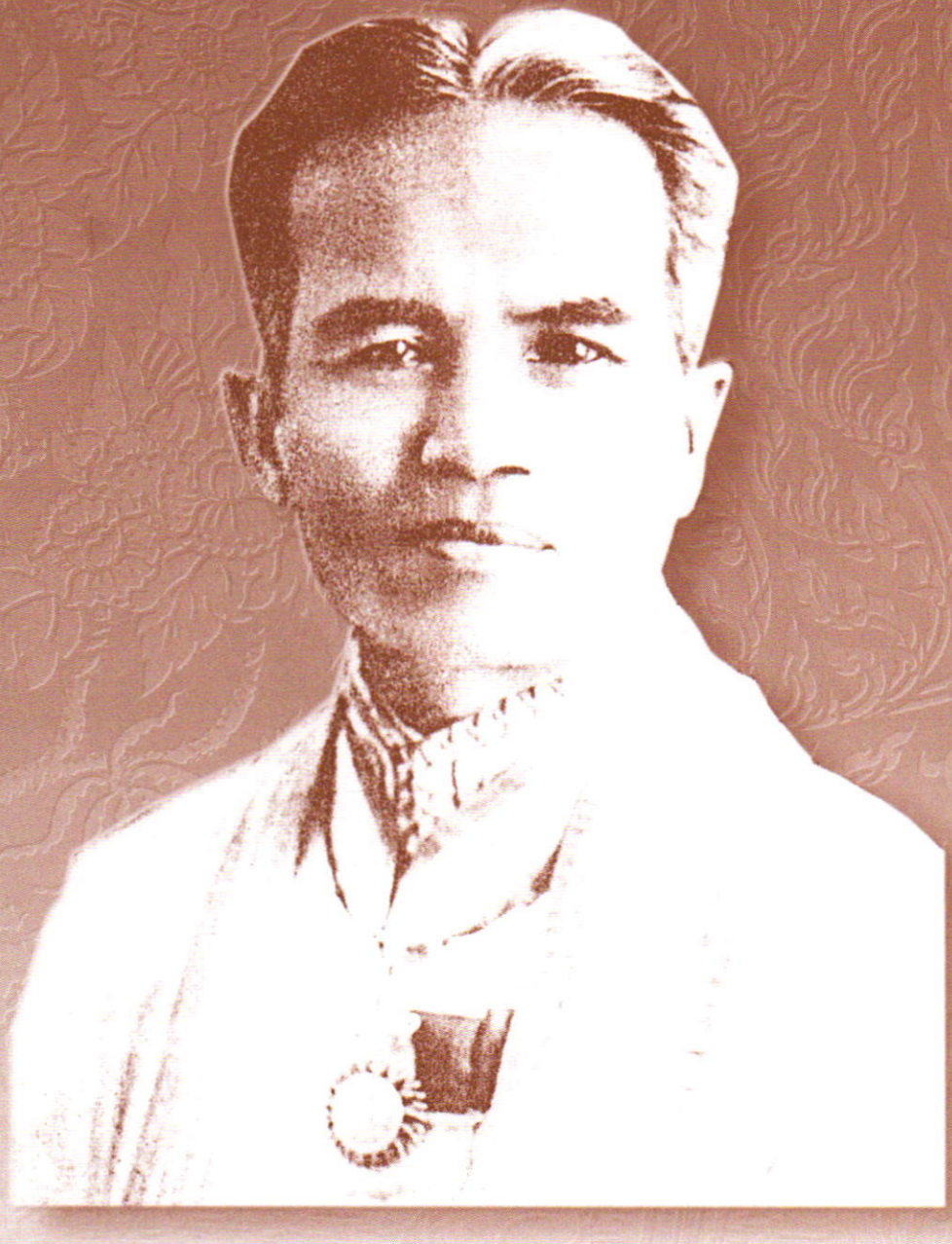

พระยาลักษมัณสุพจน์

พระยาลักษมัณสุพจน์

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ ขอนำชีวประวัติ และผลงานของบุคคลสำคัญในวงการยุติธรรมท่านหนึ่งซึ่งเป็นชาวสุพรรณบุรีมาสดุดี คือ พระยาลักษมัณสุพจน์ (บุญ ศาลยาชีวิน) ท่านผู้นี้รับราชการในกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ และเมื่อออกจากราชการแล้ว ก็ยังได้รับเชิญจากผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้เป็นกรรมการสอบไล่กฎหมายของมหาวิทยาลัย และเป็นกรรมการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรในบางคราวบางสมัย

พระยาลักษมัณสุพจน์ เกิดที่หมู่บ้านเหนือวัดวรจันทร์ (เดิมชื่อวัดจัน) ตำบลโพพระยา จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปีกุน วันจันทร์ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๘ เป็นบุตรนายดี และนางหุ่น ตระกูลเป็นชาวนาและค้าข้าวเปลือก เดิมชื่อ บุญ ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "ศาลยาชีวิน" เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ภายหลังจากการได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระสัตยาทรวินิจฉัย

เมื่อมีอายุได้ ๗ ขวบ เด็กชายบุญได้เข้าเป็นศิษย์วัดวรจันทร์ เรียนหนังสือไทย และขอมและเลขอย่างโบราณ กับหลวงตาบัวสมภารวัด และเป็นญาติ เรียนอยู่จนอายุได้ ๑๓ ขวบจึงเปลี่ยนสถานที่เรียนและเรียนตามหลักสูตรใหม่ที่ทางราชการกำหนดให้ กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาแบบที่โปรดให้จัดอย่างที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในบริเวณพระบรมมหาราชวังออกไปสู่ภูมิภาค จังหวัดสุพรรณบุรีได้จัดตั้งขึ้นที่ศาลาการเปรียญวัดใหม่ ปัจจุบันคือ วัดสุวรรณภูมิ เป็นแห่งแรก เมื่อ พ.ศ.

๒๔๓๒

ด้วยเหตุนี้ เด็กชายบุญ จึงออกจากวัดวรจันทร์มาเข้าเรียนในโรงเรียนที่ตั้งขึ้นใหม่แห่งนี้ โดยย้ายมาอยู่กับยายชื่อ แพ ตั้งบ้านอยู่ใกล้ๆ กับวัดประตูสาร ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่กันคนละฟากคลองชื่อคลองถลาง ตรงข้ามกับวัดสุวรรณภูมิ ยายแพนั้นเป็นน้องสะใภ้ของสมภาร ดังนั้นเด็กชายบุญจึงอยู่วัดบ้างอยู่บ้านบ้างตลอดมา

แบบเรียนที่ใช้สอนในโรงเรียนใหญ่ก็คือ หนังสือ ๖ เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหาร(น้อย อาจารยางกูร) คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิติ์นิกร อักษรประโยค สังโยคภิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ กับเรียนเลขฝรั่งบวกลบคูณหาร เรียนอยู่จนถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๓๓ จึงเดินทางมาสอบไล่ที่กรุงเทพ เพราะในส่วนภูมิภาคยังไม่มีสถานที่จัดสอบ

เมื่อใกล้วันที่ทางราชการจะจัดให้สอบไล่ประโยค ๑ ของนักเรียนในส่วนภูมิภาคนายแคล้ว ครูใหญ่โรงเรียนวัดสุวรรณภูมิ ก็ได้จัดเรือเป็ดลำใหญ่ ๖ แจว บรรทุกนักเรียน เสบียงอาหาร รวมทั้งผู้ร่วมงานเดินทางเข้ามากรุงเทพให้เวลาเดินทางถึง ๓ คืน ๓ วัน และได้เข้าสอบที่ห้องประชุมใหญ่ของโรงเรียนสุนันทาลัย ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองตลาด

ผลของการสอบไล่ ปรากฏว่านักเรียนวัดสุวรรณภูมิ สอบได้ ๔ คน เด็กชายบุญสอบได้เป็นที่ ๑ ได้รับประกาศนียบัตรประโยค ๑ เรียบร้อยแล้ว ก็พากันเดินทางกลับจังหวัดสุพรรณบุรี แล้วปรึกษาหารือกับพ่อแม่และญาติๆ เกี่ยวกับการเรียนต่อของนายบุญ ซึ่งขณะนั้นมีอายุ ๑๖ ปีแล้ว และตัดสินใจเข้าไปเรียนต่อที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบที่กรุงเทพฯ

พ่อแม่ของนายบุญพาลูกลงเรือรอนแรมมาในเรือจากแม่น้ำสุพรรณบุรีแยกเข้าคลองมหาสวัสดิ์ มาออกคลองบางกอกน้อยและออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ล่องลงมาเข้าคลองทางฝั่งพระนครคือ คลองสะพานถ่านเรื่อยมา จนถึงบ้านมหาชู (บิดาของนายชิต บุรทัต) ที่ถนนตีทองหน้าวัดสุทัศน์เทพวราราม แล้วขออยู่กับมหาชูและขอให้ช่วยเหลือนำตัวนายบุญเข้าไปฝากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเพื่อเรียนต่อในหลักสูตรประโยค ๒ ต่อไป

มหาชูช่วยเหลือเป็นอย่างดี นำตัวนายบุญเข้าฝากกับหลวงสุรยุทธโยธาหาญ (ดั่น) เจ้ากรมโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นผู้รับ ครูใหญ่ของโรงเรียนขณะนั้นคือ พระโอวาทวรกิจ (แก่น) ภายหลังได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยา และมีครูรัตนเป็นครูประจำห้อง

นักเรียนประโยค ๒ สมัยนั้นมีอยู่ด้วยกันประมาณ ๔๐ คน ซึ่งพระยาลักษมัณสุพจน์บันทึกไว้ว่า "ล้วนเป็นบุตรขุนนางข้าราชการ พระองค์เจ้าวังหน้า และหม่อมเจ้าทั้งนั้น เป็นช้างป่ามาจากบ้านนอก มีนายบุญคนเดียว"

การเรียนประโยค ๒ คงเรียนซ้ำตามแบบเรียนประโยค ๑ แต่มีวิชาพิเศษเพิ่มขึ้น

๑. เขียนตามคำบอก ซึ่งใช้หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่า และบทความของจินตกวีเก่าๆ มาบอกให้เขียน

๒. ย่อความ ใช้ใบบอกเก่าๆ ของศาลาลูกขุนที่ใช้บอกข้อราชการหัวเมืองเข้ามากรุงเทพ ให้นักเรียนย่อความ

๓. เรียงความ โดยครูเป็นผู้แต่งจดหมาย หรือ แต่งข้อความขึ้น โดยแกล้งทำเป็นผิดๆ ในเรื่องคำพูดของเจ้านาย ของบุคคลธรรมดาและขึ้นต้นลงท้ายผิดๆ ให้นักเรียนแต่งใหม่ให้ถูกต้อง

๔. เลข บัญญัติไตรยางศ์ เศษส่วน เสนา หน้าไม้

๕. ภาษาต่างประเทศไม่มี มีแต่ชอตแฮนด์ (เชาวเลข) เป็นวิชาแทรก ใครจะเรียนหรือไม่ไม่มีการบังคับ

แต่นายบุญได้ไปเรียนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนรัฐบาลชื่อวิทยาทานสถานในกรุงเทพนั่นเอง ซึ่งผลของการเรียนภาษาอังกฤษ ก็คือสอบไล่ได้ภาษาอังกฤษชั้น ๒ ซึ่งต่อมาวิชานี้ได้เป็นประโยชน์แก่การรับราชการในฐานะเป็นผู้พิพากษาศาลของตนเป็นอย่างดียิ่งในเวลาต่อมา

นายบุญ สอบไล่ประโยค ๒ และสอบได้เป็นที่ ๑ ของโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้รับพระราชทานรางวัลเป็นเงิน ๓ ชั่งกับหีบเล็กมีหู หัวมีตราสวนกุหลาบใส่เครื่องเขียนกับนาฬิกาเรือนแก้ว และรับประกาศนียบัตรจากพระหัตถ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมาร

เมื่อเสร็จจากพิธีการรับประกาศนียบัตรประโยค ๒ แล้ว ก่อนกลับบ้าน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้สั่งว่าขึ้นปีใหม่ให้ไปทำงานด้วยกัน

ครั้นขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๓๖ ผ่านไปไม่นาน นายบุญก็เข้าไปพบเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งได้รับนายบุญเข้าเป็นเสมียนชั้นต้นทำงานอยู่ ๑ ปี ก็ต้องย้ายไปทำงานที่กระทรวงยุติธรรมเพราะพระยากฤติกานุกรณ์กิจ (เล็ก) ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นพระศรีธรรมสาร ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมขอตัวไปทำงานด้วย และแต่งตั้งให้เป็นเสมียนตรี สังกัดกองโต้ตอบจดหมายกระทรวงยุติธรรม ทำงานอยู่ประมาณ ๑ ปี ก็ลาราชการออกไปบวชและจำพรรษาอยู่ ณ วัดวรจันทร์ ๑ พรรษา ลาสิกขาแล้วกลับเข้าทำงานตามหน้าที่เดิมต่อไป

นายบุญได้รับคำสั่งให้ทำงานพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ ปลัดทูลฉลองสั่งซื้อเครื่องพิมพ์ดีดสมิทพรีเมียมาใช้ทางราชการและได้มอบให้นายบุญฝึกพิมพ์เป็นคนแรก นายบุญสนใจฝึกพิมพ์และพิมพ์อย่างคล่องแคล่วในเวลาไม่นานนัก วันหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จตรวจงานของกระทรวงยุติธรรมเป็นการส่วนพระองค์ เมื่อเสด็จเฝ้าห้องปลัดทูลฉลองทอดพระเนตรเห็นนายบุญกำลังพิมพ์หนังสืออยู่ จึงเสด็จเข้าไปใกล้ นายบุญหยุดพิมพ์ขยับตัวลุกจากเก้าอี้เพื่อ

หมอบกราบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกพระหัตถ์ห้าม แล้วรับสั่งให้พิมพ์ต่อไป พร้อมกับทรงก้าวเข้ามาใกล้ วางพระหัตถ์ลงที่โต๊ะพิมพ์ดีดที่นายบุญกำลังพิมพ์ รับสั่งว่า "ดีดเร็วดี" หลังจากมีกระแสพระราชดำรัสเล็กน้อยแล้วก็เสด็จพระราชดำเนินห้องทำงานอื่นต่อไป โดยมี มร.แฮนเดอร์ริค ล่ามกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้นำเสด็จ

ต่อมา เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์มาดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมแทนพระยากฤติกานุกรณ์กิจ ซึ่งออกจากราชการเพราะสูงอายุ ปลัดทูลฉลองคนใหม่ได้สั่งให้นายบุญออกมาทำงานที่ห้องใหญ่ ให้ได้รับเงินเดือนเลื่อนตำแหน่งเป็นเสมียนโท เสมียนเอก และนายเวรกรมบัญชาการกระทรวงยุติธรรมตามลำดับ

ครั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์เสด็จกลับมาจากการศึกษาวิชากฎหมายในมหาวิทยาลัยออกสฟอร์ด ประเทศอังกฤษ และทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ในพ.ศ.๒๔๓๙ พระองค์ได้ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๔๐ นายบุญได้สมัครเข้าเรียนกฎหมายในโรงเรียนนี้ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ และสอบได้เป็นเนติบัณฑิตใน พ.ศ. ๒๔๔๖ และสอบได้เป็นคนที่ ๖ ในจำนวนผู้สอบในคราวเดียวกัน ๘ คน และในปีที่สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตนี้เอง ก็ได้รับคำสั่งจากกระทรวงยุติธรรม โดยมีพระราชกระแสพระบรมราชโองการให้ไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาเมืองสวรรคโลกในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ นั่นเอง

นายบุญพร้อมด้วยครอบครัวออกเดินทางไปยังเมืองสวรรคโลกทางเรือ สิ้นเวลาเดินทางถึง ๔๐ วัน เพราะการเดินทางสมัยนั้นลำบากมาก ต้องใช้เรือเป็ดลำใหญ่ ๒ ลำ มีคนแจวลำละ ๔ คน บรรทุกครอบครัวและส่งของตลอดจนเสบียงอาหาร โดยได้คนงานคนหนึ่งของบริษัทกิมเซ่งหลีช่วยกำกับการเดินทางด้วย เมื่อนำเรือออกจากบ้านริมคลองวัดสุทัศน์เทพวราราม หน้าโรงเรียนเบญจมราชาลัย ถึงแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วใช้เรือกลไฟของห้างกิมเซ่งหลีโยงลากขึ้นไปถึงเมืองอ่างทอง น้ำแห้ง เรือกลไฟไปต่อไม่ได้ ต้องปล่อยโยงต่อจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของคนแจวของเรือเป็ดทั้งสองลำ ทั้งแจวทั้งถ่อ ผ่านเมืองต่างๆ มีเมืองสิงห์ เมืองสรรค์ เมืองชัยนาท เมืองนครสวรรค์ ถึงปากน้ำโพ สุดแม่น้ำเจ้าพระยาต้องเลี้ยวซ้ายเข้าตำบลเกยชัยไปตามแม่น้ำยม ผ่านเมืองสุโขทัย (ขณะนั้นเป็นอำเภอ) ถึงเมืองสวรรคโลกวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ และเข้ารับหน้าที่เป็นผู้พิพากษาศาลเมืองสวรรคโลก ภายหลังจากจัดการเรื่องที่อยู่เป็นการเรียบร้อย เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

ศาลสวรรคโลกในเวลานั้นเป็นศาลคดีต่างประเทศ พิจารณาความเรื่องไม้สักของต่างชาติที่ตั้งห้างทำการป่าไม้อยู่ในเมืองสวรรคโลก อาศัยที่นายบุญได้เรียนภาษาอังกฤษสอบไล่ได้ชั้น ๒ ดังกล่าวแล้ว จึงเป็นเหตุให้ปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี

เวลาผ่านไป ๑ ปี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นหลวงอัฏฐกิจวิจารณ์ และเดินทางลงมารับพระราชทานสัญญาบัตร ต่อพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ที่สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

เรื่องการรับพระราชทานสัญญาบัตรครั้งนี้ นายบุญได้บันทึกไว้ว่า

"เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทรงยืนตรงหน้า พระยาจักรปาณีปลัดทูลฉลองยืนกำกับอยู่ข้างหลังก็ทูลเบิกกราบบังคมทูลว่า นายบุญ เนติบัณฑิตผู้พิพากษาศาลเมืองสวรรคโลกลงมารับพระราชทานสัญญาบัตร ในทันใดนั้นพระเจ้าอยู่หัวก็ตรัสถามว่า "เจ้ามาได้อย่างไร" นายบุญกราบบังคมทูลว่า "มาเรือพระพุทธเจ้าค่ะ" แล้วตรัสถามอีกว่า "เจ็บไข้อย่างไรบ้างหรือเปล่า" นายบุญก็กราบบังคมทูลตามแบบแผนว่า "ด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม สุขสบายดีไม่ได้เจ็บไข้พระพุทธเจ้าค่ะ" เมื่อทรงยื่นสัญญาบัตรให้แล้วก็เสด็จเลยไป"

หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์หลังจากที่รับสัญญาบัตรและเดินทางกลับเมืองสวรรคโลกแล้ว ก็ปฏิบัติหน้าที่ต่อไป และใช้เวลาว่างเช่นวันหยุดราชการ เที่ยวชมโบราณสถานต่างๆ ที่มีอยู่ในเมือง เพราะเมืองสวรรคโลกเป็นเมืองเก่า ซึ่งเคยเป็นเมืองชื่อ "ศรีสัชนาลัย" แต่อยู่เพียง ๓ ปี ก็มีคำสั่งให้ย้ายจากศาลเมืองสวรรคโลกไปเป็นผู้พิพากษาศาลเมืองพิชัยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙

การเดินทางย้ายจากเมืองสวรรคโลกไปเมืองพิชัยหรือเมืองอุตรดิตถ์ ครั้งนี้ ไม่สู้ลำบากมากนัก เพราะใช้วิธีการเดินทางด้วยช้าง ๓ เชือกกับคนหาบหามของ ๕๐ คน เป็นพาหนะขนครอบครัวและขนของข้ามป่าระหว่างแม่น้ำยมเมืองสวรรคโลกกับแม่น้ำน่าน เมืองอุตรดิตถ์เดินทาง ๑ คืนกับ ๑ วัน ก็ถึงเมืองพิชัย รับหน้าที่เป็นผู้พิพากษาศาลเมืองพิชัยแทนหลวงบริหารพินิจฉัยกิจต่อไป

หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์เป็นผู้พิพากษาศาลเมืองพิชัยอยู่ ๖ ปี ไม่มีคดีคั่งค้าง การพิจารณาคดีบางคดีใช้เวลาจนถึงกลางคืนก็มี ทั้งนี้ก็เพื่อให้ปิดคดีได้ ไม่ต้องการทรมานทั้งคู่ความและพยานที่อยู่บ้านไกลจากศาลต้องค้างคืนค้างวันในทางพระศาสนาก็ใช้เวลาที่ว่างราชการเที่ยวชมโบราณวัตถุสถานเห็นสิ่งที่มีค่า เช่น พระพุทธรูปปรักหักพังชำรุดทรุดโทรมตามวัดร้าง ก็นำมาบูรณะซ่อมแซมให้คืนดีถึงกับตั้งโรงงานที่บ้าน จ้างช่างมาทำจนสำเร็จบริบูรณ์แล้วก็ช่วยกันนำกลับไปถวายวัด เห็นหมู่บ้านใดมีทางที่จะทำมาหากินเพื่อเพิ่มพูนรายได้ในทางสุจริตก็ช่วยแนะนำ เช่น การทำไม้กวาดจากต้นตองกงเป็นสินค้าของชาวเมืองลับแล เป็นต้น

อนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ขณะที่ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือและได้เสด็จเยี่ยมศาลเมืองพิชัย หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์ก็ได้อัญเชิญขึ้นบัลลังก์พิพากษาคดีอาญาตามราชประเพณี และในขณะที่หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์ยังเป็นผู้พิพากษาศาลเมืองพิชัยนี้เองก็ได้รับข่าวการ

เสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓

ครั้นถึงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์ ก็ได้รับคำสั่งจากกระทรวงยุติธรรมให้ไปดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษามณฑลนครสวรรค์ อันเป็นตำแหน่งที่สูงขึ้น เพราะมีอำนาจไปตรวจศาลเมืองที่ขึ้นอยู่กับมณฑล คือ เมืองอุทัย เมืองชัยนาท เมืองกำแพงเพชรและเมืองตาก บางคราวก็ลงเรือแม่ปะไปนั่งพิจารณาความเกินอำนาจได้ด้วย

การย้ายจากเมืองพิชัยไปเมืองนครสวรรค์ครั้งนี้ ไปทางเรือแม้จะมีทางรถไฟแล้วแต่ทางเรือสะดวกมากกว่า เรือออกเดินทางจากเมืองพิชัยวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ใช้เวลา ๕ วันก็ถึง เมื่อได้เข้าอยู่ในบ้านพักสองชั้นเป็นบ้านพักสำหรับอธิบดีศาลมณฑลเรียบร้อยแล้วก็เริ่มปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

ที่นครสวรรค์ไม่ปรากฏว่ามีโบราณสถานวัตถุเหมือนเมืองที่ผ่านมา เมื่อว่างราชการประจำก็ถือโอกาสชมบึงบอระเพ็ด ซึ่งกว้างขวางใหญ่สุดสายตา และตรวจศาลเมืองต่างๆ ดังกล่าวและต้องคอยระวังตัวศาลมณฑล ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ฝั่งน้ำเจ้าพระยาไม่ให้พังลงมาในเวลาหน้าน้ำ เพราะน้ำไหลแรงมาก ในบางปีถึงขนาดจะพังตลิ่งที่ตัวอาคารตั้งอยู่ลงแม่น้ำต้องคอยระวังและสั่งให้เสมียนขนสำนวนคดีความออกจากตู้มากองไว้บนพื้นในศาล เพื่อขนหนีน้ำในบางปี แต่ก็คงเป็นอธิบดีศาลมณฑลนครสวรรค์เพียง ๒ ปีเศษ คำสั่งจากกระทรวงยุติธรรมก็สั่งให้ย้ายลงมาเป็นผู้พิพากษาศาลพระราชอาญาในกรุงเทพ เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

หลวงอัฏฐกิจวิจารณ์ย้ายเข้ามาอยู่กรุงเทพครั้งนี้ เข้าอยู่ในบ้านของตัวเอง ซึ่งซื้อที่ดินและสร้างบ้านไว้ที่บริเวณสะพานตึกดิน ตรอกวัดราชนัดดาราม ถนนดินสอ เมื่อทำงานอยู่ที่ศาลนี้ ๕ ปีเศษก็ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระสัตยาทรวินิจฉัย เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ อันเป็นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และได้รับพระราชทานนามสกุลว่า "ศาลยาชีวิน" ดังกล่าวมาในตอนต้น ครั้นถึงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับคำสั่งให้ย้ายมาเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ ครั้นมีการรวมศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษกับศาลอุทธรณ์เรียกชื่อใหม่ว่าศาลอุทธรณ์ พระสัตยาทรวินิจฉัยก็ได้ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์และตำแหน่งหัวหน้ากองปรึกษาความในศาลด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ ให้เป็นพระยาลักษมัณสุพจน์ธรรมาภิสตเทพสภาบดี รับราชการอยู่ถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ก่อนถึงวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒ เดือน ก็ออกจากราชการรับเบี้ยบำนาญฐานสูงอายุ

เมื่อออกจากราชการแล้ว พระยาลักษมัณสุพจน์ ก็ปฏิบัติตนอย่างที่เรียกกันว่า "หันหน้า

เข้าวัด" ฟังเทศน์สนทนาธรรมตามวัดที่อยู่ใกล้กับบ้านเช่น วัดมหาธาตุ วัดชนะสงคราม และวัดสุทัศน์เทพวราราม ความจริงเมื่อออกจากราชการใหม่ๆ กระทรวงยุติธรรมขอให้เป็นกรรมการพิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎรกล่าวโทษข้าราชการ และเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เชิญให้เป็นอนุกรรมการสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการ (ก.พ.) แต่ท่านปฏิเสธเพราะเห็นเป็นงานประจำ ไม่สะดวกแก่การเข้าวัด คงรับแต่คำเชิญของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นกรรมการสอบไล่วิชากฎหมาย กับรับเป็นกรรมการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพราะงานทั้ง ๒ แห่งไม่ใช่งานประจำ

ชีวิตของบุคคลสำคัญในวงการยุติธรรมของไทยท่านนี้ ถึงอนิจกรรมด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองอุดตัน เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ สิริอายุได้ ๘๗ ปี

พระยาอัชราชทรงสิริ (แม้น อรุณลักษณ์)

นางเฉลิมศรี หุนเจริญ เรียบเรียง

บุคคลสำคัญที่คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จะขอนำประวัติโดยสังเขปมาสดุดีต่อไปนี้ คือ พระยาอัชราชทรงสิริ ธรรมะวิสุทธิราชสภาบดี อดีตข้าราชการผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ชอบเรียนชอบศึกษา ผู้เคยปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างเต็มสติปัญญาและความสามารถ ทางด้านกฎหมายและการปกครองหลายตำแหน่งหน้าที่ แม้ภายหลังเกษียณอายุราชการก็ยังคงปฏิบัติภารกิจและงานราชการพิเศษช่วยชาติบ้านเมืองต่อมา ทั้งยังได้ชื่อว่า เป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะอันสมควร เข้าได้กับชนทุกชั้น และสามารถผูกไมตรีผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ให้มีความเคารพยำเกรงและนับถือ

พระยาอัชราชทรงสิริ เป็นบุตรหลวงเทพภักดี (หรุ่น) และนางเทพภักดี (เชย) เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๓ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะโรง ร.ศ. ๙๙ ที่บ้านบางลำพูด่าง อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี มีนามเดิมว่า “แม้น” และมีนามสกุลในกาลต่อมาว่า “อรุณลักษณ์” พระยาอัชราชทรงสิริเป็นคนชอบเรียนชอบศึกษามาตั้งแต่ยังเด็ก เริ่มจากการเข้าเรียนภาษาบาลี สอบไล่ได้ชั้นนักธรรมตรีพิเศษ ของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพุทธศักราช ๒๔๓๗ แล้ว เข้าโรงเรียนวัดประยุรวงษ์ สอบไล่ภาษาไทยได้ประโยคหนึ่ง จากนั้นได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งในเวลานั้นมีนักเรียนหลายชาติหลายภาษา พระยาอัชราชทรงสิริ เข้าอยู่ในหมู่นักเรียนไทย สอบไล่

ภาษาอังกฤษได้ชั้น ๔

เมื่อออกจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ได้ตั้งใจสมัครเข้าทำงานกรมป่าไม้ เพื่อจะเข้าไปตรวจไม้สักในป่า จะได้มีโอกาสชมภูมิประเทศภูเขาและป่าไม้ที่สวยงาม แต่พระยามานวราชเสวี เพื่อนร่วมโรงเรียนผู้มีอาวุโสน้อยกว่าทั้งอายุและความรู้ แต่มีความสนิทสนมกันมากไม่เห็นด้วย เกรงจะไปตายเสียในป่า จึงได้อ้อนวอนพระยาอัชราชทรงสิริให้หางานทำในกรุงเทพฯ แล้วเรียนกฎหมายซึ่งเป็นที่นิยมกันในเวลานั้นไปด้วย แต่พระยาอัชราชทรงสิริไม่ยอมฟัง ครั้งเมื่อเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ เพื่อนนักเรียนอัสสัมชัญที่รักสนิทกันอีกท่านหนึ่งได้ทราบเรื่อง จึงขอให้พระยามานวราชเสวี พาพระยาอัชราชทรงสิริไปพบ พระยามานวราชเสวีเล่าว่าได้พูดจากันอยู่นาน ในที่สุดก็ยอมทำงานในกรุงเทพฯ และศึกษาวิชากฎหมายไปด้วย

พระยามานวราชเสวีได้เล่าถึงชีวิตของพระยาอัชราชทรงสิริในช่วงเวลานั้นความว่าเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ เป็นผู้นำและรับรองให้พระยาอัชราชทรงสิริเข้าทำงานที่กองหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่ออายุได้ ๒๓ ปี ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๖๐ บาท ซึ่งสูงกว่าชั้นเสมียนเอก ในตอนเย็นได้เรียนกฎหมายไทยกับเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ ที่บ้านมารดาของพระยามานวราชเสวีที่ตรอกเวทถนนสีลม มิสเตอร์เยบิส ชาวอังกฤษผู้เป็นเจ้ากรมกองหมาย รักใคร่พระยาอัชราชทรงสิริเป็นอันมาก ได้แนะนำเรื่องการศึกษาวิชากฎหมายให้เทียบเคียงกฎหมายไทยกับกฎหมายอังกฤษและกฎหมายอินเดีย ทำให้พระยาอัชราชทรงสิริได้มีโอกาสเรียนทั้งภาษาอังกฤษและกฎหมายอังกฤษด้วย เพื่อใช้ค้นหากฎหมายอินเดียและอังกฤษได้ ได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษดีขึ้นเป็นอันมาก ทั้งมิสเตอร์เยบิส เจ้ากรมกองหมาย ยังได้เสนอความดีความชอบต่อผู้บังคับบัญชาว่า พระยาอัชราชทรงสิริ เป็นคนมีความมานะบากบั่นขยันหมั่นเพียร ทำงานช่วยเหลือเจ้ากรมได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเรียนภาษาอังกฤษอยู่ตลอดเวลา หวังว่าจะได้ราชการในวันข้างหน้า ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมได้นำความเรื่องนี้กราบทูลเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม คือ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้มีรับสั่งให้ดูตัวและประวัติ เพราะข้าราชการผู้ใหญ่ไม่มีใครรู้จัก ถ้าได้ความจริงตามที่รายงานมาให้หมายตัวไว้เพื่อใช้ในราชการต่อไป

เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ ได้เล่าถึงการศึกษาวิชากฎหมายในตอนนั้นว่า... “พระยาอัชราชทรงสิริ เป็นคนขยันหมั่นเพียรและเรียนดีมาก ทั้งเป็นคนสุภาพอ่อนโยน เมื่อปี ๒๔๖๖ ได้เข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยในกรมกองหมาย กระทรวงยุติธรรม ร่วมงานกับข้าพเจ้าซึ่งได้ทำอยู่ก่อน และได้ศึกษาวิชากฎหมายร่วมกันกับข้าพเจ้าและพระยากฤตราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) เพื่อนรักสนิทอีกคนหนึ่งรวมเป็น ๓ คน การศึกษากฎหมายในเวลานั้นมีการสอนในโรงเรียนน้อย นอกจากฟังคำบรรยาย ณ โรงเรียนกฎหมายแล้ว นักเรียนต้องศึกษาโดยลำพัง และอาศัยเรียนกับผู้พิพากษาที่เป็นอาจารย์ที่บ้านของท่านในเวลาที่ท่านว่าง เมื่อข้าพเจ้าได้ไปศึกษากฎหมายที่บ้านท่านพระยาพิจารณ์

ปรีชามาตย์ (สุหร่าย วัชราภัย) ผู้เป็นน้า และท่านพระยาศรีลังกร (ตาก จารุรัตน์) ผู้เป็นน้าเขย ได้ความรู้เท่าใดก็นำมาบอกแก่เพื่อนทั้งสองให้รู้ด้วย เมื่อติดใจสงสัยในข้อกฎหมายใด เราทั้ง ๓ คนก็ปรึกษากันตั้งเป็นปัญหาขึ้น แล้วข้าพเจ้าเป็นผู้นำไปตามอาจารย์ทั้งสองดังกล่าว และมาบอกกันอีก เราสอบกฎหมายได้ทั้ง ๓ คน ในเวลาที่ใกล้เคียงกัน"

พ.ศ. ๒๔๔๙ พระยาอัชราชทรงสิริ สอบไล่วิชากฎหมายได้ มีคะแนนดี ได้รับประกาศนียบัตรเป็นเนติบัณฑิต เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมดีพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ได้มีรับสั่งให้ถามว่า จะสมัครไปเป็นผู้พิพากษาที่จังหวัดใด พระยาอัชราชทรงสิริ ได้กราบทูลไปยังปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมว่า ขอสมัครไปที่กันดาร ไปเป็นผู้พิพากษาที่ศาลจังหวัดเชียงใหม่ โดยที่หวังจะได้ใช้ความรู้ภาษาอังกฤษและจะได้เรียนต่อไปกับที่ปรึกษากฎหมายชาวอังกฤษ เพราะเชียงใหม่มีศาลต่างประเทศรวมอยู่ด้วย

พระยาอัชราชทรงสิริ ได้ทำงานอย่างเต็มสติปัญญาและความสามารถ กอปรกับเป็นคนชอบการศึกษา ชอบเรียนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ กฎหมายไทย กฎหมายอังกฤษ มีความรู้ดีเด่นในคนรุ่นเดียวกัน พูดและเขียนภาษาอังกฤษได้ดี เป็นที่ไว้ใจของกระทรวงยุติธรรม ทางการบ้านเมือง ตลอดจนกระทรวงมหาดไทยว่าซื่อสัตย์สุจริต ทั้งยังเรียนกฎหมายไทยและอังกฤษต่อไปไม่ละทิ้ง ดังนั้น แม้ว่าจะยังมีอายุน้อยอยู่คือ ๒๗ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๕๐ กระทรวงยุติธรรมได้มีคำสั่งให้ทำการแทนอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลพายัพเป็นเวลา ๖ เดือน เป็นตำแหน่งอันมีเกียรติอย่างสูงในวงการตุลาการ และถึงต้นปี พ.ศ.๒๔๕๓ ก็ได้มีคำสั่งให้พระยาอัชราชทรงสิริออกไปจัดการเปิดศาลจังหวัดแม่ฮ่องสอน และทำหน้าที่ผู้พิพากษาอยู่ที่ศาลนั้นจนเป็นที่เรียบร้อยอีก ๖ เดือน นับว่าท่านได้ทำหน้าที่อย่างมีเกียรติสูงอีกครั้ง

ความกล้าหาญของพระยาอัชราชทรงสิริ ที่เสี่ยงชีวิตไปรับราชการในจังหวัดกันดาร ที่มีไข้มาลาเรียมากและโรคร้ายอื่นอีกไม่น้อย ต้องลำบากในการเดินทางอย่างกันดารเพื่อไปเชียงใหม่ใช้เวลาถึง ๑ เดือน ลำบากในการเดินทางด้วยเท้ารอนแรมไปตามป่าเขาเพื่อไปแม่ฮ่องสอนถึง ๓ อาทิตย์ เมื่อถึงที่แล้วยังต้องต่อสู้กับชาวต่างประเทศเพื่อความยุติธรรมตามกฎหมาย ทั้งกระทรวงยุติธรรมได้รับรายงานด้วยว่านอกจากความสำเร็จ ๒ ครั้งดังกล่าวแล้ว พระยาอัชราชทรงสิริ ยังได้ทำงานเป็นที่พอใจของผู้พิพากษาทั้งหลาย ทางการบ้านเมือง และกระทรวงมหาดไทย เป็นคนสุจริตและมีความรู้เป็นที่นับถือของประชาชนทั่วไป ในขณะที่มีอายุเพียง ๓๐ ปี กระทรวงยุติธรรมจึงได้เรียกพระยาอัชราชทรงสิริกลับมาเป็นผู้พิพากษาศาลต่างประเทศที่กรุงเทพฯ เพื่อจะได้มีโอกาสรักษาตัว และดูแลงานทางศาลในกรุงเทพฯ เมื่อปลายปี พ.ศ.๒๔๕๓

พระยาอัชราชทรงสิริ ได้มีโอกาสใช้วิชากฎหมายอย่างเต็มที่ ในการการปฏิบัติหน้าที่การงานไม่ว่าจะรับราชการอยู่ในตำแหน่งไหน กล่าวคือ ตั้งแต่เป็นผู้พิพากษาศาลต่างประเทศนครเชียงใหม่

ผู้พิพากษาศาลต่างประเทศกรุงเทพฯ อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลชุมพร มณฑลสุราษฎร์ มณฑลภูเก็ต ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีกรมที่ดินและโลหกิจ ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร สมาชิกวุฒิสภา และรองประธานสมาชิกวุฒิสภา และได้เป็นผู้ทูลเกล้าฯ ถวายน้ำพระมหาสังข์ แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ทิศปัศจิม และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ นั้น ท่านได้รับพระราชทานโดยลำดับ คือ

ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์โท และอำมาตย์เอก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ แล้วได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์ตรี เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๒

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงพินิจการโกศล ใน พ.ศ.๒๔๕๑ เป็นพระพินิติศาสตรราชสภาบดี พ.ศ.๒๔๕๗ และ พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอัชราชทรงสิริ ธรรมะวิสุทธิราชสภาบดี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระยาอัชราชทรงสิริได้รับพระราชทาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นต้นมา คือ เหรียญรัชมังคลา รัชกาลที่ ๕ เหรียญรัชมงคล และเหรียญทองรัชมังคลาภิเษก รัชกาลที่ ๖ จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย เหรียญรัตนาภรณ์ลงยาชั้น ๔ จตุรถาพรช้างเผือก ตริตาภรณ์มงกุฎไทย ตริตาภรณ์ช้างเผือก ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เหรียญเงินบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๗ เหรียญจักรพรรดิมาลา ทุติยจุลจอมเกล้า เหรียญฉลองพระนคร ประถมาภรณ์มงกุฎไทย และเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ซึ่งพระยาอัชราชทรงสิริ มีความปีติซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้

งานอดิเรกของพระยาอัชราชทรงสิริ คือการอ่านหนังสือ ทั้งไทยทั้งอังกฤษทุกชนิด การบริหารร่างกายด้วยการเดินและทำสวน ท่านมีสวนอยู่ที่อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ท่านจึงมีร่างกายที่แข็งแรงมีความคิดและความจำดีตลอดมา จนถึงเวลาสุดท้าย ได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคมะเร็งในเม็ดเลือดเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๗ สิริอายุได้ ๘๓ ปี ๙ เดือน ๒๕ วัน อนึ่ง ในวันที่ ๒๙ ธันวาคม ปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพพระยาอัชราชทรงสิริ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ด้วย

ครอบครัวของพระยาอัชราชทรงสิริ

พระยาอัชราชทรงสิริ ได้สมรสกับนางสาวงว วัตุยา มีธิดา ๑ คน คือ แพทย์หญิงไทยเชียง สมรสกับ นายแพทย์อุดม ธรรมารักษ์

เมื่อพระยาอัชราชทรงสิริ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพินิจการโกศล นางพินิจการโกศล (ยวง) ได้ถึงแก่กรรม ในเวลาต่อมาได้สมรสกับ นางสาวทองดี นิลกำแหง มีบุตรธิดารวม ๙ คน คือ

๑. แพทย์หญิง อุไร จึงเจริญ สมรสกับนายแพทย์ ดิถี จึงเจริญ

๒. นางสาวสิริวัฒน์ อรุณลักษณ์

๓. นางชุบ บุษปวนิช สมรสกับพันตรีสำเนียง บุษปวนิช พ.บ.

๔. นายอัช อรุณลักษณ์

๕. นางสาวลัดดา อรุณลักษณ์

๖. นางสมถวิล โกมลมาตย์ สมรสกับนายประสิทธิ โกมลมาตย์

๗. แพทย์หญิงภัทรา อรุณลักษณ์

๘. แพทย์หญิงกาญจนา สืบสงวน สมรสกับพันตำรวจโทสมศักดิ์ สืบสงวน พ.บ.

๙. นางสาวนวลนาง อรุณลักษณ์

หมายเหตุ จากหนังสือที่ระลึก พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอัชราชทรงสิริ (แม้น อรุณลักษณ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล)

พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล)

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

เมื่อคืนวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ เวลา ๒๐.๐๐ น. วิทยุกรมโฆษณาการหรือกรมประชาสัมพันธ์ในปัจจุบันประกาศข่าวเกี่ยวกับพระพินิจวรรณการบุคคลสำคัญที่นำมาสดุดีเสนอในวันนี้ ซึ่งข่าวนั้นทำให้ท่าน ย.ส. อนุมานราชธน หรือศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนเปล่งอุทานขึ้นว่า อ๊ะ โดยไม่รู้ตัว และในวันรุ่งขึ้นจดหมายฉบับหนึ่งของท่านจากกรมศิลปากรก็ถึงมือของทรง สาลิตุล บุตรชายของคุณพระ ลงนามผู้เขียนว่า ย.ส. อนุมานราชธน ข้อความในจดหมายฉบับนั้นสั้นๆ ระบายถึงความรู้สึกที่ได้ฟังข่าวดังกล่าวนั้นว่า

"ทรง สาลิตุล

เมื่อคืนนี้นอนฟังวิทยุเล่น กำลังเพลินด้วยเสียงขับร้องเรื่องความงามของธรรมชาติพอนาฬิกาบอก ๒๐ ก็ถึงข่าว ก็ได้ยินว่าคุณพระพินิจวรรณการคุณพ่อของเธอถึงแก่กรรม กำลังเผลอตัวพอได้ยินก็เปล่งอุทานขึ้นมาว่า อ๊ะ โดยไม่รู้ตัว ใจที่กำลังเพลินเลื่อนลอยอยู่ก็กลับทำให้เศร้าสลดใจทันที เลยลุกขึ้นไม่ฟังวิทยุต่อไป รู้สึกเสียใจด้วยทรงจริงๆ แม้จะรู้ว่าเรื่องความตายย่อมมาถึงเข้าวันหนึ่ง แต่เมื่อมาถึงเข้ากับคนที่เรารักเรานับถือก็เป็นธรรมดาที่จะอดเศร้าใจไม่ได้ สิ่งใดเกิดแล้วย่อมเกิดแล้วถึงจะทุกข์ใจอย่างไรก็ไม่ทำให้กลับคืนมา มีแต่จะรุดหน้าไป คุณพระพินิจตายไปมีแต่ร่างกาย แต่คุณพระพินิจที่ไม่ตายก็อยู่ที่ทรงเป็นผู้สืบต่อไว้ เพราะฉะนั้น เราควรพยายามที่จะทำความเจริญความก้าวหน้าให้แก่ตัวเราทุกทางที่จะทำได้ ทำได้อย่างนี้ ก็ได้ชื่อว่า คุณพระพินิจไม่ตายถ้าจะเปรียบก็

เหมือนสายน้ำไหลไม่ขาดสาย ถึงแม้มีน้ำไหลเปลี่ยนกันเรื่อย แต่ก็เป็นสายน้ำเดียวกันนั่นเอง ด้วยความรักและนับถือ"

ท่านผู้ฟังที่เคารพ จดหมายฉบับนี้นอกจากแสดงความเสียใจ สลดใจ และสุดแสนเสียดายท่านผู้จากไปอย่างไม่มีวันกลับแล้ว ยังปลอบใจบุตรชายซึ่งขณะนั้นเป็นนักเขียนมีชื่อคนหนึ่งมิให้ท้อแท้สิ้นความพยายามที่จะนำความเจริญ ความก้าวหน้าเป็นการรักษาความไม่ตายของพ่อให้อยู่ต่อไป แต่แล้วเหตุการณ์กลับไม่เป็นดังที่หวัง เพราะเวลาต่อมาอีกเพียง ๓ ปีเศษ ทรง สาลิตุล ก็ถึงแก่กรรมด้วยวัณโรคในลำคอ ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ อายุ ๓๐ ปี ทั้งสองท่านได้รับพระราชทานเพลิงศพพร้อมกัน ณ เมรุวัดพระพิเรนทร์ เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๔

ในงานพระราชทานเพลิงศพนั้น ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนได้เขียนชีวประวัติของพระพินิจวรรณการไว้โดยใช้นามว่า เสฐียรโกเศศ ตั้งชื่อเรื่องว่า "แง่หนึ่งแห่งชีวิต ของพระพินิจวรรณการ" ซึ่งมีทั้งประวัติและวิธีทำงานของท่านว่า

"ข้าพเจ้ารู้จักกับพระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เมื่อพระพินิจวรรณการรับราชการอยู่ในราชบัณฑิตยสภา ก่อนหน้านี้ขึ้นไปข้าพเจ้ารู้แต่ว่าพระพินิจวรรณการเป็นคนชาวสุพรรณ อำเภอสองพี่น้อง มาบวชเรียนอยู่ที่วัดระฆังจนได้เป็นเปรียญ ดูเหมือนจะ ๖ ประโยค แต่ที่พระพินิจวรรณการมีชื่อเสียงมากเมื่อยังบวชอยู่ ก็คือเป็นนักเทศน์คู่ปุจฉาวิสัชนาหาคู่จับได้ยาก เพราะมีปฏิภาณเฉียบแหลมและมีโวหารคมคายน่าฟังมาก ความข้อนี้ก็สมจริง เพราะพระพินิจวรรณการเคยแต่งเรื่องเทศน์คู่เรื่องทำศพ สมมติหน้าที่ให้ นาคะประทีป คือ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เป็นฝ่ายปรวาที และสาลิตุล คือ พระพินิจวรรณการ เป็นฝ่ายสักรวาทีสำหรับให้ข้าพเจ้าตีพิมพ์แจกในงานปลงศพบิดาข้าพเจ้าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ หนังสือเรื่องนี้ยังนิยมกันอยู่จนทุกวันนี้ ว่าเป็นแบบอย่างแห่งเทศน์คู่ที่ผู้สนใจควรอ่านและเป็นองค์พยานให้เห็นความสามารถในเชิงโวหารเทศน์ของพระพินิจวรรณการได้เป็นอย่างดี

ว่าในส่วนการงานในตำแหน่งหน้าที่ นานๆ ข้าพเจ้าจึงจะเห็นคนอย่างพระพินิจวรรณการสักคนหนึ่ง ที่ทำงานก็ทำจริงไม่ทิ้งงาน ทำจนดึกดื่นเที่ยงคืนก็เคยมี ถ้างานนั้นเป็นงานด่วนต้องเร่งร้อน เช่น งานชำระและตีพิมพ์หนังสือเรื่องต่างๆ เล่มโตๆ ในงานเมรุ ซึ่งเป็นที่หนักพระทัยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ องค์สภานายกแห่งราชบัณฑิตยสภาว่าจะไม่แล้วทัน แต่พระพินิจวรรณการก็ให้ความรู้และความอุตสาหะวิริยะบากบั่นให้สำเร็จทันการจนได้เป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่ใครๆ ก็คิดเห็นว่าน่าจะไม่สามารถทำให้ได้ทันกัน เหตุนี้ พระพินิจวรรณการจึงเป็นผู้ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้พระทัยและโปรดปรานมาก ยังสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์อีกพระองค์หนึ่งก็โปรดปรานในความรู้ของพระพินิจวรรณการ เมื่อราชบัณฑิตยสภาชำระและตีพิมพ์หนังสือเรื่อง

พระอภัยมณีและบทละครดึกดำบรรพ์ ตกเป็นภาระสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงรับหน้าที่ชำระ และมีพระพินิจวรรณการเป็นผู้ช่วย ผลของงานที่ทรงชำระมีอย่างไรแจ้งอยู่ในลายฝีพระหัตถ์ที่มีถึงพระพินิจวรรณการอยู่มากฉบับ ลางคราวมีราชการเร่งร้อนยุ่งมาก พระพินิจวรรณการแม้จะมีอาการป่วยเป็นโรคเส้นประสาท ก็ทนมาทนทำไม่ยอมทิ้งงาน คนกวนใจมากก็หัวเสีย หอบเอางานไปทำที่ในระเบียงพระอุโบสถวัดมหาธาตุก็เคยมีระหว่างนั้นใครจะเข้าไปหาพบพระพินิจวรรณการไม่ได้ ขืนเข้าไปเป็นพบพระพินิจวรรณการตาเขียวพูดเสียงดังกระชากๆ อย่างผิดปกติ แม้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเอง พระพินิจวรรณการก็ไม่งดเว้นแต่สมเด็จพระองค์นั้นไม่ทรงถือเป็นพระอารมณ์เพราะทรงรู้นิสัยใจคอพระพินิจฯ ดี ภายหลังโรคเส้นประสาทกำเริบ ต้องไปพักรักษาตัวอยู่ในความประคับประคองของเพื่อนคือพระทิพย์ปริญญา (ธูป กลัมพะสุต) ที่จังหวัดนนทบุรี จนเมื่อหายเป็นปกติแล้วจึงกลับเข้ามารับราชการอีกครั้งหนึ่งตอนนี้ไม่ใช่ในราชบัณฑิตยสภา ซึ่งเปลี่ยนสภาพมาเป็นกรมศิลปากร แต่รับราชการอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน ระหว่างนี้ข้าพเจ้ามีเวลาได้วิสาสะกับพระพินิจวรรณการแทบทุกวัน เพราะรับราชการอยู่ในสถานที่ร่วมกัน ข้าพเจ้าจึงรู้จักนับถือความคิดและความรู้ของพระพินิจวรรณการยิ่งขึ้นเพราะไม่ใช่พระพินิจวรรณการจะมีความรู้ในด้านของตนแต่ยังรู้แตกฉานเป็นคนช่างคิดด้วย ไม่ใช่ชนิดเป็นผู้มีความรู้อยู่แต่ในร่องที่ตนขุดเอาไว้ลึกจนมองไม่เห็นและไม่รู้ว่าข้างบนเขามีและทำอะไรบ้าง ว่าถึงอัธยาศัยใจคอ พระพินิจวรรณการเป็นเพื่อนที่น่าคบเพราะพูดอะไรก็ด้วยความจริงใจผิดกันตรงข้ามกับคติที่ว่าชาวสุพรรณเป็นพวกโคขะละสุซึ่งไม่จริงเสมอไป ควรจะเป็นชนิด “ช้างป่าต้นคนสุพรรณ” ถูกกว่า

พระพินิจวรรณการรับราชการในตอนหลังอยู่ได้ไม่นานก็ลาออกจากราชการ ได้เล่าความสนใจให้ฟังว่า อยู่ในกรุงเทพฯ อย่างนี้ได้เดือนก็หมดเดือน ไม่สามารถจะตั้งหลักแหล่งเป็นหลักฐานได้ จึงตกลงใจจะกลับไปอยู่บ้านเกิดในอำเภอสองพี่น้อง อยู่ที่นั่นพอมีทางจะตั้งหลักแหล่งแปลงที่เป็นไร่เป็นนาได้ดีกว่ากรุงเทพฯ เพราะมีพื้นความรู้ทางอาชีพนี้มาแต่เดิมแล้ว ไม่เป็นความลำบากอะไร เมื่อพระพินิจวรรณการลาออกไปอยู่บ้านเดิมแล้ว ต่อมาไม่อีกกี่ปีก็ได้ข่าวว่าถึงแก่กรรม”

ผลงานของพระพินิจวรรณการนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องสำคัญมากกับการวินิจฉัยศัพท์บางคำในวรรณคดี โบราณคดี และความเป็นมาของคำบางคำผลงานเกี่ยวกับวรรณกรรม กรมศิลปากรได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสือชื่อ “ลายพระหัตถ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานพระพินิจวรรณการ เรื่องตรวจชำระหนังสือพระอภัยมณีและประชุมบทละครดึกดำบรรพ์” มีข้อความว่า

“ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๗ และ พ.ศ. ๒๔๖๘ หอสมุดแห่งชาติซึ่งในเวลานั้นเรียกว่าหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือวรรณคดีเรื่องสำคัญ ๒ เรื่องคือ

พระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่เรื่อง ๑ กับ ประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ฉบับหลวง พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เรื่อง ๑ การพิมพ์หนังสือเรื่อง (พระอภัยมณีนั้นจัดแบ่งออกเป็น ๓ เล่ม เล่มที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา เมื่อพ.ศ. ๒๔๖๘ เล่มที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา โปรดให้พิมพ์ในงานเดียวกันกับเล่มที่ ๑ เล่มที่ ๓ พระอัครชายาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ โปรดให้พิมพ์ในงานบำเพ็ญพระกุศลเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญาสิ้นพระชนม์มาครบรอบปี ณ วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๖๘ ส่วนเรื่องประชุมบทละครดึกดำบรรพ์ฉบับหลวงนั้น พิมพ์รวมในเล่มเดียว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานช่วยเจ้าคุณพระประยุรวงศ์ ในงานฉลองอายุครบ ๗๐ ปีบริบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗

ในการพิมพ์หนังสือ ๒ เรื่องดังกล่าวนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมพระและทรงเป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณด้วยพระองค์หนึ่ง ทรงรับชำระต้นฉบับและตรวจตราทักท้วงแก้ไขในเวลาตีพิมพ์จนตลอด โดยมีพระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เป็นผู้ติดต่อรับสนองพระบัญชาลายพระหัตถ์ทั้งหมดที่ตีพิมพ์ในสมุดนี้ คือลายพระหัตถ์ที่มีประทานมายังพระพินิจวรรณการเกี่ยวกับเรื่องชำระตรวจพิมพ์หนังสือ ๒ เรื่องนั้น ซึ่งเจ้าหน้าที่เก็บรวบรวมไว้ ภายหลังตกไปอยู่ที่วังวรดิศ และบัดนี้กลับมาอยู่ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ กรมศิลปากรเห็นว่าเป็นเอกสารสำคัญเกี่ยวกับประวัติของหนังสือวรรณคดี ๒ เรื่องนั้น ทั้งข้อความในลายพระหัตถ์ก็มีสาระประโยชน์ในทางความรู้เกี่ยวกับอักษรศาสตร์และวรรณคดีมากหลายสมควรพิมพ์ขึ้นไว้ให้ปรากฏ จึงได้รวบรวมนำมาพิมพ์ไว้ในสมุดนี้ มีข้อน่าเสียดายอยู่หน่อยหนึ่ง ที่วินิจฉัยบางประการของพระพินิจวรรณการ ซึ่งมีไปทูลถวายสมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ทรงอ้างถึงในลายพระหัตถ์บางฉบับ ไม่มีสำเนาปรากฏอยู่ทำให้เรื่องราวขาดอนุสนธิไปบ้าง ถึงกระนั้นเท่าที่รวบรวมไว้ได้นี้ก็นับว่ามีประโยชน์แก่ผู้ศึกษามิใช่น้อย" ๑๐ กรกฎาคม ๒๔๙๔

ลายพระหัตถ์ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์ขึ้นและแสดงความเห็นไว้ในตอนท้ายของคำนำว่า "มีข้อเสียดายอยู่หน่อยหนึ่ง ที่วินิจฉัยบางประการของพระพินิจวรรณการ ซึ่งมีไปทูลถวายสมเด็จฯ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ทรงอ้างถึงในลายพระหัตถ์บางฉบับไม่มีสำเนาปรากฏอยู่" ผู้เขียนก็เสียดายเช่นกัน หนังสือเรื่องนี้ท่านที่รักอักษรศาสตร์และวรรณคดีควรมีไว้เป็นสมบัติของตนเป็นอย่างยิ่งเล่มหนึ่ง

ส่วนผลงานเกี่ยวกับการวินิจฉัยศัพท์ในวรรณคดีโบราณคดี และความเป็นมาของคำบางคำนั้น มีอยู่ในนิตยสารชื่อ "บันทึก สมาคมวรรณคดี" พระพินิจวรรณการเป็นกรรมการของสมาคมนี้

อยู่ด้วยและได้เขียนคำวินิจฉัยไว้หลายเรื่อง เช่น

๑. วินิจฉัยศัพท์ว่า ช่างสนะ (ช่างเย็บ)

๒. วินิจฉัยเรื่องเสียงของพระมหาบุรุษเหมือนเสียงท้าวมหาพรหม ๘ ประการ

๓. วินิจฉัยเรื่องฝังอาถรรพ์ ๔ ประตูเมืองในพิธีสร้างพระนคร เรื่องนี้ พราหมณ์สุพรหมัณยศาสตรี วินิจฉัยร่วมด้วย

๔. วินิจฉัยเรื่อง ไม้ไผ่สีสุก

๕. วินิจฉัย คำว่า ไท เหตุใดมีตัว ย เดียง

เรื่องบทความหรือข้อเขียนของพระพินิจวรรณการอาจมีอยู่ในหนังสืออื่นอีก แต่เนื่องจากเวลาอันมีจำกัด จึงทำได้เพียงคำแนะนำว่าเรื่องของพระพินิจวรรณการเท่าที่เสนอมานั้น มีรายละเอียดให้ความรู้และให้ประโยชน์แก่ท่านที่ประสงค์จะทราบถึงวิธีเขียนวินิจฉัยเรื่องต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์

พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช

พลตรี หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ กับงานกรมศิลปากร

นายปัญญา นิตยสุวรรณ เรียบเรียง

กรมศิลปากร เป็นกรมที่มีงานด้านศิลปะโขนละคร โบราณคดี พิพิธภัณฑ์วรรณคดี ฯลฯ งานต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญต่อประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง ต้องอนุรักษ์และเผยแพร่ให้คงอยู่คู่ชาติไทยตลอดไป งานของกรมศิลปากรด้านหนึ่งคือด้านนาฏศิลป์ ที่พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยให้ความร่วมมือ สนับสนุน และร่วมงานด้วยถึงขั้นเป็นผู้แสดงโขนละครให้แก่กรมศิลปากร ในอดีตกรมศิลปากรเคยจัดงานดนตรีมหกรรม ณ สังคีตศาลาในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครหลายครั้ง ทุกครั้ง พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จะร่วมงานด้วย ถ้าไม่เป็นประธานเปิดงานก็เป็นผู้แสดง บางครั้งท่านรับหน้าที่ทั้ง ๒ อย่างในงานเดียวกัน นอกจากพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จะให้ความร่วมมือในด้านการแสดงแล้ว ท่านยังเอาใจใส่ติดตามผลงานของกรมศิลปากรตลอดเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่ กรมศิลปากรจะเผยแพร่การแสดงชุดใด จะไปแสดงที่ไหน พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จะเขียนบทความลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน และพูดถึงอยู่เสมอ การแสดงหรือการเผยแพร่นาฏศิลป์ไทยให้ประชาชนชมชุดใด ถ้ายังไม่ดีและไม่ถูกไม่ควร ท่านจะให้ข้อคิดและแนะนำสิ่งที่ควรแก้ไขให้กรมศิลปากรพิจารณา

เรื่องที่ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พูดถึงและเสนอให้กรมศิลปากรพิจารณาอยู่เนืองๆ คือ การแสดงโขนละคร เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนชม ตามปกติกรมศิลปากรจะแสดงโขนละครแต่ละครั้ง จะพิจารณาถึงรายได้และจำนวนผู้เข้าชมว่าจะคุ้มกับค่าใช้จ่ายหรือไม่ โขนละครตอนใดถ้าแสดงตามแบบเดิมแล้ว คนดูจะไม่สนใจก็พยายามตัดต่อปรับปรุงให้ทันอกทันใจผู้ชม เรื่องนี้ พลตรี

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เคยเสนอแนะว่า ศิลปะการแสดงโขนละครแบบโบราณนั้น กรมศิลปากร ควรจะอนุรักษ์และนำออกแสดงเผยแพร่แก่ประชาชนตามรูปแบบที่ถูกต้อง ไม่ใช่บิดเบือนจนผิดแบบแผนการแสดงแบบโบราณ และการแสดงแต่ละครั้ง ไม่ควรกำหนดว่าคนดูจะต้องมากมายเต็มโรงจึงจะแสดง ท่านให้ความเห็นว่ากรมศิลปากรมีหน้าที่จะต้องเผยแพร่การแสดงโขนละคร ถึงแม้คนดูจะน้อยก็ต้องเผยแพร่ตลอดไป โดยไม่คำนึงถึงรายได้ ด้วยเหตุที่ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ต้องการจะเผยแพร่ศิลปะการแสดงโขนละครให้ถูกต้องตามแบบโบราณ ทำให้ท่านหัดโขนธรรมศาสตร์ขึ้น ใช้นักศึกษา ครูบาอาจารย์และผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผู้แสดง บทโขนที่บรรจุบทพากย์ เจรจา ขับร้องและเพลงหน้าพาทย์ที่ท่านเป็นผู้จัดทำ และผู้เขียนเคยทำบทโขนให้โขนธรรมศาสตร์หลายชุด ก็ยึดแนวดำริของท่านคือ แสดงแบบโบราณ ตอนใดมียกทัพก็ยกกันอย่างเต็มที่ ตอนที่ตัวโขนมีบทต้องรำเพลงหน้าพาทย์ ก็รำเต็มเพลงทั้ง ๒ เที่ยว โดยไม่ตัดทอนรำเพียงเที่ยวเดียว จากการที่พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จัดตั้งโขนธรรมศาสตร์ขึ้น นับเป็นการช่วยงานของกรมศิลปากรอีกทางหนึ่ง

นอกจากพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ จะช่วยงานของกรมศิลปากรภายในประเทศแล้วบางครั้งกรมศิลปากรจัดโขนไปแสดงที่ต่างประเทศ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็เคยร่วมเป็นหัวหน้าคณะไปกับอธิบดีกรมศิลปากรด้วย

ได้กล่าวแล้วว่า พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยแสดงโขนละครร่วมกับศิลปินกรมศิลปากรในงานต่างๆ หลายงาน เช่น งานดนตรีมหกรรม เป็นต้น ในงานดนตรีมหกรรม ณ สังคีตศาลา ปีแรก ซึ่งจัดแสดงเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แสดงลิเกและละครร่วมกับศิลปินกรมศิลปากร ๒ เรื่อง คือ แสดงลิเกเรื่องจันทโครพเป็นตัวจันทโครพ

ในวันอังคารที่ ๗ มีนาคม พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ แสดงลิเก เรื่อง จันทโครพ เป็นตัวจันทโครพ ท่านได้ร้องเพลงร่านิเกริงก่อนจะจบการแสดงว่า

“ค่ำเอยค่ำแล้ว ขอนิราศคลาดแคล้วกลับไปถิ่น
วันที่สิบจะกลับมาเล่น เป็นสมิงนครอินทร์”

พอถึงวันที่ ๑๐ มีนาคม พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ก็กลับมาแสดงเป็นสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ ในละครพันทางเรื่องราชาธิราชอีกครั้ง

งานดนตรีมหกรรมของกรมศิลปากรและงานอื่นๆ ของกรมศิลปากรมีอีกมากมายหลายครั้ง ถ้ามีการแสดงโขนละคร พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ มักจะมาร่วมแสดงด้วยเสมอท่านเคยแสดงเป็นตัวฤาษีหลวิชัย ในละครนอกเรื่องคาวี ตอนท้าวสันนุราชชุบตัว และแสดงโขนเป็นทศกัณฐ์ในตอนนางลอย

พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับกรมศิลปากร มีความผูกพันกันในด้านการแสดงนาฏศิลป์ไทยมาช้านานจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ

ให้นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) ประกอบพิธีครอบองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นท่ารำเพลงหน้าพาทย์สูงสุดในวิชานาฏศิลป์ไทยให้แก่ศิลปินรุ่นครูอาวุโสของกรมศิลปากร ในพระราชพิธีครั้งนี้พลตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เข้าร่วมด้วย เรื่องนี้ นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้นเขียนเล่าไว้ในหนังสือคึกฤทธิ์ ๘๐ ซึ่งเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ขึ้นในวาระครบรอบอายุ ๘๐ ปี ของพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ความตอนหนึ่งว่า

"เมื่อทราบข่าวว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีไหว้และครอบครูองค์พระพิราพ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งคลุกคลีอยู่กับงานศิลปะด้านนี้ และช่วยเหลือสนับสนุนงานของกรมศิลปากรมาโดยตลอด ก็มาพบและสนทนาปราศรัยกับข้าพเจ้า ท่านเล่าให้ฟังว่าท่านมีศีรษะองค์ครูพระพิราพอยู่ในบ้าน และเล่าว่าองค์ครูพระพิราพเดินเข้าบ้านเอง ความหมายก็คงจะว่า มีคนนำศีรษะ (หัวโขน) องค์พระพิราพเข้ามาให้ท่านถึงบ้าน ท่านจึงขอเข้าร่วมกับศิลปินของกรมศิลปากร ขอรับครอบด้วย ข้าพเจ้าก็มีความยินดี เลยถือโอกาสเชิญชวนท่านเข้าร่วมพิธีตามความประสงค์ เพราะท่านเคยช่วยเหลืองานศิลปะของกรมศิลปากรด้วยดีตลอดมา จนรู้สึกเป็นกันเอง

ครั้นถึงวันกำหนดพิธี ข้าพเจ้าก็เข้าไปยังพระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิตในตอนเช้า ฟังพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์พร้อมกับครูรงภักดี ข้าราชการและศิลปินของกรมศิลปากร พบคุณชายคึกฤทธิ์ยิ้มแย้มแจ่มใสและบอกว่าได้นำศีรษะพระครูพิราพมาด้วยและชี้ให้ดู ข้าพเจ้าก็ร่วมปฏิบัติพระสงฆ์อยู่กับเจ้าหน้าที่กรมการศาสนาและเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง จนพระภิกษุสงฆ์กลับวัดส่งพระแล้วไม่เห็นคุณชายคึกฤทธิ์ ข้าพเจ้าจึงลงมาข้างล่างพระที่นั่ง เห็นคุณชายยืนอยู่ผู้เดียว ท่าทางไม่สบายใจ ข้าพเจ้าจึงถามคุณชายว่าพบกับครูรงฯ แล้วหรือ? คุณชายบอกว่า "ผมไม่ครอบมันละเดี๋ยวผมจะกลับบ้าน" ข้าพเจ้าถามว่า "อ้าวทำไมล่ะครับ ไหนๆ ก็มาแล้วครอบเสียให้เสร็จไป" คุณชายบอกว่า "ก็เขา (ครูรง) บอกว่าผมมิใช่ศิลปินอาชีพ เขาจะครอบให้แต่เฉพาะศิลปินอาชีพอย่างของกรมศิลปากร ไม่ใช่พวกศิลปินสมัครเล่น" ข้าพเจ้าก็ว่า "ถ้าอย่างนั้นเอาอย่างนี้ก็แล้วกัน ขอให้ครูรงฯ ครอบองค์พระให้แก่ศิลปินของกรมศิลปากร ส่วนของคุณชาย ผมจะกราบบังคมทูลขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงครอบพระราชทาน" คุณชายถามว่า "ได้หรือ?" ข้าพเจ้าตอบว่า "โดยโบราณราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นเอกอัครศิลปินองค์พระบรมครูผู้ทรงอุปถัมภ์และวิทยาการทุกชนิด ถ้าไม่มีครูครอบ ก็โปรดเกล้าฯ ทรงครอบพระราชทานได้ เมื่อคุณชายก็เต้นได้รำได้ดีอยู่แล้ว ดีกว่ามืออาชีพเสียอีก พูดแล้วข้าพเจ้าก็เชิญคุณชายคึกฤทธิ์ให้รอรับเสด็จอยู่ ณ เชิงบันไดพระที่นั่งด้วยกัน

เวลาประมาณเที่ยงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาถึงก็เสด็จพระราชดำเนินขึ้นชั้นบน คุณชายคึกฤทธิ์และข้าพเจ้าตามเสด็จขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับบนพระเก้าอี้ที่จัดไว้ บรรดาศิลปินและข้าราชการกราบถวายบังคมพร้อมกันแล้วนั่งเข้าอยู่กับพื้น

รอเริ่มพิธี

ข้าพเจ้าคลานไปตามพื้นเบื้องพระปฤษฎางค์แล้ววกไปทางพระปรัศว์เบื้องขวานั่งกับพื้นกราบทูลเบิกครูมนตรี ตราโมท เข้ากราบบังคมทูลถวายเรื่องเพลงหน้าพาทย์ตามลำดับเพลงที่ปี่พาทย์บรรเลง ในพิธีไหว้ครูและครอบแล้วคลานกลับมาทางพระปรัศว์เบื้องซ้ายหมอบเฝ้าอยู่ใกล้พระบาทข้างพระเก้าอี้ที่ประทับพลางยื่นมือขวาออกไปใส่แป้นที่วางรองศีรษะองค์ครูพระพิราพของคุณชายคึกฤทธิ์ที่นำมาร่วมเข้าพิธี ขณะผลักแป้นรองไปใกล้พระบาทซ้ายและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเอี้ยวพระพักตร์ก้มมาทอดพระเนตรนั้นข้าพเจ้าได้กราบบังคมทูลว่า “ขอเดชะ ศีรษะองค์พระพิราพของคุณชายคึกฤทธิ์ นำมาร่วมเข้าพิธีไหว้ครูและครอบ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในวันนี้ แล้วข้าพเจ้าก็กราบบังคมทูลต่อไปอีกว่า “คุณชายกราบบังคมขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมทรงครอบพระราชทานด้วย พะย่ะค่ะ” รับสั่งถามว่า “ได้รึ” ข้าพเจ้าก็ตอบว่า “ตามโบราณราชประเพณีโปรดฯ ได้ พะย่ะค่ะ” แล้วข้าพเจ้าก็คลานถอยออกมา ให้สัญญาณคุณชายคึกฤทธิ์คลานเข้าไปเฝ้า ตรงที่ข้าพเจ้าหมอบเฝ้า ได้เห็นคุณชายคึกฤทธิ์กราบถวายบังคมแล้วหมอบเฝ้าอยู่ข้างพระเก้าอี้ใกล้พระบาทเบื้องซ้าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงน้อมพระองค์ทรงก้มมาทางซ้ายและมีพระราชกระแสรับสั่งด้วยพระสุรเสียงเบาๆ แก่คุณชายคึกฤทธิ์ และเห็นคุณชายคึกฤทธิ์ก้มศีรษะรับพระราชกระแสรับสั่ง จนหน้าผากจรดพื้นระหว่างฝ่ามือทั้งสองที่แบทาบอยู่กับพื้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยื่นพระหัตถ์ทั้งสองไปทรงประคองศีรษะองค์ครูพระพิราพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงครอบศีรษะพระพิราพลงบนศีรษะของคุณชายคึกฤทธิ์ จากนั้นทรงถอดแล้วยกขึ้นไปทรงวางบนแป้นรองตามเดิม เห็นคุณชายคึกฤทธิ์ เคลื่อนตัวคลานเข้าไปกราบใกล้พระบาทซ้ายอีกแล้วศิลปินของกรมศิลปากรก็คลานมายกแป้นศีรษะองค์ครูพระพิราพของคุณชายคึกฤทธิ์ นำไปประดิษฐานบนโต๊ะบูชารวมกับศีรษะครูโขนละครอื่นๆ

ต่อจากนั้น ก็โปรดเกล้าฯ ให้คุณครูรงภักดี ทำพิธีไหว้และครอบองค์ครูพระพิราพแก่ศิลปินของกรมศิลปากรต่อไปจนเสร็จพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ศิลปินของกรมศิลปากรที่ได้รับครอบองค์ครูพระพิราพจากครูรงฯในวันนั้นเท่าที่จำได้ก็คือ ๑. ครูอร่าม อินทรนัฏ ๒. ครูอาคม สายาคม ๓. ครูยอแสง ภักดีเทวา ๔. ครูหยัด ช้างทอง

แต่ท่านผู้ได้รับพระราชทานครอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีผู้เดียวและคนเดียวในวันนั้น คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

นับจากวันที่พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้รับพระราชทานครอบศีรษะครูพระพิราพจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ยังไม่มีผู้ใดได้รับพระมหากรุณาธิคุณเช่นนั้นอีก นับเป็นบุญของพลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ที่สืบเนื่องมาจากการที่ท่านสนใจนาฏศิลป์จนได้เป็นผู้แสดงมีฝีมือ และเคยร่วมงานกับกรมศิลปากรมาจนตลอดชั่วชีวิตของท่าน”

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน

นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ เรียบเรียง

ข่าวการถึงแก่อสัญกรรม ของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรี อดีตประธานองคมนตรี อดีตประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๕ ด้วยวัย ๙๔ ปีเศษ เป็นการสูญเสียปูชนียบุคคลที่เป็นตัวอย่างอันดีแก่เยาวชนรุ่นหลังในเรื่องประพฤติดีประพฤติชอบ ซื่อสัตย์สุจริต และอุทิศตนทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่บ้านข้างวัดอรุณราชวราราม ตำบลบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี มหาอำมาตย์ตรี พระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์) เป็นบิดา มารดาคือ คุณหญิงชื้น ธรรมสารเวทย์ ท่านเกิดในครอบครัวผู้พิพากษา บิดาท่านเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์ ท่านได้สมรสกับท่านผู้หญิงพงา ธรรมศักดิ์(นามสกุลเดิม เพ็ญชาติ) เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗ มีบุตรด้วยกัน ๒ คนคือ นายชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์ และนายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์

การศึกษา ท่านเริ่มรับการศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนทวีธาภิเษก เมื่ออายุได้ ๖ ขวบแล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๗ และใน พุทธศักราช ๒๔๗๒ สอบแข่งขันชิงทุนเล่าเรียน “รพีมูลนิธิ” ได้คะแนนสูงสุด ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อในประเทศอังกฤษ ที่สำนักมิดเดิลเทมเปิล (The Middle Temple) ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๒ ปี ก็สอบได้สำเร็จตามหลักสูตรเป็น

เนติบัณฑิตอังกฤษ (Barrister - at - law) นอกจากความรู้ความสามารถทางนิติศาสตร์แล้ว ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ยังมีความรู้ความสามารถเข้าใจในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ขณะที่อุปสมบทอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนสอบความรู้ระดับนักธรรมชั้นตรีได้เป็นที่ ๑ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๐

ทางด้านชีวิตการทำงานเริ่มรับราชการครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ในขณะที่มีอายุเพียง ๑๘ ปี ในตำแหน่งนักเรียนล่าม กรมวิชาการ (กองล่าม) กระทรวงยุติธรรม เนื่องจากมีความตั้งใจเป็นตุลาการตามอย่างบิดาจึงเริ่มตั้งแต่เป็นผู้พิพากษาฝึกหัด ไต่ไปจนถึงตำแหน่งสูงสุด คือ ประธานศาลฎีกา

ชีวิตการทำงานของท่าน ได้รับตำแหน่งสำคัญระดับชาติและนานาชาติ กล่าวคือพุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม พุทธศักราช ๒๕๐๖ เป็นประธานศาลฎีกา พุทธศักราช ๒๕๑๑ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี พุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ เกิดเหตุการณ์ที่นิสิตนักศึกษาเดินขบวนเรียกร้องรัฐธรรมนูญจากรัฐบาล จนเกิดเป็นการจลาจล มีการปะทะกันถึงชีวิตของนักศึกษาและประชาชน เหตุการณ์วันมหาวิปโยค ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ นี้ เกิดขึ้นในขณะที่ท่านเป็นองคมนตรีและอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นสถานที่สำคัญที่นักเรียน นักศึกษารวมตัวกันอภิปรายและเดินขบวนเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จนสามารถล้มรัฐบาลของจอมพล ถนอม กิตติขจร หลังจากเหตุการณ์นี้ ท่านได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นภาระที่หนักมาก เพราะสถานการณ์ประเทศไทยในขณะนั้น มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายมีการประท้วงและใช้เสรีภาพอย่างไร้ทิศทาง ถ้าไม่มีฝีมือจริงจะไม่อาจดูแลประเทศชาติได้รอดปลอดภัย ท่านได้กล่าวถึงความรู้สึกในตอนนั้นว่า “ผมรู้สึกเย็นหลังวาบ เพราะเกิดมาไม่เคยนึกอยากเป็นนักการเมือง ไม่เคยอยากเป็นนายกรัฐมนตรี มีคนมาลูบหลังผมคือ อาจารย์ ดร. วินิจ วินิจนัยภาค ท่านบอกผมว่า อาจารย์ทำใจดีๆ ไว้”

แต่ถึงที่สุดแล้วด้วยความอดทนและเสียสละรับภาระนี้รัฐบาลของท่านก็สามารถผ่านมรสุมไปสู่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ ได้สำเร็จ และจัดให้มีการเลือกตั้งตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตยได้ในเวลาต่อมา ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีรวม ๒ สมัยคือ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ - ๒๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗ และ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๗ - ๒๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

ต่อมาใน พุทธศักราช ๒๕๑๘ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นประธาน

องคมนตรี จนถึง พุทธศักราช ๒๕๔๑ ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งด้วยสาเหตุเพราะสุขภาพไม่ดี นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ยังได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๗ จนถึง พุทธศักราช ๒๕๔๐

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มิใช่นักกฎหมายที่ดำเนินชีวิตไปเช่นนักกฎหมายธรรมดาสามัญโดยทั่วไป ท่านเป็นนักกฎหมายที่ยึดมั่นในหลักความสุจริตและความยุติธรรม ท่านปฏิบัติและพร่ำสอนโดยไม่ท้อถอยว่า "เงินไม่ใช่สิ่งที่สำคัญที่สุดในโลก แต่การงานและวิชาความรู้เป็นสำคัญกว่า"

คุณความดีและความตั้งใจมุ่งมั่นทำงาน ทำให้ท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี และได้ดำรงตำแหน่งประธานองคมนตรียาวนานถึงยี่สิบสามปี

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย สมถะ ประหยัดมัธยัสถ์ สนใจศึกษาและยึดมั่นในศาสนา ตลอดชีวิตการทำงานได้ใช้หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวโดยตลอด

บุตรชายได้เล่าถึงท่านว่า"พ่อเป็นคนรักครอบครัวเป็นที่สุดครอบครัวเราจะอยู่ที่บ้านทั้งหมดในพื้นที่จำนวน ๒ ไร่ และพ่อมักจะพร่ำสอนลูกว่าให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่ อย่าเอารัดเอาเปรียบคนอื่น พ่อไม่ชอบมีรถขบวน ไม่ชอบมีคนห้อมล้อม พ่อชอบนุ่งผ้าขาวม้า และชอบสนทนาธรรมกับท่านพุทธทาสและไปนอนที่สวนโมกข์เสมอ..."

"พ่อเป็นประมุขของบ้าน ที่ใช้ชีวิตเยี่ยงชาวบ้านธรรมดา กินอยู่เรียบง่าย ไม่มีพิธีรีตอง พ่อเก็บเงินไว้ใช้ ๑ ใน ๓ เท่านั้น เก็บไว้ซื้อเสื้อผ้า ไว้กินข้าวกลางวัน พ่อสอนให้ใช้ของที่ทนทานและคุ้มค่ามากกว่าใช้กันตามแฟชั่น เครื่องประดับของพ่อมีเพียงสร้อยเส้นเดียว ใช้มานานหลายสิบปีมีพระห้อยอยู่ประมาณ ๗ องค์ องค์ประธานเป็นพระผงจิตรลดา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน

พ่อสอนทุกเรื่องโดยเฉพาะเรื่องสุจริต ไม่เบียดราษฎร์บังหลวง พ่อสอนตรงๆ เป็นเรื่องบาปบุญคุณธรรม เป็นเรื่องของศักดิ์ศรีที่เราต้องยึดถือตลอดเวลา โดยเฉพาะประโยคที่ว่า "ท่านทั้งหลายจงจำไว้ว่า ชีวิตของคุณ ในที่สุดคุณจะหนีไม่พ้นคน อยู่ที่ไหนก็ต้องเจอคน อยู่กับคน ทำงานร่วมกับคน ยิ่งรับผิดชอบงานในตำแหน่งสูงขึ้น ก็ต้องยุ่งเกี่ยวกับคนมากขึ้น ถ้าคุณเป็นคนใหญ่ที่สุดเมื่อไหร่ คุณจะต้องแก้ปัญหาเรื่องคนอย่างเดียว... ชีวิตเราชาวตุลาการทั้งหลาย จงอุทิศตนเพื่อความบริสุทธิ์ยุติธรรม เพราะฉะนั้นอย่างได้วอกแวกไปในทางโลภ โกรธ หลง จนเป็นจนเราอย่าไปคิดรวยลัด รวยเร็วในบรรดาข้าราชการทั้งหลาย มีข้าราชการตุลาการฝ่ายเดียวเท่านั้นที่ทำงานภายใต้พระปรมาภิไธย"

หน้าที่การงานของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ล้วนต้องผ่านมรสุมของปัญหาซึ่งหนักและยากแก่การแก้ไข หลายคนตั้งคำถามถึงพลังแห่งชีวิตของท่าน ก็น่าจะมาจากศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้บวชในบวรพุทธศาสนา ที่วัดเบญจมบพิตร เมื่ออายุ ๒๐ ปี ตามคำขอร้องของมารดา

ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้ท่านสนใจศึกษาธรรมะ และน้อมนำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งภายหลังจบการศึกษาจากประเทศอังกฤษ ท่านเป็นหนึ่งในสามของผู้เริ่มก่อตั้งพุทธธรรมสมาคม หรือพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปัจจุบัน และได้ร่วมทำงานอยู่กว่า ๑๐ ปีก่อนได้รับเลือกจากนานาชาติให้เป็น ประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ชีวิตและการทำงานของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ จึงเป็นภาพสะท้อนชัดเจนของความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งพิสูจน์แล้วว่ายังความเจริญอันบริสุทธิ์ได้ด้วยแสงแห่งธรรม บางตอนจากหนังสือพุทธรักษา ที่ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เรียบเรียง เรื่อง ไฟฉายส่องทาง แสดงให้เห็นถึงการใช้ธรรมะในการปฏิบัติงานของท่านได้อย่างดีที่สุด ดังนี้

"พระพุทธเจ้าเป็นเสมือนผู้ประทานไฟฉายส่องทางชีวิต มิให้ต้องล้มคว่ำไปในที่มืดไม่ต้องตกหลุมตกบ่อแห่งชีวิต แม้จะได้ไฟฉายกันทั่วไปโดยไม่จำกัดบุคคล ชาติ ชั้น หรือวรรณะแต่มีปัญหาว่า ได้เปิดไฟฉายนั้นไว้ส่องทางให้เป็นประโยชน์บ้างหรือไม่ ถ้าไม่ยอมเปิดไฟฉาย ไม่ยอมใช้ประโยชน์จากเครื่องส่องทางนั้นแล้ว เราจะโทษนั่นโทษนี่ รวมทั้งโทษศาสนา โดยไม่ยอมโทษตนเองที่ไม่ยอมเปิดไฟฉายส่องทางชีวิตของเราบ้างเลยหรือ"

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นผู้ประกอบคุณประโยชน์แก่ชาติเป็นอเนกประการ และเป็นผู้ทรงคุณธรรมอันสูงสุดทั้งเมตตาธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต เป็นนักวิชาการผู้สามารถประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และทุ่มเทเสียสละให้แก่ศิษย์อย่างไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยจึงเป็นปูชนียบุคคลโดยแท้

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ แพทย์ผู้ใฝ่ใจเผยแพร่ธรรมะ

นางจารุดี ผลโประการ เรียบเรียง

มีแพทย์หลายท่านที่สนใจศึกษาธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และนำมาเผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจ เป็นธรรมทานซึ่งถือเป็นทานหรือการให้ที่สูงสุดตามหลักพุทธศาสนา ในจำนวนแพทย์เหล่านี้มีศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ ด้วยผู้หนึ่ง

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๑ เป็นบุตรของ นาวาตรีหลวงสวัสดิ์เดชไพศาล (สวัสดิ์ เดชะไกศยะ) และนางช่วง เดชะไกศยะ (สกุลเดิม สุวรรณทัต) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๙ คน สมรสกับ นางสาวพิสมัย จุลเสวก บุตรีขุนพิศดารและนางสนิท จุลเสวก มีบุตรธิดา ๓ คน

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ ได้รับการศึกษาจนจบแพทยศาสตร์บัณฑิตจากคณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ และเริ่มรับราชการเป็นอาจารย์แผนกพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในปีเดียวกันนี้ จนสุดท้ายท่านได้รับตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาเทคนิคการแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทบวงมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ เริ่มสนใจศึกษาธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่ออายุได้ประมาณ ๔๕ ปี โดยวันหนึ่งท่านได้คำนึงถึงชีวิตว่าคืออะไรแน่ รุ่งขึ้นได้มีนักศึกษาแพทย์ นำหนังสือพระอภิธรรมมาให้ท่าน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาท่านจึงได้ศึกษาธรรมะ

ของพระพุทธเจ้าอย่างละเอียดลึกซึ้ง จนที่สุดสามารถเผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชนได้อย่างดีทั้งโดยการบรรยาย ออกอากาศทางสถานีวิทยุ บรรยายแก่พุทธศาสนิกชนในสถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่แก่ผู้ที่สนใจที่จะได้นำไปศึกษาเพื่อความเข้าใจในธรรมะ และเพื่อนำไปปฏิบัติให้พ้นทุกข์หรือเพื่อประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้าและประโยชน์อันสูงสุดตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางแนวทางไว้

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ เป็นผู้ให้ความรู้ทั้งทางโลกคือการเป็นอาจารย์แพทย์ และทางธรรมะคือเป็นวิทยากรผู้บรรยายธรรมเป็นประจำที่มูลนิธิปริญญาธรรม วัดสังเวศวิศยาราม ที่ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาวัดบวรนิเวศวิหาร และวัดธาตุทอง ที่ธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สำนักวิปัสสนาบุณย์กัญจนาราม ชลบุรี และตามสถานที่ต่างๆ ที่ได้ขอมาตลอดจนเผยแผ่ธรรมะ โดยบทความหนังสือและเอกสารการบรรยาย

ท่านเป็นประธานกรรมการมูลนิธิปริญญาธรรม กรรมการที่ปรึกษาพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย กรรมการที่ปรึกษาเปรียญธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย และกรรมการที่ปรึกษาสมาคมสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย

การบรรยายธรรมะของ ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ เป็นการบรรยายแบบง่ายๆ ทำให้เข้าใจได้ทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวันของคนเราที่ยังต้องผจญอยู่กับความทุกข์บ้าง ความสุขบ้าง ตามสมควรแก่อัตภาพ หัวข้อหลักๆ ที่ท่านบรรยายจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต ชีวิตคืออะไร ชีวิตเลือกได้ ชีวิตมีค่าถ้าสรรหา อยู่อย่างไรให้ชีวิตมีสุข ท่านเน้นถึงความสำคัญในการมีชีวิตอยู่ อยู่ให้มีทุกข์น้อยที่สุด ให้อยู่อย่างมีค่าเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ไม่ท้อแท้ซึมเซา ซึมเศร้า หรือซึมเฉย เพราะจะทำให้เราตายไปจากประโยชน์ ประโยชน์ที่จะให้กับตนเองและแก่ผู้อื่น เราต้องปลงสู้ สู้กับปัญหาอย่างอาจหาญและแช่มชื่นด้วยพลังและสติปัญญา

ในการบรรยายธรรมะ ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ จะกล่าวอยู่เสมอว่าท่านพร้อมที่จะให้และเต็มใจที่จะให้ความปรารถนาดี และปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นดีกว่าตัวท่านเอง ท่านได้ให้วิชาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมด้วยความเมตตากรุณา มีความเอื้ออาทรอย่างต่อเนื่อง ปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่บกพร่อง เสมอต้นเสมอปลาย ไม่เคยท้อแท้เหน็ดเหนื่อยในการต้องออกไปบรรยายธรรมะ ตามสถานที่ต่างๆ เพียรเขียนบทความ จัดทำหนังสือเตรียมเอกสารการบรรยายธรรมะอย่างละเอียดประณีต เป็นเวลายาวนานกว่า ๒๐ ปี

คำปรารภของท่านในฐานะประธานมูลนิธิปริญญาธรรม เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้ทราบถึงความรู้สึกนึกคิดของท่านในความปรารถนาให้ผู้อื่นรู้สึกตัว และปฏิบัติสิ่งที่ดีงามในชีวิต ให้พุทธศาสนิกชนได้ช่วยกันเผยแผ่ธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้มากๆ ยิ่งขึ้น

"ชีวิตเป็นของน้อย แต่มีค่ามากที่สุด ไม่ควรปล่อยให้ชีวิตต้องเป็นไปกับสิ่งไม่มีสาระ อันหาคุณค่าไม่ได้ ชีวิตจะอับเฉาและเศร้าหมอง มีแต่ความหวาดกลัวและหวั่นเกรง เบื่อกลุ้มเหงาอยู่เสมอ ควรตั้งต้นเริ่มใหม่....

"จิตของคนเรานั้นมักตกต่ำอยู่เสมอ ทำดีไว้มากมายมักไม่คอยคิด แต่เรื่องที่ทำไม่ดีไว้มักเก็บมาคิดอยู่เสมอ แล้วความทุกข์ ความเศร้าหมองเดือดร้อนแห่งจิตก็เกิดขึ้น

"ใครมาทำความดีกับเรา เรามักไม่จำ หรือจำได้ไม่ชัด เช่นเดียวกันเขาทำกับเราตั้งหลายเรื่อง ล้วนเป็นเรื่องดี แต่พอเขาทำกับเราซึ่งเราคิดว่าไม่ดี เราก็โกรธเขาอย่างมาก อภัยให้ไม่ได้เลย แล้วยึดอยู่ในความโกรธอย่างนั้นไปชั่วชีวิตทีเดียว คุณความดีที่เขาเคยทำกับเรามันหายไปไหนหมด ควรทบทวน ใคร่ครวญใหม่ให้ดี

"การทำความดีจึงไม่ควรหวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่ทำความดีอย่างแท้จริงไม่ควรหวังลาภสักการะแม้ศรัทธา เหมือนนกที่บินจากไปไม่ทิ้งรอยเท้าไว้ในอากาศฉันนั้น

"คนที่มีความรู้ทางโลกมาก เป็นปัญญาทางโลกไม่ใช่พุทธปัญญา มักยึดในความรู้ของตนว่าดีกว่าคนอื่นเสมอ ใครๆ คนอื่นคิดสู้เราไม่ได้ เราเท่านั้นที่รู้ดีกว่าคนอื่น คิดได้ดีกว่าคนอื่น เราจึงคิดผิดอยู่เสมอ เพราะความจริงมันไม่ได้เป็นเช่นนั้น คนอื่นรู้ดีกว่าเรา คิดดีกว่าเราก็มีอยู่มากมาย

"ความรู้ที่ดียิ่งขึ้นคือความรู้ที่รู้ว่าตนไม่รู้ เพราะคนเรามักไม่รู้ว่าตัวเองไม่รู้ จึงคิดว่าตนรู้ แล้วบางครั้งอาจคิดว่าตัวเองรู้ดีกว่าคนอื่น

"ความปรารถนาที่ยอดเยี่ยมคือความปรารถนาที่ให้คนอื่นดีกว่าตน แม้เราจะดีสักเท่าไรก็ตาม เราก็ปรารถนาให้ผู้อื่นดียิ่งกว่าตน จะลดอำนาจของตัณหา มานะ ทิฐิลงไปได้มากทีเดียว

"ความดีเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง สำหรับทุกคน ทำไมจึงต้องแข่งขันกันเพื่อทำความดี ก็เพื่อให้ความดีนั้นปรากฏขึ้นมา เหมือนคนหลายคนช่วยกันจุดคบไฟขึ้นมา ย่อมทำให้แสงสว่างได้ปรากฏขึ้น จะได้ทำลายความมืดให้หมดไป

"ถ้าไม่ช่วยกันทำความดีแล้ว ความชั่วย่อมปรากฏมากยิ่งขึ้น ดังนั้นพุทธศาสนิกชนทุกคนจึงควรช่วยกันเผยแผ่พระธรรมวินัยให้ปรากฏขึ้นมากๆ ด้วยการศึกษาและการปฏิบัติ

"ชีวิตนี้น้อยนักนิดเดียว รวดเร็วเหลือประมาณ เหมือนเมล็ดพืชบนปลายเหล็กแหลมคงตั้งอยู่ไม่ได้นานเท่าใดนัก จึงควรทำให้ชีวิตของเราให้มีค่าที่สุดและประเสริฐที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงจะสมที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์"

ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ สิริอายุได้ ๗๕ ปี การจากไปของท่านยังความเศร้าเสียใจแก่ครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง ภรรยาของท่านได้กล่าวคำไว้อาลัยว่าท่านเป็นผู้นำที่ดี สอนให้ทุกคนในครอบครัวมีความซื่อสัตย์ กตัญญู ขยัน

หมั่นเพียร กล้าทำแต่ความดี ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ใฝ่แสวงหาความรู้จนตลอดชีวิต ท่านเป็นคุณปู่คุณตา ที่เพียบพร้อมด้วยเมตตากรุณา คุ้มครองให้ความปลอดภัยและความสุข ยากที่ผู้ใดจะเสมอเหมือน แม้กับบุคคลทั่วไปผู้ที่มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจท่านก็ปรานีคลายทุกข์ให้โดยสอนให้เห็นคุณค่าและคุณธรรมของชีวิต และที่เหนือกว่าอื่นใด คือสอนให้รู้จักและเข้าใจพระพุทธศาสนาอันเป็นอริยทรัพย์ท่านจะเตือนสติอยู่เสมอว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีวันจบสิ้น และท่านยังได้กล่าวไว้ว่าท่านจะไปสู่สวรรค์ได้เลื่อนภพภูมิ ไปศึกษาและปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อตามที่ท่านได้ปรารถนาไว้

แม้ศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ จะล่วงลับไปแล้วแต่การบรรยายธรรมะของท่านก็ยังมีออกอากาศให้พุทธศาสนิกชนผู้สนใจใฝ่ธรรมได้สดับตรับฟังอยู่เป็นประจำ รวมทั้งการเผยแพร่เอกสารการบรรยายธรรมะที่ท่านได้จัดทำไว้ โดยมูลนิธิปริญญาธรรมซึ่งท่านเคยเป็นประธานเป็นผู้ดำเนินการสืบสานอย่างต่อเนื่อง

นับว่าศาสตราจารย์ นายแพทย์เชวง เดชะไกศยะ เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนและบุคคลทั่วไปเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในยามที่ท่านยังมีชีวิตอยู่และในยามที่ท่านได้ล่วงลับไปแล้ว

นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ ๓๔๑/๒๕๔๔
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ตามที่ได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๗๐/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๔๔ แต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ แล้วนั้น

เพื่อความเหมาะสมและเพื่อให้การดำเนินงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่อง มีผลดีต่อความมั่นคงของชาติ เสริมสร้างเกียรติภูมิ ตลอดจนภาพลักษณ์ของคนไทย รัฐบาลไทย และประเทศไทยต่อสังคมโลก อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑(๘) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.๒๕๔๔ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รองนายกรัฐมนตรี (นายวิษณุ เครืองาม)	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดกระทรวงกลาโหม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๔	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๕	ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๖	ปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๗	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๘	ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๙	ราชเลขาธิการ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๐	เลขาธิการพระราชวัง หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๑	เลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๒	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๓	เลขาธิการคณะรัฐมนตรี หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๔	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๕	อธิบดีกรมศิลปากร หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๖	เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๗	ผู้อำนวยการสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๘	เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๑๙	ผู้อำนวยการองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๐	ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	กรรมการ
๑.๒๑	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	กรรมการ
๑.๒๒	พลเอก จรัล กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑.๒๓	นายเอนก สิทธิประศาสน์	กรรมการ
๑.๒๔	คุณหญิงสุชาดา ศรีเพ็ญ	กรรมการ
๑.๒๕	พลเอก วิชิต บุณยะวัฒน์	กรรมการ

๑.๒๖	ร้อยโท สุวิทย์ ยอดมณี	กรรมการ
๑.๒๗	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	กรรมการ
๑.๒๘	นายเย็นใจ เลาหวณิช	กรรมการ
๑.๒๙	นางธัชกร เหมะจันทร	กรรมการ
๑.๓๐	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	กรรมการ
๑.๓๑	นายประเสริฐ ณ นคร	กรรมการ
๑.๓๒	คุณหญิงเต็มสิริ บุณยสิงห์	กรรมการ
๑.๓๓	นายแมนรัตน์ ศรีกรานนท์	กรรมการ
๑.๓๔	นายสมพร เทพสิทธา	กรรมการ
๑.๓๕	นายประพัฒน์ แสงวณิช	กรรมการ
๑.๓๖	นายวิจิตร อาวะกุล	กรรมการ
๑.๓๗	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและเลขานุการ
๑.๓๘	ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๓๙	ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๐	หัวหน้าฝ่ายเลขานุการและประสานงาน สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

๒.๑ พิจารณากำหนดนโยบายและแผนงานที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติและการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของประเทศ

๒.๒ ให้คำปรึกษา ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้

๒.๓ ดำเนินการเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ และการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องเอกลักษณ์ของชาติตลอดจนเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถาบันหลักของชาติแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

๒.๔ ดำเนินการประสานงานและสนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติแก่หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน

๒.๕ เพื่อให้การปฏิบัติงานของคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติได้เป็นไปโดยมีประสิทธิภาพและได้ผลตามความมุ่งหมาย ให้ประธานกรรมการมีอำนาจแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยปฏิบัติงานได้ตามความจำเป็น

๒.๖ ดำเนินการติดตามการปฏิบัติงาน เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น

๒.๗ ดำเนินการอื่นๆ ตามที่นายกรัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

สำหรับการเบิกเบี้ยประชุมให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุมและค่าตอบแทนที่ปรึกษา ซึ่งนายกรัฐมนตรีแต่งตั้ง พ.ศ.๒๕๔๓ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๓ และ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ.๒๕๔๒ โดยให้เบิกจากสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๕

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

ที่ ๗/๒๕๔๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ

เพื่อให้การปฏิบัติภารกิจของคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญตามคำสั่งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ที่ ๔/๒๕๔๔ ลงวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและต่อเนื่อง

อาศัยอำนาจตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๔๑/๒๕๔๕ ลงวันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๕ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงแต่งตั้งคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๑.๒	นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	ประธานอนุกรรมการ
๑.๓	นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	รองประธานอนุกรรมการ
๑.๔	ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน (นายบุณยฤทธิ์ แหลมหลวง และนางพิไลสิริ ทองพรม แทน)	อนุกรรมการ
๑.๕	ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน (นางสาวปริญญา ฤทธิ์เจริญ แทน)	อนุกรรมการ
๑.๖	นางอุทัยศรี ณ นคร	อนุกรรมการ
๑.๗	นายปัญญา นิตยสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑.๘	นางจารุดี ผโลประการ	อนุกรรมการ
๑.๙	นางสาววนิดา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑.๑๐	นางสิรพร ทองคำวงศ์	อนุกรรมการ
๑.๑๑	นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
๑.๑๒	นางเฉลิมศรี ทุนเจริญ	อนุกรรมการ
๑.๑๓	นางสายไหม จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑.๑๔	นายชัชพล ไชยพร	อนุกรรมการ
๑.๑๕	นางสุมาลี เกตุแก้ว	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑.๑๖	นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑.๑๗ นางสมจิตต์ เทียนสว่าง อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่ของคณะอนุกรรมการ

๒.๑ พิจารณาจัดทำเอกสารภาษาไทยเกี่ยวกับเรื่องดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ สดุดีบุคคลสำคัญที่ได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นการเสริมสร้างความกตัญญูรู้คุณแก่อนุชนรุ่นหลัง

๒.๒.๒ วันสำคัญต่าง ๆ ของชาติ

๒.๒.๓ เรื่องเล่าเกี่ยวกับผลงานเขียนจากหนังสือเก่า ๆ ที่บุคคลสำคัญของชาติ เป็นต้นว่า พระมหากษัตริย์ เจ้านาย บุคคลระดับผู้บริหารประเทศ นักปราชญ์ และกวีในอดีตเขียนไว้เกี่ยวกับวิชาการที่เป็นประโยชน์หรือหลักวิชาสำคัญต่าง ๆ เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ซึ่งเยาวชนไม่ค่อยได้มีโอกาสอ่าน จะได้มีโอกาสอ่าน และรู้จักบ้านเมืองในอดีตมากขึ้น

๒.๒ กำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อการเผยแพร่

๒.๓ ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ มอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๕

(นายวิษณุ เครืองาม)
รองนายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๕๕๓